

DR. BIRÓ VENCEL

ERDÉLY KÖVETEI

A PORTÁN

CLUJ—KOLOZSVÁR

MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1921

DR. BIRO VENCEL

ERDELY KOVETEI

A PORTAN

Portal

posta

1921

CLUJ-KOLOZSVAR

MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1921

csoport

szám

Követküldés

Az erdélyi fejedelemségnek a török portához, kapuhoz, vagy mint az erdélyiek mondták volna, udvarhoz¹ való viszonya sürű érintkezést tett szükségessé. A fejedelem halálának bejelentése, új fejedelem választásának hírül adása, megerősítésének kieszközlése, egyes fejedelmek választásának még elődjük életében való kijárása gyakran hosszas tárgyalásokkal járt. Továbbá a külügyi vállalkozásokhoz, Magyarországra való kitámadásokhoz is engedély kellett. Bethlen, I. Rákóczy György felkeléseit alkudozások előzték meg, épp így Apafi terve, hogy a magyarországi bujdosókat megsegíthesse, sokáig foglalkoztatta a portát. Idegen trónra való törekvés is előzetes puhatolódzást kívánt.

Erdély külügyi tárgyalásaiba a két szomszéd ország, Moldva és Havasalföld ügye is gyakran belekapcsolódott. A törökökhöz való közös tartozás hozta magával, hogy a három ország szoros kapcsolatba jutott. Moldva közben a lengyel barátságát kereste, Havasalföld inkább Erdélyhez húzott, mint amely állam hozzá legközelebb esett. Legnagyobb volt az összetartás I. Rákóczy György és Baszaráb Máté vajda idejében. Máté két évtizedes uralkodását nagy részben Rákóczy politikai és fegyveres támogatásának köszönhette. Viszont Havasalföldön is az a nézet járta, hogy Erdélyt a török részről jövő bekerítés ellen az ő országuk védi. Az erdélyi követek állandóan utasítást kaptak, hogy a vajdák érdekében, vagy ellenük a portán mit beszéljenek. A jó vagy rossz viszonynak megfelelőleg a három ország portai követei is vagy összefogtak, vagy egymás ellen dolgoztak.

Ez ügyekhez járultak a felkelések idején a török segítő csapatok és a két vajdaságból való támogatás kieszközlése, török támadás esetén az erdélyi seregnek, vagy éllelmiszereknek kirendelése, a megsegítés elrendelése ellen való védekezés. Különösen sok baj volt az adóval, meg a melléje adott ajándékokkal. A 10.000 arany évi adó közben 15.000-re, Rhédey fejedelemsége óta

40.000-re emelkedett, amelynek leszállítása sok alkudozással járt. Különböző cimeken, különösen ha valamit elakartak érni, máskor is fizettek s ajándékokkal nyerték meg a török főembereket.

Bár így Erdély a portával szemben függő viszonyba jutott, mindamelllett külügyeiben sok önállóságról tehetett tanubizonytságot. Az önálló állami életnek minden feltételével rendelkezett. Volt erdeje, sója, ha utána nézett, féme. Állataiból kivitelre is jutott, gabonájával kijött, magyarországi megyék megszerzése esetén bőségre is került. Az országgyűlési árszabályozások tanúsága szerint volt virágzó ipara, amelynek fenmaradt emlékei ugyancsak lekötik a figyelmet. Mint Magyarországon, itt is a beállott német világ letarolt mindent. Mindezek a kis országnak erőt, súlyt adtak, amelyre támaszkodva külügyi életet élhetett. Külpolitikájának alapja a török védelmen és a Habsburg ellenes magatartásán nyugodott, amellyel egy csomó ország barátságát is biztosította. A környező országok között nem maradt hátra, sőt szerencsés földrajzi helyzete révén az általános európai külügyi életbe is belekerült. A kis „szegyeletkő” (szegletkő), kezdettől fogva a török „veteményes kertje”², fontos szerephez jutott.

Alapkikötés volt, hogy külügyei a török érdekekkel ellentétben nem állhatnak. De ennek keretén belül is Magyarországból részet szerzett, szomszédos országokat lekötött, más országnak királyt adott, magyarányú diplomáciai tárgyalásokat folytatott, sőt akarátának még a törökkel szemben is érvényt szerzett. Sok önállóság nyilatkozik még a módban, amellyel fejedelmeit megválasztotta és azokat megtartotta, külügyi tervei megvalósításának megengedését kijárta, egy-egy meghódolásra követelt vár átadását évtizedeken át megakadályozta, az adófizetést, a török táborba vonulást húztalhasztotta, a portán az ellene készülő vihart lefogta.

E tárgyalások sikerében a főérdem a fejedelmeket illetve, mint akik a török előtt is tekintélynek örvendettek. A követeknek adott utasítások sokszor egész kis értekezések, amelyekben számjukba adják mondanivalójuk sorrendjét, sokszor kifejezéseit is. Ez utasítások többnyire a fejedelmek tollából kerültek ki, amint az Bethlennél és I. Rákóczy Györgynél világosan kitűnik. Különösen Bethlen ismerte a módját, hogy a törökkel hogyan kell bánni. Még kifejezéseit is elleste, szépen, virágos képekben, bő szóval beszélt, amint azt keleten szokták.

Mindegyik fejedelem ügyelt arra, hogy a megbecsülés, amelylyel a porta őt általában kezelte, a beküldött erdélyi követeknek

is kijusson. Erdély, akárcsak a független államok, követeit akármerre szabadon járathatta, a török e tekintetben soha megszorítást nem tett. A szabad követküldés önálló államiság bizonyítéka, szabad lélegzés jele, Erdélyben külügyi kezdeményezés lehetőségének alapfeltétele. Ennek megfelelőleg követei mindenütt megillető tiszteletben részesültek, amely tisztelet a portán tartózkodó európai követek rossz benyomásai miatt sem kisebbedhetett. Azért a fejedelmek gondosan őrködtek, hogy a megbecsülés a portán is megadassék, tudván, „mennyi sok nemzet és keresztény országokból való követek vigyáztatnak az erdélyi követeknek hatalmas császárral való szemben lételekre”.³ A főkövet a fejedelem helyett beszélt, mint ahogy a török fővezér is, ahogyan az erdélyiek a nagyvezért nevezték, aki mint a birodalom külügyminisztere a követekkel tárgyalt, a császár személyét képviselte⁴. Ez a körülmény magyarázza meg, hogy a fejedelmek a követek megválasztására annyira ügyeltek. Báthory István, Bocskay, Bethlen, I. Rákóczy György nagyobb feladatok elé állították követeiket, mint ahogyan ők maguk is nagyobb szabású tervek kivitelével foglalkoztak. Kisebb fejedelmek mulandó, ideig-óráig tartó sikerekkel kecsegtették magukat. Ilyen a szomszéd vajdaságokban való foglalás, ami ellen az erdélyiek a török alá való tartozás miatt, mint bizonytalan értékű vállalkozás ellen, már a fejedelem választási feltételeiben tiltakoztak; ilyen a Magyarországgal való egyesülés, amely a német megbizhatatlansága miatt szintén homokra való építéssel ért föl; ilyen a lengyel trón, amely török beleegyezés nélkül szintén nem volt elérhető.

Báthory István, eleinte Báthory Zsigmond, Bocskay, Bethlen, I. Rákóczy György képviselik az erőt, hatalmat, a tetterre képes Erdélyt. Európai nézőpontból tekintették országuk viszonyait, sok országgal való összekötötésük külön diplomáciai iskolát teremtett. A Báthoryak és Bethlen alatt Balassy Ferenc, Borsos Tamás, Bethlen és I. Rákóczy György alatt Toldalagi Mihály, Mikó Ferenc, Szalánczy István, I. Rákóczy György alatt Serédy István, Kőrösy István, Sebesi Boldizsár, Réthi István a legnehezebb ügyekben is feltalálták magukat és nagyobb országok érdekeit is megelégedéssel védhették volna.

A követek nevelése gyakorlati alapon ment végbe. Arravalóságuk esetén a fejedelem engedelmével vagy parancsából egy-egy követséggel be-bejártak, a portán lévő járást-kelest, viselkedést megtanulták, a követet mindenüvé elkísérték, aki ismer-

kedés végett a török főemberekhez, a portán lévő keresztény követekhez külön elküldötte őket. Nem mindenki volt követségre alkalmas. Kellott, hogy a követ jártas legyen a földrajzban, az európai országok viszonyaiban, főleg Erdélynek a török portához való viszonya minden mozzanatában, mert ezekre vonatkozó kérdéseket a portán gyakran intéztek hozzá. Megkellett szoknia, hogy a török természethez alkalmazkodni tudjon, hogy a fejedelmért és hazájáért minden megalázást elszenvedjen, hogy a török főemberek kedvében járjon. Ahol oly kevés értéke volt az emberi életnek és kevés tekintélye az egyénnek, ahol a vezérek, pasák megfojtása, császárok elűzése, vezető emberek megcsúfolása nem ment ritkaságba, ott egy idegen követnek is sok mindenre el kellett készülnie.

Mit várhatott egy külföldi, ahol ilyesmi is megesett: A császár táncba akarván menni, hívatta a hodzsát (papot) és kérdezte tőle, hogy ő szent ember-e? A hodzsa felelt: A császárok nem szoktak szent emberek lenni. Erre a császár botot ragadott s a hodzsának jól a hátába ütötte. A hodzsa a fővezérhez ment panasza. A császár legott újból hívatta s azt mondta, hogy a konstantinápolyi férfiakat az Eszkiderbe kellene szállítani, az asszonynepet meg Dautpasára (Daudpasa), a város közelében fekvő nyaraló helyre, hogy megláthassák, van-e olyan ábrázatú azok között, mint az ő feleségei között. Javalja-e a hodzsa? Ez felelt: Bizony mindjárt rád mennének emiatt. Ismét kapá botját s megverte, mire ez megint a vezérhez ment panasza⁵.

A követek közül törökül kevés tudott, tolmács útján beszéltek, de kellett tudniok latinul, amely nyelven a portán az idegen származású főtölmáccsal, a keresztény országok követeivel érintkeztek. Az erdélyi írások magyarul mentek a portára s ott fordította a fővezér törökre. Ő viszont törökül felelt s itthon a fejedelmi udvarban lévő „török diák” fordította magyarra. Nem voltak e követek követségi iskolában kiképzett diplomaták, amint a régi jó táblabírák sem voltak jogilag képzett ítélőmesterek, de kellő alpműveltséggel bíró nemes, rendszerint főnemes emberek, akik tapasztalásból, betanításból, utasításokból ismerkedtek meg teendőikkel.

Az akkori közlekedési viszonyok mellett Konstantinápolyig hosszú volt az út. Kocsin — lóháton menve, ha adót vittek, pénzes ládákkal, értékes holmival megrakodva, idegen országokon keresztül, erdős, hegyes úton, a zordon Balkán hegységen át,

tolvajoktól tartva, nyári-téli esőben, sárban, fagyos jégen, a követül járás nagy áldozatokkal járt. Annál nehezebb volt, ha a követeknek a török táborba kellett menniök, nyugaton Bécsig, keletre a lengyel határig, délre egész Krétaig. Benn sokszor nélkülözés, ijesztgetés, fogság, a pestises országban leselkedő halál, a fehér szakállú követekre idegenben váró természetes kimulás a hazaszeretetet bebizonyítására adott tiszteletreméltó alkalmat. Aki meg mint állandó követ egy-két, esetleg több évet töltött a portán, az még több áldozatot hozott. Azért a követség viselését olyan hazafias kötelességnek tartották, hogy akiket a fejedelem és az ország ezzel megtisztelt, azok ennek felvételével érdemszerző munkát végeztek, amellyel a fejedelem és az ország elismerése, pályájukon való előmenetel, birtokkal való jutalmazás várt. A fejedelmek a követektől egyenesen a hazaszeretetet nevében kívánták megbizásuk elvállalását. Viszont az ország is, amikor nehéz napokban a töröktől való félelem miatt a követség elfogadásában vonakodást látott, a kiszemelt követet az elmenetelre szigorú büntetésekkel való fenyegetésekkel szorította; egyesek úgy vélekedtek, hogy a követet száműzni kell, ha a vele küldött levél késedelme miatt az országnak veszedelme lesz⁶.

A sokféle kívánságnak való megfelelés a követ arravalóságának mértékét emelte. S hogy egészben véve megfelelték, azt egymással szemben való viselkedésük is bizonyítja. A követek egymást kölcsönösen megbecsülték, ritkán volt köztük ellentét, de ilyenkor is a követség vezetője tekintélyének elismerése útját vágta minden összekocsnak. Egymás működését komolyan vették. Ahol annyi tapasztalt diplomata megfordult, ott egymást szemmel tudták tartani, megtudták bírálni, mint ahogyan hasonló foglalkozásuak egymásnak rendszerint legszigorúbb bírái szoktak lenni. A török vezérek műveletlenség miatt senki ellen kifogást nem tettek. Volt rá eset, hogy a követ személyét nem szerették s újabb beküldése ellen tiltakoztak, de ezt megtették a francia követtel is⁷. Viszont többször előfordult, hogy a vezérek értelmes viselkedésükért egyes erdélyieknek újabb követségét óhajtották.

Volt európai keresztény követ, aki az erdélyi követeket lovászoknak nevezte, más európai követ viszont elismeréssel adózott sikeres működésükért⁸, meghajolt a „bekecses” diplomaták előtt. Az erdélyi követeket éppen úgy nem szabad egyesek leszólása alapján megítélni, mint a hogyan nem lehet a francia követeket Réthi követ nyilatkozata szerint általánosságban becsmérlni.

Ha csak ilyen consultus emberek vannak a hires-neves Párisban, — mondotta Réthi, mint az akkori követ, — akkor ott is elfogyott az ember, mert ennek nincsen sem esze, sem termete⁹. Az erdélyi követek az európai követekkel összejártak, együtt vendégeskedtek, a keresztény követek is vendégségben jártak náluk. Verancsics Antal püspök ott jártakor az erdélyi követségnél többször megfordult. A benlakó állandó követek hazulról szegényebb ellátásban részesültek, mint más nagy nemzetek követei, közben anyagi nehézségekkel is küzdöttek, de műveltséggel, jártassággal rendelkeztek.

Ha csak a követek névsorán végigtekintünk, Erdély legkiválóbb családjaival találkozunk. Időrendben Szalánczy, Kemény, Wass, Torma, Sennyey, Kornis, Kamuthy, Bethlen, Géczy, Bornemisza, Nemes, Balassy, Rhédey, Mikó, Toldalagi, Keresztesy, Apafi, Haller, Fiáth, Ugron, Serédy, Kőrösy, Daniel, Bánffy, Huszár, Boér, Barcsay, Daczó, Naláczy, Székely, Vajda, Mikes, Kapi, Apor, Matskásy, Sándor és más nevek tűnnek fel. Közülük egyesek ügyességükkel annyira nélkülözhetetlenné tették magukat, hogy ismételten megfordultak a portán, közben más országokban is jártak, évtizedeket töltöttek külügyi pályán. Igazi diplomatákká fejlődtek, felkészülve a legnehezebb helyzetekben való helytállásra, a legfogósabb kérdésekre való gyors és talpraesett megfelelésre, az országot vagy a fejedelmet váratlanul ért külügyi támadás kivédésére. Az ilyenek aztán színie egész életüket uton, vagy idegen országokban töltötték el.

Küldetésük fontosságát megbízásuk módja befolyásolta. Az erdélyi fejedelemség kezdettől fogva alkotmányos állam volt, ahol a hatalomban a fejedelem az országgal osztozkodott. A fejedelem tekintélye az egész időn keresztül nagy. A fejedelmek választás útján kerülvén méltóságukba, választásuknál az arravalóság is figyelembe jöhetett. A tekintélyt főképp a fejedelmi családok uralkodást kezdő tagjainak személyi kiválóságai növelték. A fejedelmek elé szabott választási feltételek idővel ugyan egyre gyarapodtak, de velük ellentétben a fejedelmi hatalom nagyobbodást mutat, amennyiben a fejedelmek a választási feltételeket egyéniségükkel ellensúlyozták. Apafi koráig a fejedelmi hatalom emelkedett, ami a külügy vezetésében is érezhető.

A külügy irányítása a fejedelemség megalakulásától kezdve a fejedelem kezébe jutott. A megalakulás korának zavaros viszonyai szükségképpen Fráter György kezébe adtak minden hatal-

mat, így a külügyet is. Utána, János Zsigmondon kezdve, a fejedelmek alatt történt külpolitikai események majdnem kizárólagosan az ő vállalkozásaik, amelyeket az ország is támogatott. Az országgyűlésen a megyék, a magyar, székely és szász nemzet követein kívül a külön behívóval meghívottak, regálisták jöttek egybe s ez utóbbiak, azaz a magyar főnemesség vitte a vezető szerepet. A fejedelem is első sorban az ő támogatásukra számított. Az országgyűlés jellege így inkább arisztokratikus, mint ahogyan a megyék kormányzása is nemesi, demokratikusabb vonás csak a székelyek s szászok belső intézményeiben található. Erdélyben állandóan kevesek intézték az ország sorsát, a fejedelem és legszűkebb köre, tanácsa, amelyet Rhédey fejedelemségéig felerészben ő állított össze. Tehát még a kisebb nemesség is kevés szóhoz jutott a regálistákkal szemben, az országgyűlésen kisebbséget alkotott, a többség a regálistákból és a főhivatalnokokból került ki. Őket tartották alkalmasnak a tanácsadásra, kormányzásra. „Mikor a pap és a vén asszony elől járja a táncot, nagy por leszen abból; és úgy mikor a populus (a tömeg) igazgatja az ország dolgát, nagy veszedelem leszen abból is”¹⁰, felfogás járta. A tanácsadók aztán az ország kárára többször kalandokba engedték, vagy vitték a fejedelmeket, amelyeknek a jövőben való megismétlése ellen az ország a választási feltételekben próbált védekezni.

Báthory Gábortól, Báthory Zsigmond nyugtalan magaviseletén okulva, azt kívánták, hogy Moldvával és Havasalfölddel jó viszonyban legyen. Báthory Gábor indokolatlan vállalkozása után ugyanezt követelték Bethlen Gábortól is. I. Rákóczy Györgytől kezdve meg minden fejedelemnél kikötötték, hogy keresztény országokat s szomszédokat meg ne támadjon, másrészt azok támadására okot ne adjon. Ugyanígy tiltakoztak minden törekvés ellen, amely a portától való elszakadást célozta. Báthory Gábortól kezdve minden fejedelemmel megígértették, hogy a portával való szövetséget megtartja. De éppen a választási feltételekben kifejezésre juttatott újabb s újabb megszorítások mutatják, hogy fejedelmeket saját akaratuk szerint vezetni nem tudták.

Természetes állapot tehát, hogy a követek küldésében a főszerep a fejedelemnek jutott. A fejedelemség megalakulása korát közvetlenül megelőző pár év az alattvalók önrendelkezési vágyát nagyban kifejlesztette. Ennek eredményeképpen a fejedelemség kezdetétől fogva szokásba jött, hogy ünnepélyes (országos) követküldés alkalmával a fejedelem követe mellett az ország követei is

elmentek. És pedig a három nemzet, a magyar, székely és szász külön választott követet.

Már 1543-ban nyoma van, hogy az országgyűlés azt határozta, hogy a három nemzet követeit Izabella királyné követe vezesse a török császárhoz, utasítást tanácsával egyetértve a királyné adjon és pedig saját követe kezébe¹¹. Eszerint az ő követét illette a beszéd is, ez volt a főkövet. 1550-ben egészen a királynéra bízta, hogy most ő küldjön követeket, csak értelmes és tudományos emberek legyenek, akik az ország ügyeit a portán intézni tudják¹². Mivel azonban a külügy vezetése inkább Fráter kezében volt, ez pedig, hogy az országot maga mellett lássa, az országgal egyetértve szokott követeket küldeni: az alattvalók beleszólása is látszólag nagy volt. Fráter egyik főereje éppen abban állott, hogy tervei keresztülvitelébe az országot ügyesen belevonta, követei a külföldön, mint az ország követei jelentek meg. Az így fejlődő demokratikusabb irányzatot azonban Fráter halála után Izabella visszaszorította, amikor 1556-ban kijelentette, hogy a fényes portára s egyéb országokba csak a saját követeit küldi¹³. Így a követküldés jogát teljesen magához ragadta. Erőteljes fellépése azonban hiányzott fiából, János Zsigmondból, a kinek egyedül való uralkodásától a követküldésben állandó szokás honosodott meg.

Amikor II. Szulejmán bejövetelekor a fejedelem az országgyűlés elé terjesztette, hogy a császárhoz főuri országos követséget kellene küldeni, az országgyűlés azt határozta, hogy a fejedelem kezében van, kiket s hányat kelljen választani, ő ismeri hivatásait, hogy kiki mire való, válassza azokat, akiket tetszik¹⁴, de máskülönbben a fejedelemség kezdetén való rend állott vissza.

Eszerint országos (ünnepélyes) követségnél a főkövet kinevezése a fejedelmet illette, aki mellé a három nemzet is választott követeket. Ugy látszik, eleinte nem egyforma számban, mert 1614-ben kimondták, hogy amikor az országbeli státusok egyenlő értelemből a portára vagy a római császárhoz követeket küldenek, akkor a szászság is saját körében történő választás útján annyi követet küldhessen, mint a nemesség, úgy azonban, hogy egy utasítással járjanak, tárgyaljanak és a személyek is a fejedelem beleegyezésével járjanak, választassanak¹⁵.

Tehát a fejedelem megerősítő joga a három nemzet követeire is kiterjedt. Nincs rá példa, hogy valakit visszavetett volna,

ami azt mutatja, hogy a nemzetek fejedelmükkel ujjat nem húztak.

Ha ünnepélyes követség küldéséről volt szó, Rhédey fejedelemségéig ez a rend maradt irányadó. A fejedelem követével minden nemzetből egy-egy, esetleg több ment. Ilyen országos követség költséges volt, azért nem is ment gyakran, csak ha fontos ügyek kényszerítették rá az országot. Célja volt annak a megmutatása, hogy a szóban forgó ügy országos érdek, nemcsak a fejedelemé. Ilyen ügyek, ha az adóemelés ellen tiltakoztak, ha a fejedelem választás jött elő, ha a portán árulók ellen kellett védekezniük.

A fejedelem követe vitte a főszerepet, ő volt a főkövet, a fővezér, a császár előtt ő beszélt, róla volt elnevezve a követség. Ő kapta a szóbeli megbízásokat s írásban kiállított utasítást (instructiót). Mivel a társkövetek (adhaerens) mellette keveset szerepeltek, volt rá eset, hogy a portán az a gyanú merült fel, hogy a főkövettel nem is értenek egyet. Mikor Toldalagi Mihály főkövet a fővezértől I. Rákóczy György nevében a törökhöz szökött Bethlen István hazabocsátását kérte, a fővezér gyanut fogott, ámbár hogy a követek ennek kérésére a fejedelemtől és az országtól választott teljhatalmú követek, arra való bizonyosság levelüket megmutatták s megmondották, hogy őket nemzetségeik mint igaz hazafiakat küldték, a császárnak szóló irásukat a főemberek, nemesek, városi értelmes bírák, polgárok megpecsételték s nekik e követségre teljes hatalmat adtak.

A fővezér Toldalagihoz fordulva mondotta, hogy tudja, hogy a másik három követ az ország fia és követe, de Toldalagi a főkövet, őt meg az ura küldötte. Toldalagi erősítette, hogy a követség egy, de egyszerre mindnyájan nem szólhatnak, ő neki kell szólania. De őt az ország épp úgy választotta, mint a többit, sőt első sorban őt választotta s együtt bocsátotta el a többivel s amit mond, azt a többiek is bizonyítják. A vezér mégis megkérdezte a három követet, hogy volt-e Rákóczytól bántódásuk, mire egyenlően felelték, hogy nem, ahogy Bethlen Istvánt sem az ország küldötte a portára.¹⁶

Eszerint a főkövet kinevezése sem történt az ország ellenére, mint a hogyan az ország sem választott olyanokat, akik a fejedelemnek nem tetszettek. Ennyiben mondhatta Toldalagi, hogy az ország első sorban őt választotta. Olyan tekintély tisztelő országban, mint Erdély, az ország követe a fejedelemével ellenkezésbe nem jött, a portán a főkövet ellen nem dolgozott. Legfeljebb a

kihallgatásnál savanyú arcot vágott. Így tett Sulyok István, a Serédy követség tagja, amikor a kihallgatáskor szomorú ábrázatot mutatott. A kapitliha meg is feddette, amire azzal védekezett, hogy eléggé megmondotta, amit mondania kellett, pedig lelkiismerete ellen tette¹⁷.

Megtörtént azonban, hogy egymás között meghányván vetvén valami ügyet, a főkövettel nem voltak egy véleményen azon alapon, hogy a kérdéses dologról az utasításukban nincs szó¹⁸.

Ünnepélyes követségen kívül más követek is jártak a portára. Voltak, akik az adót vitték, mások adó nélkül, de ajándékokkal külön megbízással mentek. Ezek voltak a rendkívüli követek (internuncius). Mások csak levéllel mentek, ezek voltak a posta-követek. Az ország csak annyit kívánt, hogy a fejedelem a követküldést el ne hanyagolja, hanem követeit elődei dicséretes szokása szerint elküldje¹⁹.

Adóvivő követség évenként egyszer indult, minden attól való eltérés kivétel számba ment. Két, vagy csak egy követ ment be. Ha ketten mentek, volt rá eset, hogy az egyik az ország követe gyanánt szerepelt, legtöbbször azonban mindkettőt a fejedelem küldte. Annál inkább a fejedelem küldte, ha a követ csak magában ment²⁰. „Kegyelmeket rendeltük“, vagy egyről írva „választottuk és rendeltük“ kifejezésekkel él a fejedelem, ami világosan a kinevezés mellett szól. Az adóvivő követek megbízása külügyekre is kiterjedt.

A rendkívüli követek esetről-esetre mentek be, rendszeren olyankor, ha az ügy sürgőssége miatt az adószállító követek indulását nem lehetett megvárni. Egy, ritkán több ment. A posta-követek teendője még egyszerűbb. Levelük tartalmát a fővezér előtt szóban is elmondták s arra választ hoztak. Rendszeren olyankor mentek, ha gyors felvilágosításra volt szükség. Az utóbbiak nem jutottak a császár elé.

Ezekhez járult a Konstantinápolyban tarózkodó állandó követ. Az erdélyiek zálognak tartották, mivel mintegy kezes gyanánt tartózkodott a portán, a törökök kapitlihának nevezték²¹, amely nevet az erdélyiek is állandó használatba vettek. Ritkább az orator elnevezés. Az erdélyiek ugyanis már a fejedelemség megalakulása korában észrevették, hogy az ország érdekei védelmére valakit állandóan a portán kell tartaniok, azért János Zsigmond fejedelem 1560-ban állandó követséget szervezett²². Eleinte e követség betöltése nem volt rendszeres, de csakhamar állandó intézménnyé vált. Az állandó követet is a fejedelem nevezte ki.

A fejedelemség három utolsó évtizedében azonban a követek kinevezésében változás állott be. II. Rákóczy György lengyel kudarca után az alattvalók, hogy hasonló csapásnak elejét vegyék, a külügy vezetésébe nagyobb beleszólást kívántak s Rhédey Ferenc és utódai elé terjesztett választási feltételekben a fejedelem külügyi hatalmát nagyon megnyirbálták. Kivánták, hogy a fejedelem idegen országok követeit a tanács jelenléte nélkül meg ne hallgassa, magától nekik választ ne adjon, a tanács tetszése nélkül követeket ne küldjön. Hogy pedig a tanács ellenőrző joga annál nagyobb legyen, mostantól kezdve mind a tizenkét tanácsost az ország választotta²³.

Az új rend eredményezte, hogy a követek választása is az országgyűlés hatáskörébe ment át. Ha országos (ünnepélyes) követség ment és négyen mentek, akkor régi szokás szerint a szászok maguk között otthon egyet választottak, a másik hármat meg az országgyűlés bizta meg. Tehát még a főkövetet is, azaz a fejedelem követét, aki a követséget vezette, az ország választotta. Szükségtelen is volt tehát, hogy négyen járjanak, többször csak hárman mentek s a főkövet egyben a fejedelem követe is volt. A választás megerősítésének joga azonban a fejedelemé maradt. Sőt hogy a fejedelem a méltóbbak közül választhasson, főkövetségre hármat is választottak s a fejedelem azok közül nevezett ki egyet. Ép úgy a főkövettel menő társkövetül egy egy nemzet kettőt is terjesztett elő, hogy a fejedelem azt válassza, amelyiket akarja. Ha egy követ ment, azt is az ország választotta²⁴. A kapitihá választása is az országé lett, azonban a fejedelem ajánlatára töltötték be. Azért a kapitihák a fejedelemnek kiállított hitlevelükben úgy irták, hogy őket a fejedelem választotta. A változott helyzet magyarázza meg, hogy a követeknek adott utasításokat az országgyűlés megvitatta, rajtok változtatásokat tett, kitejezéseit is javította²⁵.

A helyzet tehát az, hogy a követküldés s vele együtt a külügy vezetése Rhédey fejedelemségéig egészen a fejedelem hatalmában volt, Rhédey óta sem történhetett nélküle. Sőt bizonyos formák betartásával épp úgy járt el, mint elődei. A törvény határát rideg szöveggel megállapítani nem lehet. Hiába mondták ki, hogy a követeket ezentúl az országgyűlés választja, ha a fejedelem nézetét előzőleg megkérdezték, vagy ha több követet választottak, mint amennyire szükség volt, hogy a fejedelem közülök válogathasson. Választásukat korlátozta az a körülmény is,

hogy követnek nem lehetett bárkit elküldeni, megbízásukat rendszerint hosszas iskolázás előzte meg. Korlátozta a fejedelem megszokott tisztelete, akinek kedvében igyekeztek járni, korlátozta különösen a fejedelemség utolsó idejének nyomorúságos sorsa, amely az országot egyetértésre intette s mindenüvé a legméltóbb ember állítását kívánta. Apafit Teleki Mihály vezetésével egész kis minisztérium vette körül, akik azon voltak, hogy a sülyedő, egyre apadó országot erősítsék, nehéz helyzetéből kivezető útát találjanak.

Mivel a követet a fejedelem küldte, alapkivánsága az volt, hogy az hozzá hű legyen. Már megbízásakor hangoztatta, hogy hűségében megbizik. Megbízhatósága felől bizalomkeltő körülmény, ha a követ régi erdélyi család tagja volt, „tőse” hazafi. Hűtelen követ sokat árthatott. Akadt ilyen is, egy-kettő csak, de elég ahhoz, hogy a fejedelem a követ megválasztásában körültekintő legyen. A követ akkor járt el helyesen, ha megbízását úgy teljesítette, amint ez neki megvolt szabva. Szóbeli s írásban adott utasításaitól indokolatlanul el nem térhetett. Szalánczy István 24 éves korától kezdődő hosszú diplomáciai pályájának utolsó napjaiban állította, hogy a követ csak akkor vét méltán, ha a követséget nem úgy viseli, ahogy reá bízták s a választ sem úgy viszi meg, amint tőle visszaizenik²⁶. Azért is ment nehéz időkben több követ, hogy szem többet lát elvénél fogva minden gyanust a fejedelemnek megjelentsenek. Aki ezt nem teszi, az a fejedelem ellen vét, az a bűnössel egyetért. Tehát, mint Borsos Tamás követ mondotta, minden embernek meg kell tanulnia, hogy az ország és a fejedelem ellen való praktikába magát ne elegyítse, sőt ha titkon hallja is, el ne titkolja, hanem igen is kimondja vagy fejedelmének, vagy előtte való tisztviselőjének, hogy ne vonja a más ember nyakából a maga nyakába az istrángot, vagy más ember lábából ne vegye ki a tövist s a magáéba verje²⁷.

Az előírt utasítás azonban a követet az érvényesüléstől nem fosztotta meg. Az előírás az utasítás szelleméhez való ragaszkodást kívánta meg, emellett azután a követ ügyességével, feltaláló tehetségével nehéz diplomáciai csatákat vívhatott. Sokszor nem is kapott hazulról pontos utasítást. Többször megesett, hogy a fejedelem a követ belátására bízta, hogy amint jónak látja, aszerint beszéljen. Egyszerűen a követre bízta a dolgot, kijelentvén, hogy mindenben serénységet, tökéletes igazságot, a titoknak meg nem jelentését kívánja tőle. Felhatalmazta, hogyha olyan

dolgok jönnek elő, amelyek az utasításban nincsenek, azokban tehetsége szerint azt kövesse, amit legjobbnak gondol²⁸.

Az utasítás általános keret, amelyet tartalommal a követ töltött meg. Tisztában volt azzal, amit mondania kellett, amint „Isten neki tudni adá”, előadta. Ezért kényes dolog a követ megválasztása. Sokszor megtörtént, hogy nehéz napokban felvállalt követjárásában az egész ország aggódó várakozása, együttérzése kísérte útjában. „Hozza Isten kedves egészségben hozzánk ő kegyelmét”,²⁹ hangzott feléje a fejedelem bucsúszava.

Az út

Megbizása után a követ átvette a utasítást. Egyes utasítások azt mutatják, hogy a fejedelem a követtel már előzőleg tárgyalt, mások szerint a követ az utasításból ismert meg mindent, ami tudnia kellett. Egyszer az utasítást már a házánál megkapta, más-kor azt a fejedelemnél vette át. Ennek elkészítése és egyéb szükségesek beszerzése napokig is eltartott.

A fejedelem állandóan intette a követet, hogy gondosan készítsen elő mindent, amire szüksége lehet, vagy ami követi méltóságával összefügg. Az idegen követeket a portán nagy fény-nyel fogadták, Erdély követét sem érhetette szegény. A fejedelem méltóságán és a követ megbecsülésén nem eshetett csorba, éppen azért a fejedelem figyelmeztette, hogy az előkészületnél mindkettőre tekintettel legyen. A követ hintón vagy kocsin ment; magával csak olyanokat vihetett, akikkel az úton is, a portán is becsületet vallott. A fejedelem szívére kötötte, hogy hasznavehetetlen, a követséghez nem tartozó személyeket maga mellé ne vegyen. Akadtak ugyanis, akik „csak látásnak, hallásnak okáért“ a követséghez szegődtek, másokat a vásárlási vágy csalt a nagy városba. Egyébként is tiltva volt, hogy a fejedelem engedélye nélkül bárki is a portára menjen, aki ezt megtette, azt árulónak tekintették, akinek visszahozása a követeknek sokszor nagy fejtörést okozott. Állandó volt a félelem, hogy a befutott előkelők fejedelemségre törnek, kisebb emberek meg hamis hírekkel a fejedelem s az ország ellen vádaskodnak. Aki a tilalom ellen vétett, azt országos törvény sújtotta. Aki a követséggel mégis bekíváncozott, csak akkor mehetett, ha erre a fejedelemtől engedélyt kapott¹.

A fejedelem azt is hangoztatta, hogy a követ házánál ne sokat időzzön, hanem mielőbb induljon meg. Ha nem vitt adót és ajándékokat, mi sem tartotta őt vissza, ha ezekkel ment, az átvételre kijelölt helyre indult. És pedig rendszeren Brassóba ment, vagy Szebenbe. Az ajándéktárgyak elkészítése a szászok feladata

volt, mint iparosok ők értettek hozzá. A bíró a fejedelem parancsára a kitűzött időre köteles volt mindent összeállítani. Rendesen ide gyűjtötték az adót is.

Egy-egy adó s ajándékvivő követség elküldése nagy előkészülettel járt, mert sok minden kellett. Az adót nem tudták mindig aranyban előállítani, hanem ezüstben, melyet Konstantinápolyban tettek arannyá. Ha meg ezüstben vitték, egy arany helyett már két, utóbb négy ezüst forintot, vagy két tallért kellett beszállítaniok. Továbbá többféle tallér volt forgalomban, ami az átszámítást lényegesen megnehezítette. Az ajándékokat részben pénz, részben értékes fémtárgyak, továbbá madarak, kutyák, lovak, kocsik és ennivalók alkották. Vezéreknek, főembereknek egy-egy beküldéskor 2600—3400 tallér, vagy több is, 23—31 kupa járt. Ide-oda is kellett még néhány száz tallér. A császárnak az adón kívül vittek rendesen 10 virágos arany kupát, egy ezüst mosdómedencét korsóstul. A medence mellől közben elmaradt a korsó, máskor a korsó helyett „regályos” órát küldtek. Közben különösen kitétek magukért. Így 1639-ben Toldalagi, Kőrösy követek bevitték egy öreg, azaz nagy mosdó medencét korsóstul, veres bársonnyal borított, 4908 ezüst szeggel ékesített ablakos hintót, a huzata virágos vontarany volt, 6 lóval, varrott hámmokkal. Továbbá négy szép hólyagos, aranyvirágos, fedeles kupát, gyöngyházzal kirakott, ezüsttel vert ágyakkal, veres bársony, arany prémes tokokkal.²

A császárnak évenként kijárt még 12 pár sólyom. Ha kedveskedni akartak, mindenik sólyom nyakán két-két kis ezüst csergő is csengett. Sólymokon kívül ritkábban ráró (halászó sas), ölyv (ölyü) is bekerült, vagy szelindek kutyák (pudlik), természetesen valamennyi, a szelindek is, török szokás szerint, vadászatra betanítva.

A sólymokkal, ritkábban ráróval, ölyvvel való vadászás a középkorban s az újkorban az előkelő világban igen kedves szórakozás számba ment. Különösen a nők körében, akik gyönyörködve nézték, hogy a türelmes gyakorlattal betanított sólyom a felbocsátott galambot hogyan hozza vissza urnője kezébe. Az erdélyi fejedelem is külön sólymárokat, madarászokat tartott, akik a sólymokat betanították gondozták. A solymárság tekintélynek örvendő foglalkozás volt, nem egy madarász e réven a fejedelemtől nemességet is kapott. Udvarhely lehetett a madarászok főhelye, emellett Görgényből, még Munkácsról is hoztak sólymokat, Alvinc, Fehérvár is szállított. Követküldés idején minde-

nűnne összehordták a sólymokat s a legalkalmasabbakat, legszebbeket kiválasztották.³

Sólymár.

Az adó és ajándékok elszállítása nem volt könnyű feladat. A pénzt bőrzacsókba rakták. Ezeknek s az ajándékoknak ládák (rendesen kettő), alájuk kocsik, a kocsik elé lovak, a lovak mellé kocsisok, meg kísérők kellettek. A hosszú útra a kocsit jókarba hozták, a kerekeket megvasalták, talpára jó erős vasat vertek, ha kellett, a tengelyt, a rudat megcserélték. A lovakat újra patkolták s nehogy az úton fennakadás legyen, patkókat vittek magukkal, pótszegekkel, sinszegekkel, pántokkal együtt. Istráng, szij is kellett, amellyel a szekeret összekötötték, hogy az úton szét ne essék, háj, kocsikenőcs gyanánt, a lovaknak kötőfékek, szíjszerszámok ujonnan vagy megfoltozva, pokrócok, tarisznyák kellettek. Kocsisoknak ruházat kellett, dolmányra, köntösre, nadrágra volt szükségük, a dolmány hideg időben bárány béléssel volt ellátva. Az adó alá két jó erős szekér, a főkövet kocsija, vagy hintaja elé 6 vagy 8

erős ló, a sólymok részére meg tokok (kalitkák) kellettek. Mivel a madarak meg-megverekedtek, azért szétrakták őket, egyszerre 30 tokot is elvittek és még külön lábszijakat is beszereztek.⁴

Országos dologról lévén szó, a kiadások az országot terhelték. A pénzes szekeret, lovakat ugyan a fejedelem meghagyása szerint többnyire a szászok adták és pedig eleinte, mint a haza javára való szolgálatot, ellenérték nélkül, Apafi azonban a szebenieknek írást adott, hogy beleszámít az adóba, mire a brassóiak is ahhoz tartották magukat. Máskor az ország a pénz szállítására való szekerekről, ládákról és bőrzacskókról való gondoskodást külön emberre bízta. A lovakért, kocsikért a követ volt felelős. A főkövet holmiját a saját szekeren vitte be, saját kocsiján, hintaján ment, kocsija, hintaja elé a szászok csak lovakat adtak. Vagy ha gazdag volt, a lovak is az övé voltak, kiadásaira pedig az országtól költséget kapott. Ennek összege rendszeren 500 tallérra rúgott.⁵

A főkövettel együtt ment be rendszeren a kapitliha is, akinek bevitele szintén közköltségen történt. Annál is inkább, mert a kapitliha rendszerint szegényebb nemes volt, aki a támogatásra rászorult. Borsos 1618-ban a fejedelem parancsára holmija beszállítására a brassóiktól 99 forint értékben 4 lovat, hosszú, parasztfórmán csinált, erős kocsit, a lovakhoz fehér hámokat, pokrócot, tarisznyát, a kocsihoz láncot, szekercét, kocsist kapott. A lovakat benn eladta. Később egy másik kapitliha a barczasági lovakat már nem vihette be a portára, hanem az útból vissza kellett azokat küldenie. Ekkor arra hivatkozott, hogy költségét nem kapta meg. Eszerint a kapitliha a lovakat eleinte örökbe kapta, utóbb csak használatra, viszont ennek fejében útköltséget kapott, amelynek összege bemenetkor-kijövetkor 50—50 tallér volt.⁶

Mire tehát a főkövet Brassóban vagy Szebenben megjelent, ott már együtt volt minden. A kincstartó vagy adószedő a követ kezébe olvasta az adót, ami a sokféle pénz miatt nem ment könnyen. A pénzolvasás egyéb készülékekkel együtt három napot is elvett.⁷ Egyéb készülétek közé tartozott, hogy a követ az ajándékokat is átvette, amelyekből egyetmás rendszerint hiányzott. Gyakorlott követ azonnal észrevette, hogy egyik-másik török főemberre nem gondoltak, hogy egy két tartalékban tartott tárgy beadásával itt-ott jóakarókat szerezhetnének. Vagy pedig látta, hogy a fejedelem nevében itt-ott megígért ajándékokról nincs szó. A hiányról a fejedelmet értesítette, ami szintén időbe került.

Máskor a sólymokra kellett várniok, amíg azokat minden-

ünnen összehordták. A császárnak rendszerint 24-et vittek, de közben más is kapott. Számítani kellett arra is, hogy útközben több megsérül vagy elhull, azért 42-öt is összehordtak.⁸ Megtörtént, hogy az adó nem volt még együtt, különösen a fejedelemség utolsó évtizedeiben. Várakozni meg bármeddig nem lehetett, mert az adónak szent Demeter napra a portán kellett lennie. Így többször megesett, hogy a követ megindult abban a reményben, hogy a hiányzó részt a fejedelem éjjel-nappal utána küldi. Az útról, a portáról ostromolta a fejedelmet, hogy az adót küldje, mert enélkül a haza kárt szenved. Épp így baj volt, ha az ajándék sólymok nem voltak együtt. Páskó Kristóf követ, mint írja, elindulása után 3 hétig tekergett Hátszeg vidékén, hogy a sólymok útjában érjék.⁹

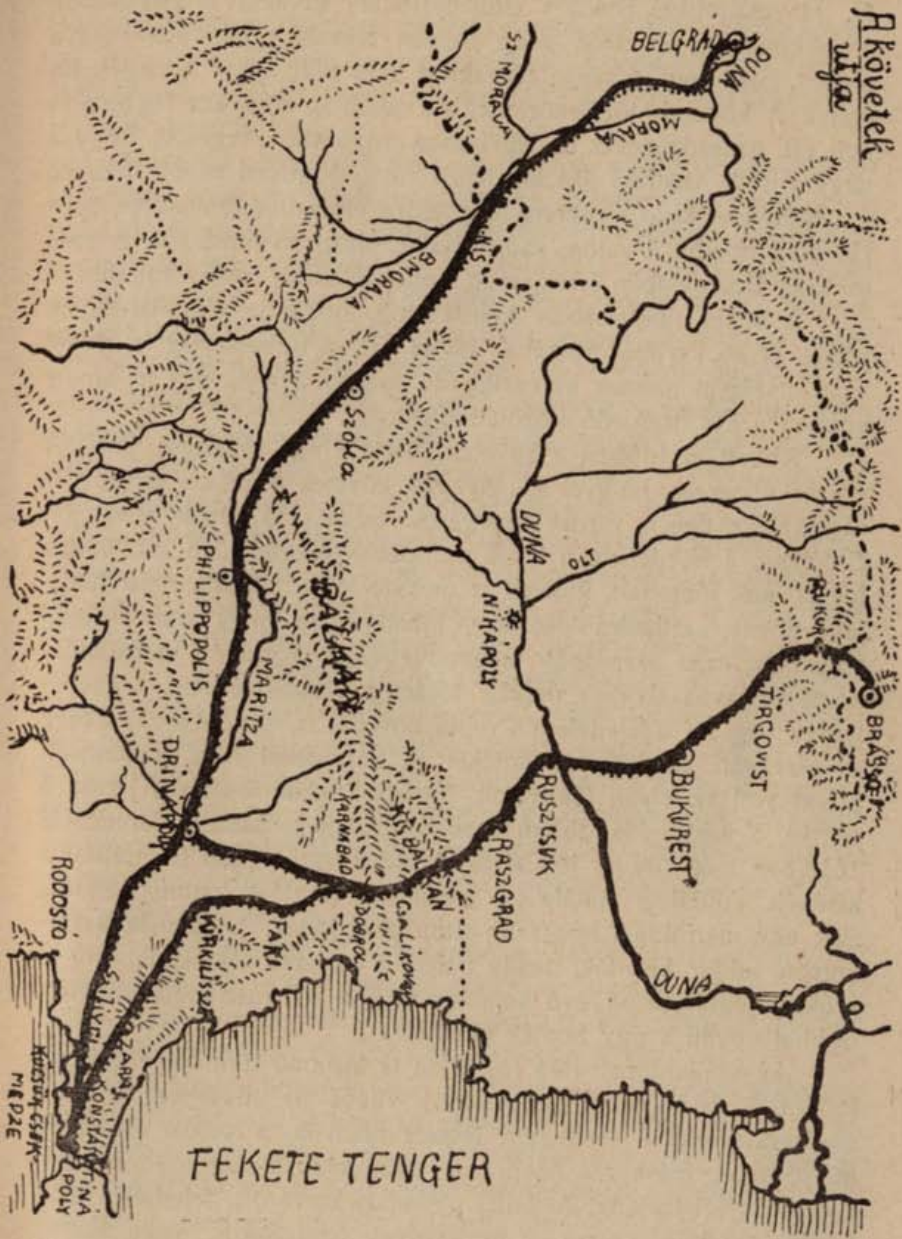
Mivel a követ idegen országokon ment keresztül, nehogy feltartóztassák, a fejedelemtől útlevelet kapott. Ebben a fejedelem birodalmán kívül minden szomszédos rendet szeretettel megkért, híveinek pedig szigorúan meghagyta, hogy e levelet látván, a követet békével bocsássák, menet-jövet illendő szállással, elegendő gondoskodással lássák s ha kell, jó erős posta lovakat adjanak neki.¹⁰

Amint tehát a követ mindent kézhez kapott, a szükséges iratokat átvette s az ajándékokat a fejedelem meghagyása szerint úgy elhelyezte, hogy az útban bennük kár ne történjék,¹¹ útra indult. Az ünnepélyes követség egész kis expedíció jellegét mutatta. A menetben haladt a főkövet hintón vagy kocsin, vele együtt követtársai. A kapitíha holmiját külön kocsin vitték. Külön kocsik mentek pénzes ládákkal, ajándékokkal, közben egyéb társzekerek kénesővel megrakva. A kéneső ára vásárlásokra szolgált. A sólymok etetésére, szállítására minden pár mellé külön madarász került. A követekkel szolgálók is bementek nagy számban. A pénz őrzésére rendelt drabantok, vagy székelyek egészítették ki a menetet. Szó van róla, hogy a követ mellé 8 székely lovas menjen, akiknek jobb köntösük és paripájuk van. Egy követség összes lovainak száma 46, 55, 100-on felül is felment. Emberben sem volt hiány, a követtel együtt a portán 32-en is összejöttek.¹²

Erdélyből Konstantinápolyba a követek háromfelé jártak. Az egyik út Bukuresten, a Kis-Balkán hegységen át, a másik Nikápolyon, a Nagy-Balkánon keresztül haladt, a harmadik Belgrád, Szófia felé vezetett.

Legrövidebb s legjobb volt a Bukuresten keresztül vezetett út. Ez volt a követek rendes útja, a derék út, mint mondani

Rövideték
rajza

FEKETE TENGHER

szokták. Brassóból menet a töröcsvári szoroson keresztül halad az út, Havasalföldön Rukar¹³ (Rukalj-Rukur) érintésével Tirgovistbe ért a követség. A város szép helyen fekszik a Jalomica völgye mellett. Szőlőben gazdag, forgalmas hely volt, akkor gyengén kiépítve. A követség többször magát a vajdát is ott találta. Ha nem is volt ott, az erdélyieket ünnepélyesen fogadták. Megesett, hogy a nagy vornik (nádor) jött ki eléjük 50 gyalogossal és 50 lovassal s a főkövetet saját szekereére téve, előre elkészített szállására vitte.¹⁴ Ha meg itt volt a vajda, vagy pedig, ahogyan rendszeren történni szokott, Bukurestben érték, még ünnepélyesebb volt a fogadás.

A követ utasításában benne volt, hogy ha a vajdát útban találja, el ne kerülje. Magával hozta ezt az udvariasság is, mivel az ő országán mentek keresztül, de sokszor a jó viszony is, amely közben a két uralkodó között fennállott.

Abban az időben a követek ünnepélyes fogadása járta. A portán a perzsa, lengyel s a nyugati követek fogadása látványosságaival az egész várost mozgásba hozta. Ha török követ jött Erdélybe, a fejedelem, a keleti pompának megfelelően, mástélszáz lovas, sok főembert, katonát is messze eléje küldött. Saját hintájába ültette, szállására kísértette, kihallgatásra nagy ünnepséggel felhozatta, saját asztalánál megvendégelte, gazdagon megajándékozta és távozáskor az ország határáig visszakísértette. Ünnepélyesen fogadta a fejedelem a vajda követeit is, viszont a vajda még az országán átmenő főköveteket is becsülettel látta. Különösen szíves volt az olyan főkövetek fogadása, akik többször járván a portán, a vajdával is jobban összeismerkedtek. Balassy Ferenc elé 1613-ban sok főbojár jött ki az egész udvari néppel és szállására kísérték. Toldalagi Mihály elé a vajda két zászlóalj katonát küldött, akik egy mérföldnél hosszabb úton eléje jöttek. A katonák tisztelgően, addig kísérték, amely helyig a követek elé rendszerint ki szoktak jönni. Az ott lévő kapitány megint két zászlóaljjal jött eléje dobbal együtt s úgy hozták szállására.

Az uralkodónál való fogadása is hasonló ünnepélyességgel történt. A vajda szép „főlovakon“ vitette az udvarhoz. A követ utasítása szerint a fejedelem levelét átadván, a vajdát illendően köszöntötte, máskor a fejedelem atyafiságos s szomszédos szolgálatait is felajánlotta. A vajda ugyanazt kérvén, a fejedelem után kérdezősködött. Azután ez ünnepélyes fogadáskor, vagy külön, titkos kihallgatáskor politikai ügyeket is intéztek el. A fejedelem kérte, hogy a vajda vigyáztasson a török határ felé, közös ügyeik

elintézésére támogatását ígérte, egyben kérte, hogy a vajda is írja meg bennlévő embereinek, hogy az erdélyi dolgokra ügyeljenek. Lengyel, moldvai, törökországi napi események mind szóba kerültek. A vajda a követet meg is vendégelte s neki ajándékot adott. Ha szüksége volt rá, számára kalauzról is gondoskodott, amire őt a fejedelem is kérte.¹⁵

Az erdélyi határtól kezdve jó darabig egyre könnyebb lett a követség útja. Az egyre alacsonyuló hegyek között leértek a havasalföldi síkságra, amelynek felső részén sótelepek, petróleumkutak kötik le a figyelmet, lejjebb a folyóktól átszelt termékeny síkság. Így tart egészen a Dunáig. Előre megüzenték, hogy a hajók készen várjanak¹⁶ s Ruzcsukban állapodtak meg. Ruzcsuk a Dunaparton nagy török város volt, az éléshordó hajóknak s a dunai sajkáknak főmegálló helye. A követség krétaréteges, fátlan, unalmas felvidéken ment tovább, amely helynek egyhangúságát kevés folyó élénkíti. Lassan kezdődik a halmos vidék, amely a Balkán hegység felé egyre emelkedik. Ez a Kis Balkán, vagy Haemus, a hegyláncnak legjárhatóbb része. A hegy közepén fekszik Csalikavak, amelyen keresztül menve, a Balkán innenső felén a Novák vára mellett Dobrolt érték, ahol a havason dobos dobol, ha békés embereket lát, annak jeléül, hogy a lakosok legyenek nyugodtak, nem rablók jönnek. Karnabadnál az út ketté válik, egyik a tolvajos, félős Faki felé vezet, ahol szintén dobolnak s ahonnét a hegy tetejéről látszik a Fekete tenger. A követek Kirkilisszén át sok kristályos pala és kemény gránit miatt „rettenetes”, kősziklás, erdős úton haladtak, amíg csak Konstantinápoly közelében a parti folyók mély völgyeibe nem értek. A másik út-elágazás Karnabadtól Drinápolyig húzódott s belekapcsolódott a Belgrád—Konstantinápoly felé vezető útba.

E második úton, Törökországnak Európába vezető főútján, a belgrádin, az erdélyi követek ritkábban jártak. Rendesen akkor, ha az úton vonuló török táborral együtt mentek, vagy a fővezért erre találták. Belgrád Erdély felől jöveit nagy kerülő is volt, innét indulva a konstantinápolyi út is hosszabb volt, emellett hegyekkel jobban tarkított. Jó darabig a Morava völgyében vezet az út, majd a Nyugati-Balkán alatt lévő felvidéken, de Nis és Philippopolis közt már sok a hegy. Ettől kezdve az út a Maritza völgyében javul, Drinápolytól meg lapályos lesz. A Maritza olyanforma folyó, mint Erdélyben a Nagy-Küküllő. Ez útba esik Szófia, ahol szoros havasokon át halad az utas, majd Tatárpaszarcsikot éri,

amely olyan forma alkalmas városka volt az időben, mint Szófia. Mindkettőnél szebbnek tartották Philippopolist, Nagy Sándor születése helyét, amely városnak szép fekvését megbámulták a követek. A Maritza és Tundzsa vizének találkozásánál fekszik Drinápoly, ahonnan Baba, Burgász, Csorlu, Szilivri (Szilivája, Szelimbria, Calabria) érintésével Konstantinápolyba jut az ember.

A követek elismeréssel szemlélték a nagy vendégfogadókat, amelyeket nagyobb városokban láttak, lapályosabb helyeken a nagy gyümölcsösöket vették észre, a történeti nevezetességű helyeken visszaemlékezéseket tettek, még a mondavilág is megkapta őket. Szilivrinél többen eszébe jutott, hogy itt lakott a szöke Menelaus, itt nevelkedett Heléna, innét ragadta el Páris. Sándor Pál kapitliha erre jártában elgondolkozott: „Helenát Páris itten kapta volt el; a tengerparton a vára; talán a tengeren sétált Ilona asszony s úgy kapták volt el.”¹⁷

Még ritkábban ment követ a harmadik úton, mely Nikápoly érintésével a Nagy Balkán zord hegyei között a drinápolyi úton folytatódik. 1613-ban Balassy Ferenc főkövet s Borsos Tamás kapitliha erre jártak. Fogarásból Tirgoviston át a Dunaparton fekvő Nikápolyba jutottak. Innét másfél napig mezőségen folytatták útjukat, amely mezőség az erdélyi Mezőséghez hasonlít, de ennél kietlenebb. E vidéken a selyemhernyó tenyésztés tűnt fel nekik. Majd 8 napig havasos, kősziklás, erdős-völgyes hegyen át, a Balkánon haladtak. A főúthoz érve, Konstantinápolyba Kirkilisszén át értek. A Nagy Balkánt járta meg Rosnyai is.

Az út nehézségeit növelték gyakran a fergetegek, szeles, havas esők, árvizek, az ezek nyomán keletkezett „iszonyú” sár. A nagy szél miatt a Dunán sem tudtak mindig átkelni, volt követ, aki öt napig várta a hullámok lecsendesedését. Többször a rövidebb kirkilisszei útról a követ a drinápolyi útra vágott át, ahol a sok folyó miatt a hidak jobban ki voltak építve.¹⁸ A követeknek meg kellett szokniok a változó éghajlatot, a gyors változást, amely a Balkán hegy két oldalán fogadta őket. Észak felől a hegy magassága lassan emelkedik; tölgyfák, bükkerdők, fenyvesek között vezet az út; majd a hegy dél felé hirtelen esik s itt már rózsa, hullámmzó vetés, szőlő várja az útast. Így egy alkalommal februárban a követeket a Dunától a havasig a hideg kínozta, azontúl meg lágy idő és sár fogadta.

Nem csoda tehát, ha a követek gyakran panaszkodtak, hogy lovaik útközben elbágyadtak, megsántultak, kidőltek, elpusztultak. Lábukat a sok sár, víz, hátukat a szerszám tette tönkre. A követek

többször útközben közülük elhagytak, helyükbe másokat vettek, máskor meg lassították útjukat. Ha ajándék lovakat vittek, akkor egyébként is lassan haladtak, nehogy lejárassák őket. A sólymokban is gyakran esett kár. Egyesek útközben „meghaltak“, másoknak lábai dagadtak meg, ki megvakult, kinek lába, körme, szárnya sérült meg.¹⁰ Az ilyen hiányos beérkezés azután gyakran nehéz órákat szerző kimagyarázásokra vezetett.

Az úton való szállás és élelemadás, amint akkor mondták, gazdálkodás, amíg a követség erdélyi területen haladt, semmi nehézségbe sem ütközött. A követ útlevele alapján mindenütt kapott szállást és tisztességes gazdálkozásban részesült. Ha Havasalföldre ért, amint ezt a fejedelem a követ útlevelében kérte, a szomszédság révén a szállás és gazdálkodás szintén kijárt. És pedig külön a főköveteknek, külön a vele bemenő kapitihának. Ha olyan helyhez közeledtek, ahol megakartak szállni, a követ s a kapitihá szállásosztóikat előre küldték, akik mindennek utána néztek. 1618-ban Kamuthy Farkas főkövet a kapitihá külön gazdálkodását megszüntette. Szállásért, gazdálkodásért saját szolgáit küldte, az összes lovaknak abrakot is ő adatott, követtársai szolgáit a szénavételtől eltiltotta, a külön borhozást is rosszalta, mert hogy ő a főkövet, az ő joga az intézkedés, a fejedelemtől kapott utasítás is az ő nevére szól²⁰. A követek ellátása olyasformán történhetett, mint amikor Béli Pál szolgálai a portára mentek bizonyos ügyben s Duka vajda alattvalóinak meghagyta, hogy alájuk konakról-konakra két postalóvat adjanak s gazdálkodjanak is nekik²¹.

A követek a török területen is az állam védelme alatt állottak. Szabad jövéstükre, menésükre a nép parancsot kapott. Legalább eleinte a szállás és a gazdálkodás is megvolt, a konakok, szállóhelyek a követ részére jegyzékbe voltak foglalva. Amikor a követek vagy a kapitihák a portára jöttek, vagy onnét mentek, utazásukban nemcsak emberségesen ellátták őket, hanem utiköltségük is a császár tárházából járt. Bethlen alatt a régi jó szokás már lanyhult²², utóbb a követeknek járó gazdálkodásról nincs is szó. A követek az útra hazulról tetemes összeget kaptak, abból kijöhettek.

Hosszú útra a megállás idejét nem is lehet pontosan kiszámítani. Néptelen vidékeken inkább arra voltak utalva, amit magukkal hoztak. Máskor váratlan akadályok, sár miatt útat kellett cserélniök. Az ember ilyenkor inkább nélkülöz, de az állat jobban megkivánja a magáét. Azért legjobb volt, ha a követek pénzt vittek, amelyért ott vásároltak, ahol legjobbnak tartották.

A gazdálkodás hiányát mutatja, hogy megtörtént, hogy a szolgák útközben szállásadó gazdáiktól csak úgy szó nélkül abrakot szereztek. Természetes érzése ez a jó kocsisnak, aki maga koplal, de lovát éhezni nem hagyja.

Mindamellet az ilyen kóborlást a követ nem engedte meg, a fejedelem is megkivánta, hogy a vele lévőket olyan fegyelemben tartsa, hogy valami mód nélkül való kapdosást s egyéb illetlen dolgot ne cselekedjenek, hanem jó rendtartás alatt lévén, úgy viselkedjenek, hogy viselkedésük a fejedelem méltóságának, a követ becsületének s saját állapotuknak illendően megfeleljen²³.

Az évszakoknak, az időjárásnak, a könnyű vagy nehéz útnak megfelelőleg a követség Brassóból nyáron 15 nap alatt Drinápolyba, télen, ősszel Brassóból 25—30 nap alatt Konstantinápoly közvetlen közelébe ért. Drinápoly s Konstantinápoly között, ha táborral haladtak, 7—8 napig jártak a követek²⁴. Eszerint átlag 3—4 héti tartott az utazás.

A követ jöveleléről ezalatt Konstantinápolyban már tudomással bírtak. A fejedelem rendszeren jó előre tudatta a kapitihával, hogy közelebről követség megy a portára. Ha pontosabb időt tudott, azt is megírta. A követ utasításában is benne volt, hogy nem árt, ha a kapitihát már Havasalföldről értesíti²⁵. Előfordult, hogy a követ a szálló helyeket is megjelölte, úgyhogy a kapitihá pontosan ki tudta számítani, hogy a követnek mikor kell beérnie²⁶. A követ utasításában mindenkor benne volt, hogy ha Konstantinápolyhoz közel ér, úgy egy napi járóföldnyire, vagy ahonnet jónak látja, a kapitihát a fejedelem parancsából hívja ki. S csakugyan eleitől fogva szokása volt a bejáró követeknek, hogy bemenetelük előtt a kapitihával a portán lévő dolgokról értekeztek²⁷. Ilyen helyek Kirkilisse felől jövet Zaraj (Zavaj, Sarai), Indez. Amikor a követ szolgálja a kapitihához bement, ez a szolgát a fővezér elé vitte. A vezér, átvévén a fejedelem levelét, amelyben a követség jöttét jelentette, a követségre vonatkozólag kérdéseket tett s török szokás szerint a szolgára kaftánt adatott. Volt rá eset, hogy a követ a tolmácsnak üzent, aki a fővezér udvarmesterének közvetítésével tett jelentést. Legtöbbször a követ egyszerűen a kapitihát kihivatta, hogy az visszamenve az ő érkezését jelentse meg. A kapitihá rendszeren Kucsukcsekmedzéig (Kúcsükcsekmedzse, Kucsukcsekmege, Kucsukcsekmece) ment a követ elé.

Kucsukcsekmedze Konstantinápolytól 4 órányira eső hely²⁸, a portára jövő európai követeknek várakozó helye. A követnek

kötelessége volt, hogy jól a végére járjon, bemenetele, benn való viselkedése, milyen rendtartás szerint legyen. A kapitihá tájékoztatta őt mindenről, ami benn történt. Gyakran a követ egészen új embereket talált a főhivatalokban, mint amilyenek útra indulása idején hatalmon voltak. Ahol a diplomáciában olyan nagy szerepe volt a véletlennek, a hangulatnak, a pasák, különösen a fővezér szeszélyének, ott a legnagyobb alkalmazkodás is gyakran célt tévesztett. Innét az óvatosság, az aggódo gond, amellyel a fejedelmek semmit sem akartak elmulasztani. Mire a követ a városba bejutott, már a helyzet felől tisztában volt.

Emellett a kapitihá kijövetelére azért is szükség volt, mert ha előbb külön szolgálja még nem jelentette a követ érkezését, ez a feladat is a kapitihára hárult. Mindig az ő kötelessége volt, hogy a követnek szállásáról s tisztességes fogadtatásáról gondoskodjék. Erdélynek volt a portán külön háza, amelyben a kapitihá lakott, de a ház eleinte kicsiny is, rozoga is volt, azért körülbelül Bethlen koráig a követ külön szálláson lakott. E szállást pedig a fővezér jelölte ki. Az ő parancsolatából egy pasa a követ lakását „felöltöztette“. Küldött két dívánszönyeget, két kis szönyeget, két kecsét (köpenyt), két velencét (teveszörtakarót), egy lazsnakot, egy aranyos paplant, két bársony vánkost, négy vagy öt gyékényt²⁹. Ugyancsak a fővezér intézkedett a fogadás ügyében is. A fejedelem a becsülettel való fogadást mindig kikötötte, mert egyik jele a fejedelem méltóságának és a külföldi követek előtt való megtiszteltetésnek.

A kapitihá kijövetével eltelt egy nap, rendesen másnap történt azután a bemenetel, bár megesett, hogy a szállás elkészítése végett négy napig is ott várakoztak. A kapitihá egyedül, vagy az erdélyiek tolmácsával messze a követ elé ment. Zülfikár, Bethlen, Rákóczyak korában élő tolmács, magában, fiaival együtt a kapitihával tartott. Vagy mindnyájan együtt jöttek a törökökkel, akiket a fővezér a követ fogadására rendelt. I. Rákóczy Györgynél fordult elő, hogy a fejedelem a kapitihát arra buzdította, vigye ki, hogy a követség elé a Dunáig kapucsi (a császárnál ajtónálló) jöjjön, mivelhogy ez ünnepélyes követség³⁰.

Daniel Mihály követ idejéig (1638) a követ elé maga a csauszpasa (udvari kapitány) is kijött. Akkor éppen Babilóniában tartózkodott, ezért nem jöhetett. De ettől kezdve a csauszpasa jövelele kiment a szokásból³¹. Kijöttek azonban a csauszok, (császári futárok, hírnökök), akik ünnepélyes alkalmakkor vagy had-

járatra menéskor a császár előtt jártak. Számuk hatszáz volt. A követek rendesen feljegyezték, hogy ő eléjük hány csausz jött, milyen ranguak s meddig jöttek. A csauszpasával rendszerint feles (felesleges) számban sok főcsausz érkezett. A csauszpasa személye a bevonulásnak fényt adott, azért a fejedelmek azt szerették s azt kívánták, hogy ott legyen. Nélküle a fogadást vékonynak tartották. Általában 12, 13, 14, 18 csausszal vonult ki, szépen felöltözött, dívánpatyolatú csausszal, akik egyébként kivonulásukért a fejedelemtől jutalmat is kaptak.

A csauszpasa a Dautpasának (Daudpasának) nevezett udvarházon túl, szokott helyen várta be a követet. Itt az előkelő törökök villái helyén, ahol akármely császár, vagy király követét fogadni szokták. Messzebb senki elé nem ment, még eddig sem jött mindenkiért. A szokott hely a Dautpasa völgyében, annak kertjei alatt lévő forrás volt. Miután a pasa a követtel összetalálkozott, vele útközben nyájasan elbeszélgetett s egészen szállásáig kísérte³².

A követek bevonulása olyan nagy esemény volt, hogy végignézése sokakat vonzott. Saját bevonulásukat a követek figyelték meg legjobban. Az volt a felfogás, hogy jó fogadás jó eredménynek, jövetelük célja elérésének jó előjele. Azért szívesen kutatták s állapították meg, hogy mely követnek volt ilyen szép bevonulása, mint az övék. Megfigyelték a többi nemzetek bejövő követeit is, a fejedelemnek is jelentették. Gazdagságban a kis Erdélyt sok ország felülmulta, behozott ajándékaik is nagyobbak voltak, sokan zenészeket hoztak magukkal s bevonuláskor ugyancsak szólt a dob, harsogtak a sípok, de az ajándék hintók, lovak, kocsik, pénzes ládák, a sok ember, a magyar ruha s a török kíséret az erdélyieket is feltűnővé tették. Ezt mutatja, hogy többször maga a császár is végignézte a menetet. Balassy Ferenc főkövetet Kucsukcsek-medze és Konstantinápoly között találta. Mint mondták, azért jött eléje, mert még sohasem látott magyart. Amikor a követhez ért, jó csomó aranyat küldött neki, amelyből Toldalagi kapitánynak is tizenhat arany jutott. Más alkalommal Serédy István érkezését a Dautpasa felé menő út felett nézte végig.³³

A portán

A követ tehát megérkezett Konstantinápolyba, akkor a világ közepébe, a legnagyobb birodalom fővárosába, a nyüzsgő életbe, amelyet eddig legfeljebb csak elképzelni tudott. Itt Európa és Ázsia határán, két világrész találkozó helyén a kereskedelem összehordott mindent, amit kívánni csak lehet. A kelet virágos szőnyegei, himzett ruhái, pompás állatbőrei, déli gyümölcssei, nemes lovai, drágakövei, finoman kidolgozott fegyverei, a városban kifejlődött nagyipar ezernyi terméke messzeföldről ide csalták a vásárlókat. A 300.000 lakósból három rész volt török, két rész keresztény és egy rész zsidó. Az utóbbiak voltak egyuttal a bankárok, a sok országból összejött pénz beváltói, a pénzérték hullámzásáról legjobban tájékozott szakemberek. A nagyobb számban lakó görögökön kívül volt itt francia, belga s egyéb nemzetségbeli. Kereskedők a világ minden szögletéből jöttek itt össze. A negyvenezer utca bő helyet adott mindenkinek, a konstantinápolyi törökök elismert vallási türelme miatt nem riadt el senki sem.

A város egyben a külügyi élet középpontja, a lengyel, kozák, tatár, erdélyi, moldvai, havasalföldi, továbbá nyugatról német, angol, francia, hollandi, velencei bejáró követek találkozó helye. A németek, angolok, franciák és hollandok, az erdélyiek, moldvaiak, havasalföldiek állandó követeket is tartottak. „Olyan világbíró hatalmas császár portájáról!” mindegyik követ talált olyasmit, amit haza megírni érdemesnek tartott.

Bejövetelekor a követ mindebből nem látott egyebet, mint a faragott kőből, másutt égett téglából épített várfalakat, amelyek a várost nagy háromszögben körülvették s a magasan felnyúló középületeket, mecseteket. A szárazföld felől, ahol a követ jött, a fal kettős, mély, széles árkokkal, a kőfalakon tornyocskákkal, bástyákkal, lővő ablakocskákkal. A falakon belül Konstantin császár

palotájának romjain túl, a követ a Balat (Balata) városrészben arra a helyre ért, ahol az erdélyi ház állott.

A követ utasításában meg vala írva, hogy beérkezése után, a benn való állapotoknak végére menvén, mielőbb a fővezérrel szembeenni igyekezzék. Ha a fővezér nincs a városban, vagy amikor az ez állás betöltetlen volt, helyettesével, a kajmekámmal találkozzék. A fővezért becsülettel köszöntse s tőle kihallgatást kérjen².

Semmit sem késlekedett, hanem azonnal munkához látott. A kapitihától máris tájékozást szerzett a fővezérről, a hivatalokban levő főemberekről, de mielőtt valamit tett volna, legsürgősebb feladatának tekintette, hogy a tolmácsot mindenbe beavassa. A tolmácsnak jól kellett tudnia, miről lesz szó, mire-mit fog a követ felelni, nehogy valamit félreértve az ügynek ártson. Fogadáskor nem volt arra idő, hogy a tolmács maga is felvilágosításokat kérjen, ha meg valamit rosszul mondott, javításra már nem nyílt alkalom. Nem mindegyik tolmács beszélt magyarul, hanem latinul, ami szintén nehezítette a megértést. Bethlen és a Rákócziak alatt Zúlfikár tolmács évtizedeken át bele élte magát az erdélyi ügyek megismerésébe, de utódai jobbára már nem is voltak törökök.

A követ rendes szokás szerint a tolmácssal már másnap beszélt, Zúlfikárral még az nap, mivelhogy fogadására ő is kivonult.

A tolmács erre abban fáradozott, hogy a követ a fővezérnél kihallgatást nyerjen. A kihallgatást a kapitliha, vagy a tolmács vagy közvetlenül magától a fővezértől kérte, vagy gyakrabban a fővezér kihajája (tihaja, udvarmester) közvetítésével.

A kihajában az erdélyiek jóakarót kerestek, ezért az ajándékok között az ő része sem hiányzott, a fejedelem még külön is írt neki. Ahol olyan nagy tere volt a hangulatkeltésnek, ott nem volt közömbös, hogy a fővezér bizalmasa Erdélynek jó barátja-e, vagy ellensége. A követ méltóságához híven nem ment előbb a császári házhoz, amíg őt a fővezér nem fogadta. Vidéken megtörtént, hogy a kihajával még előbb beszélt, mint a fővezérrel. Ilyenkor a fejedelem nevében jóakarátát kérte. A kihaja a követet általában becsülettel látta, pártfogását megígérte. A jóakarát jele volt, hogy a követet leültette s állva beszélni nem engedte. Majd a vezérnél fogadást eszközölt ki. A vezért jóindulattal tájékoztatta, ha ez valami miatt haragudott, beszédével lecsendesítette s kivitte, hogy a vezér a követet fogadta, amit először megenni vonakodott. Előfordult hogy a követtel a fejedelem nevében török levelet íratott, amellyel aztán a vezér előtt „törekedett“.

Éppen azért a követek őt mindig megbecsülték, ha vele beszélni akartak, béengedésüket kérték. Csak az erőszakos Páskó Kristóf követ merte megenni, hogy csak beüzent neki, halaszthatatlan ügyben kéreti, jöjjen ki.

Pedig kár volt őt ilyesmivel bosszantani, Erdélyért anélkül is elég izgalmat állott ki. A dühös vezér többször annyira rátámadt, hogy nem is merte az erdélyieket pártolni. Amikor Páskó szembe akart vele lenni, kifakadt s török módon pattogott: „Nem kell sem követetek, sem ajándékok, sem fejedelmek, sem országtok, megelégettem disznóságtokkal“.³ De ilyen beszédre elvétve került a sor.

A fővezér a fogadás idejét rendesen úgy tűzte ki, hogy a követ három napon belül megjelenhetett, hacsak hátráltató körülmények miatt maga a követ nem halogatta a szembelételt. Mikor egyszer az utána küldött levelet kérték, úgy segített magán, hogy kénytelenségből egyszerűen megbetegedett. Máskor az adópótlás nem ért még be, vagy a sólymokban volt hiány s nélkülük országos ügybe fogni nem mert.

De e napokban sem volt tétlen. Ha kellett kiegészítette a leveleket s rendezte az ajándékokat. A leveleket még otthon kimutatás (catalogus) szerint vette át. Hozott leveleket a császárnak,

egyet-kettőt a fővezérnek, vagy helyettesének, a kajmekámnak, 6—9-et a divánülő vezéreknek, továbbá egyéb főállásban lévőknek: muffinak (főpap), a kezlár agának (császári hárem főfelügyelője), a rézefendinek (reiszeferendi, kancellár), a kihajának (udvarmester), esetről-esetre más főtörököknek, a tolmácsnak, a keresztény állandó követeknek. Volt rá eset, hogy huszonhárom levelet is hozott, azonfelül saját maga részére mindezeknek másolatait is.⁴ Mivel sokszor nem tudták, hogy a vezető helyeket kik töltik be, vagy mire a követ beér, kit talál állásban, a leveleket otthon mindig meg sem címezték. Ez tehát a követre maradt. Ha már a fejedelem meghagyta, hogy a követ a magával hozott utasítást utközben olvassga, annál inkább olvasgatta most, gondolatait rendezte, mondanivalóit megszóvegezte. Egyben az ajándékokat is összeállította, kipótolgatta. Megtörtént, hogy a fogadás idejéről még mitsem tudtak s a fővezér már a hozott pénz felől, ajándékok felől tudakolódzott. Nagyobb ügyekről való tanácskozások idején a rendkívüli ajándékok után is kérdezett. Máskor a követ puhatolódzott, hogy a hozott tallérokot nyilvánosan, vagy pedig titokban adják e oda.⁵

Ilyen előkészületek között érkezett el a vezérnél való első kihallgatás napja. Mint a hogyan idegen állam követeit fogadni szokás, az erdélyi követ fogadása is megillető tisztelettel ment végbe. Ünnepeyes felkísérésére a fővezér csauszokat küldött, akiknek száma 12-re is felment.⁶ A követ magával vitte a fejedelem levelét s az ajándékokat, hacsak a fővezér meg nem üzente, hogy az átadást későbbre halassza. Ha a fejedelem rendkívüli ajándékot is küldött, az későbbi fogadásra maradt. A rendes ajándék 1000—1200, esetleg 1700—2100 tallérból állott. Hozzá rendszeren 5 kupa is.⁷

Az erdélyi háztól a császár palotájáig hosszú volt az út. A nagy háromszögnek, amelyen Konstantinápoly épült, a tengerszakadék (Aranyszarv) felől eső felén a Balat városrész s a császár udvara (szeráj, kastély) a végső pontokat jelölték meg. A követség a közel egy órás úton lóháton haladt. Egymás után hagyták el a kapukat, a város huszonöt kapuja közül vagy tizennégyet, melyek a vastag falakon át a tengerszakadékra vezettek.

Az egyre-másra szemük elé tűnő nagy mecsetek, magas épületek között feltűntek a szegényes magánházak, a viskók, amelyekből Konstantinápoly nagyobb része állott. A török izlés az építkezésben a szép középületeken kívül nem nagy kívánságokat támasztott, palota és kunyhó, fény és szegénység váltakoztak, amíg a követek a szerájba értek.

A szeráj az európai szárazföld csúcsán fekszik, amelyet Sándor Pál kapitánya szerint a természet minden mesterség nélkül az egész világon legszebbnek alkotott. Sebes folyással itt szalad össze a Fekete-tenger és a Márványtenger, éppen a császár vára alatt, olyan helyen, mint Erdélyben Szeben. A vár kőfalai itt a tengerparton nem olyan magasak, mint a szárazföld felől. Sok rajtuk a bástya, a falak közbe-közbe beljebb húzódnak, ahová könnyedén besiklik a bárka. Itt az öbölben himbálództak a császár gyémántos, smaragdos, türkízes hajócskái.

Szeráj

A követek a helyet nem a legszebb oldalról látták. A szárazföld felől a szeráj kerítése egyszerű kőfal, néhány régi torony, nem hinné az ember, hogy mögötte oly hatalmas császár lakik. A tenger felől megragadóbb a kép. Az érkező előtt minden fokozatosan magasodik, amint a szárazföldhöz közelebb-közelebb jön. A hegynek, ahol a császári szeráj állott, falait befedte a sok ciprus, cédrus, néhol erdő módon sűrűsödve. A császár épületei között mindenfelé ciprus fák zöldeltek, úgyhogy az udvar népe mindenütt árnyékban járhatott. Mindenfelé filagóriák tűntek fel, oldalakon föld takarók csüngtek, hogy a tenger szelei a császárt ne érijék. A szerájnak három egymásután következő kapuja van, a második kapu a diván udvarának kapuja, amely diván palotában a fővezér hivatalos kihallgatást adott. A harmadik kapu a császár palotájához vezet.⁸

Amint a követ a fővezér házához érkezett, ha korán jött, a kihajánál várakozott, vagy a főtörökök közé vitték. Kis idő múlva

behívta őt a fővezér. Miután a követ s kísérete a fővezér köntösét keleti szokás szerint megcsókolta,⁹ őt a fejedelem nevében illendően köszöntötte. Mondani valóját nem akárhogyan, hanem miként azt a fejedelem neki meghagyta, minél szebb, minél éke-sebb szókkal adta elő, ilyen formán:

„Hatalmas, győzhetetlen császár kedves, becsületes híve, széles e világon kiterjedett fényes birodalmának igazgató fővezére, nekem kegyelmes uram! Az erdélyi méltóságos fejedelem, az én kegyelmes uram nagyságodnak, mint jóakaró urának, alázatos szolgálatát ajánlja; Istentől hosszú életet jó szerencsével virágzó napokkal kiterjedni, a hatalmas, győzhetetlen császár szerencséjére, kíván nagyságodnak; emellett nagyságod látogatására küldött levelét vegye kedvesen nagyságod Ő nagyságától¹⁰.

Gyakorlottabb szónok beszéde nagyobb lendületet véve, többet tartalmazott. A fejedelem csak a gondolatot adta meg, a követ ennek alapján beszélt. Így a követ kifejtette, hogy a fejedelem a vezér jóindulatát köszöni s kéri, hogy ezt ezután is mutassa ki a császár előtt és az egész portán. Viszont ha Isten őt, a fejedelmet, a császár szerencséjére élteti, jóakaró szeretetét s háláját a vezérnek megakarná mutatni. Istentől a vezér dolgaiban szerencsés előmenetelt s neki hosszú életet kíván¹¹.

Ezután átadta a fejedelem levelét, amely egyuttal az ő megbízó levele is volt. Ebben a fejedelem adó s ajándék küldés esetén kérte, hogy mikor a császár és a portához való hűséges engedelmissége bebizonyítására régi jó szokás szerint e levélben megnevezett követeit beküldötte, a fővezér alázatos leborulásra s köntös csókolásra a császár elé vigye őket és törekedjék, hogy a császár az adót és a szokott ajándékokat kegyes szemmel nézze. Ha meg más ügyben küldött levelet, ennek megfelelőleg a levél is változott. Így szokásban volt, hogy ha a császár győzelmes hadjáratból tért vissza, az örvendetes eseményt a fejedelemnek azonnal megüzente, aki sietett szerencse kívánságait kifejezni. Vagy a győzelem hírére a fejedelem magától is iparkodott a császárt köszönteni.

Ilyen alkalommal a fővezér is kapott levelet. Abban a fejedelem előadta, hogy örülve a császár napkeletre való ellenségei ellen viselt győzelmes hadakozásából tündöklő hatalmának fényes és kedves lakó helyére dicséretes, jó szerencsével való megjövételén, hogy tökéletes hűsége szerint nyilvánban való örvendezését kimutathassa, küldte be követét. Kéri, hogy a vezér a császár

előtt tartsa meg jóakarátát, nevében tegyen ígéretet, hogy ő a császár köntösétől soha el nem szakad. Nagy horderejű tanácskozások idején a megbízó levél kiemelte, hogy a fejedelem a követnek hatalmat adott, hogy az ő nevében tárgyalhasson, végezhessen. Amiről a követ a fejedelem nevében kézalírásával biztosítja a portát, azt ő is megtartja és helyesli¹².

A követ ezután követségét adta elő, azaz ismertette, amit ura reá bízott. Rendesen nem bőbeszédűen, inkább csak érintette a tárgyat. A fejedelem kívánságait legtöbbször írásban bőven kifejtette, ez írásokat a követ most nyújtotta át. Mivel pedig ez írások nyelve magyar volt, az volt a bevett szokás, hogy a fővezér az írásokat átvéve, a tolmács kezébe adta. A tolmács azután a kihallgatás után lefordította, belőle kivonatot készített, amelyet a fővezér a császárnak is bevitt. A fővezér a követet rendszerint nyugodtan végig hallgatta, beszédében nem zavarta, az üdvözlés után le is ültette¹³. Volt rá eset, hogy számára kávé, serbetet (mézzel és cukorral kevert vizet) s egyéb ételeket hozatott és ő maga is ivott¹⁴.

Azonban a követ várása és fogadása nem ment mindig ilyen simán. Megtörtént, hogy a kíváncsi fővezér nem tudta bevárni, hogy a követ milyen megbizással jön, hanem a tolmácstól, aki a követ érkezését jelentette, efelől előre tudakolódzott. Nem szokás ezt idő előtt megjelenteni, ez a követ tiszte, vágott vissza a tolmács¹⁵. Kamuthy Farkas követet a fővezér nem akarta beszélni engedni, mivel előző követsége idején nem mindenütt beszélt egyformán. Azt akarta, hogy mondani valóját írásban adja be. Nem lehet az, szabadkozott Borsos Tamás kapitliha, mivel a fejedelem csak megbízó levelet adott, a követnek beszélnie kell¹⁶.

Amikor egy alkalommal Páskó Kristóf nagynehezen bejutott a fővezérhez, aki az adó elmaradása miatt nagyon haragudott, meg sem várva a követ szavait, rögtön az adó után kérdezősködött. Majd a szájas követ beszéde miatt megduzzasztván magát, nem akarta, hogy Páskó egyáltalában valamit is szóljon. A követ a tolmács útján próbálkozott, hogy szokás szerint a vezért üdvözölhesse s a fejedelem levelét átadhassa. „Eh, mit beszél, felel a vezér, adja ide a levelet.” Ő nem posta, hanem követ, védekezett Páskó, mire sok gondolkodás után a beszédet megengedte neki. Amikor meg beszédközben Páskó még jobban feldühösítette, egyszerűen elúzte magától¹⁷.

Máskor Apafi fejedelem bizonyos falukat nem akart a csá

szárnak átadni. Emiatt a Daczó János vezetése alatt megjelent követséget még sátorokba se bocsátották, mire melegben, esőben, mondja Daczó, mint az ebek imitt-amott a fal mellett kucorogtak. Ki is fakadt, hogyha így bánnak velük, inkább Erdélyben ütötték volna el fejüket, hogy sem emberséges ember létükre ilyen gyalázatokra követségben ide jöjjenek. Mikor a kihaja közbenjárására a vezér őket nagysokára mégis fogadta, ámbár már négy erszény pénzt a kerevetére tettek, beszédüket semmikép sem állhatta, még szemei is elfordultak s hazug pogány ebeknek nevezvén, kiüzte őket. De hát ott ilyesmi más országbeliekkel is megesett, úgyszólván mikor a követek kijöttek, mások nevettek rajtuk, mondván, hogy a vezér haragjához képest nagyobb bajtól is féltették őket.¹⁸

II. Rákóczy György lengyel hadjárata miatt felbőszült fővezér, mint a benzinnel telt hordó, robbanásra készen fogadta a követet. S mikor ez kezdetül az egészsége után kérdezősködött, kitört: „Mi gondod eb az én betegségemre! Ki küldött, mondd meg!” Máskor a beszélő követet pokol szemmel nézvéen hallgatta, hallgatta, majd kizuszkolta: „Menj ki az ajtón”.¹⁹

Ez első fogadáson a követ a fővezér rendes ajándékait átadván, esetleg a fejedelem engedelmével, ha úgy találta illendőbbnek, a beadást későbbre halasztván, a kapitihát is bemutatta. A fejedelem levelében az új kapitihát névszerint megnevezte s kérte a fővezért, hogy ezután kapitihának őt ismerje el s iránta minden szükséges dologban kegyességet, gondviselést mutasson. A bemutatkozás nem esett meg mindig tréfa nélkül. Amikor a fővezér Réthi Istvánt látta, aki már előzőleg volt kapitihá, kövér természetére célozva, nem állhatta megjegyzés nélkül: „Megvagyon a koca kapitihája!”²⁰

A vezér az első kihallgatáskor érdemleges tárgyalásba ritkán bocsátkozott. Inkább csak kérdéseket tett, vagy pedig az ajándékok s adó iránt érdeklődött. Így a többek között a fejedelem egészsége felől, Erdély s más országok ügyéről kérdezősködött. Ha az adónak hujja volt, kész volt többször maga is kölcsönt adni, csakhogy a császár ne nehezteljen. Máskor azonban nagy zajt csapott. Az ajándékok felől, ha egyikét-másikét csökkenteni vagy növelni kellene, a fejedelem meghagyása szerint, a követek tőle tanácsot kértek. Megtörtént, hogy már most az első kihallgatáskor a vezér minden ajándékot maga elé vitetett, megkérdezte, kinek mit hoztak. S ő ahogy jónak látta, a követek aszerint osztották ki. Végezetül a fővezér a követség tagjait kaftánnal ajándékozta meg.

De kaftánban nem mindenki részesült, a követek mindig kaptak, de kíséretükből csak néhányan, hatan, nyolcan, de tizenketten is. A kaftánozás a megbecsülés jele volt, elmaradása megszegyenítés, rossz fogadtatás bizonyítéka. Az is számított, hogy a kaftánok milyen karban voltak. A jó kaftán jó kimenetel, szerencsés elntézés reményét keltette²¹.

Meg a kaftán, mint ajándék sem volt megvetendő. Egy-egy kaftán eladási ára 2860, 3500, 6000 oszpora volt, ami tallérban körülbelül százszor kevesebbet jelent. A követ a kaftánt vagy eladta, mint ahogyan Toldalagi Mihály kettőt is eladott, hogy az árán leányának kelengyét vásárolhasson, vagy pedig más célra átalakította, mint ahogyan Balassy Ferencz három kaftánból négy paplant készítettett.

Érthető tehát, ha a követség tagjai a kaftánon kaptak, ha módjukban volt, jobb után válogattak, elmaradásáért haragudtak. Olasz Bernáld, amely kaftánt Borsos kapitihának szántak, felvevéskor addig igazgatta, míg látta, hogy sokkal szebb a harmadiknál, amely a sorban neki jutott. Mivel Borsos még efféle dolgot nem látott, ennek a kaftánát hirtelen magára rándítá s úgy a harmadik Borsosé lett. Amennyiben az erdélyiek kaftánaiból néhányat a jelenvolt törökök is elszedtek, a követségnek még kevesebb jutott. Így nem jutott Szalánczy Istvánnak sem, merthogy előző útjában kettőt is kapott. De Szalánczy a főkövetre elkezdett kiabálni, hogy ő is a fejedelem szolgája, miért nem adnak neki is? Erre ő is kapott. De az eset miatt a többiek eléggé szégyenkeztek.²²

Az első kihallgatást a „derék audiencia“ vagy a „privát audiencia“ követte, ahol az érdemleges tárgyalás végbement. A beadott levelek lefordítására idő kellett, a fővezér azokat tanulmányozás alá vette, mert semmit elhamarkodni nem akart. Emiatt e második kihallgatásig napok, közben hetek multak el. Ezalatt a követ a tárgyalásokra készült, az ajándékokat készenlétbe helyezte s az adóösszeget pontosan összehozta

Ha nem volt együtt a pénz, pótlásról most kellett gondoskodnia. Ha ezt hazulról nem remélhette, akkor kölcsön után nézett. Vagy a török jóakarók segítették ki, vagy kamatra vett fel pénzt. Az ilyen kölcsönt a követek találóan uzsorának nevezték. Uzsorára akkor is vettek fel pénzt, ha közben megszorultak. Az ilyen uzsora a közönséges uzsorának tartott követelést messze fölülmulta. Fizettek 100 tallerra egy hóra 4 tallért (48°/_o), 900 tallerra 3 hónapra 200 tallért (88 89°/_o), 300 tallerra 3 hónapra

70 tallért (93,33%). A főkihájának egy alkalommal 5000 tallerra 3 hónapra 1000 tallért ígértek. Mivel a hiányzó összeg Erdélyből váratlanul megjött, egy éjjelre, ameddig a pénz náluk volt, 100 aranyat akartak adni. De mert a kihája a megegyezéshez ragaszkodott, egy éjjelre 1000 tallért kapott.²³ Sokszor örültek, ha pénzt így is szerezhettek, annyira nehéz volt hozzájutni.

Az adóba hozott ezüst tallérokat a követ szintén most váltotta be. Ameddig lehetett, a porta az adót aranyban kívánta. Mivel pedig arany Erdélyben nem igen volt, hoztak ezüstöt, amelyet a követ a portán cserélt be. A pénz értékét Konstantinápolyban császári rendelet szabta meg, de azért folytonos ingadozást mutatott. Pénzváltással főleg a zsidók foglalkoztak, akikre a fővezér közben egyszerűen ráparancsolt, hogy aranyat szerezzenek.²⁴

A beváltás az erdélyiekre veszteséggel járt, közben azonban jövedelmet is hajtott. A nyereséget az okozta, hogy a tallér és az arany értéke az aprópénzhez, oszporához nem mindig egyformán aránylott. Így 1639-ben az arany 2 tallérral volt egyenlő. Azonban a beváltók a beváltásnál minden 2 tallerra 1 aranyat és 4 oszporát adtak. Eszerint ráfizettek volna, de az oszporához viszonyítva a tallér többet ért. Egy arany 230, 2 tallér ellenben 240 oszpora volt. Tehát a beváltásnál a 2 tallér birtokosa 10 oszporát nyert, amelyből 6-ot a beváltó kapott, 4 neki maradt. Ez 20.000 tallérnál a beváltónak 500, Erdélynek 333 tallért jelentett. Erdély vesztesége az volt, amit a beváltó vitt el. Más alkalommal (1637) a beváltó 1 aragnál magának 2 oszporát számított. Ez esetben az évi adó beváltásánál az ő nyeresége 166, az erdélyiekké 666 tallér volt.²⁵

Mikor azonban Apafi korában az arany értéke felszökött, akkor már beváltás esetén nagy volt a veszteség. 1671-ben 100 aranyért 225 tallért kellett adniuk. Az adó 40.000 arany lett, amelyért 90.000 tallért kellett volna letenniük. Nem segített az oszporához való fordulás sem, mert 1 arany 280, 1 tallér ellenben csak 120 oszporának felelt meg.²⁶

Nem is tudták már az aranyat összehozni, azért mert más-kép nem lehetett, az adófizetés tallérban is jó lett. De ekkor meg a sokféle pénzzel volt baj. A követ olyan pénzt vitt be, amilyent éppen otthon kaphatott. 1666-ban hozott be aranyakat, gréci tallért, oroszlanos tallért, szeges tallért, orlakot, timont. A fővezér felkérte egy-egy zsákot a gréciből, oroszlanosból s szegesből. A grécit megfelelőnek találta, az oroszlanost pótolgatta, a szegest aranyra

akarta beváltatni. A követ kérte, hogy az adót így elegyesen vegye el, mire a vezér a fejét kezdte emlegetni.²⁷

Az ajándékok rendezése sem ment könnyen. A vezér kívánásokkal állott elő, amelyek megvalósítása nehézségekbe ütközött. Viszont ő is segítette őket. Így megtudván, hogy a császárnak két jó erős kocsit hoztak, ő maga küldött „cifra írókat,” festőket, hogy a két kocsit szépen befessék. Meghagyta, hogy a kocsiknak milyen legyen a fedele, bélése.²⁸

A derék audienciára való felmenetel is lóháton történt. Amikor a követ a vezér házához érkezett, esetleg várakozott is. A fogadás ugyanis nem ment éppen órára. Volt rá eset, hogy a fejedelem levele az indulás percében érkezett meg s a követ még azt is elolvasta, csak azután indult. Megtiszteltetés volt, ha a követet maga a kihája vezette be.

A fővezér a követet leültette, mire mindkét részről néhány bevezető kérdést tettek. Így a vezér a követek egészségét kérdezte, viszont ők is a vezér egészsége után érdeklődtek. A követek válaszáds után kezdték a szót, olyanformán, hogy a fővezér a beadott leveleket már bizonyára megfordította, elolvasta. Jól tudták, hogy megtette, de már a beszéd kezdetének ez volt a módja. A vezér azt felelte, hogy megfordította, kivonatba íratta és a császárnak is beküldötte. Esetleg megjegyezte, hogy a levelek a császárnak tetszetek. Amikor a leveleket, amelyeket a követek a császárnak hoztak, beadják s azokat elolvassák, mondotta, akkor választ ad. A válaszádsat tehát megkönnyítette, ha a követek a császárnak szóló leveleket már a császárral való szembeletel előtt beadták. A követek köszönetet mondván, a szóban forgó ügyet ismertették.

A vezér végighallgatta, kérdéseket tett fel, közben oly szakavatott kérdést is, hogy Moldva s Havasalföld messze van-e Erdélytől és mindenről tájékozódott. Ha még nem volt elintézve, tanácsot adott, mit ajándékozzanak a császárnak. Ha ajándékot nem hoztak, mivel a császárhoz csak pénzzel menni illetlen, gondolatot adott, mit csináljanak. Ha kevés ajánlékot ígértek, többet kívánt. Máskor kölcsönt ajánlott fel.²⁹

Ha a követek az ő számára is rendkívüli ajándékot hoztak, nehogy úgy lássék, hogy megvesztegették, azt csak a császárná való kihallgatás után fogadta el. De az ajándékok jegyzékét már most bekérte. Ha az ajándék tetszett, megelégedését nem titkolta. Így a követ megfigyelte, hogy a jegyzék látásakor arra „farkas módon” mosolygott és szerénykedve mondotta: Mire való

az ajándék, az erdélyi király csak ajándéokra akarja őt szoktatni? A követ hasonlóan diplomatikus módon ravaszkodott: A fejedelem csak a háláját akarja kimutatni, mert a vezér mindig jóakarattal volt hozzá. Az ajándék annak a jele, hogy tovább is olyan maradjon.³⁰

A tanácskozás közben-közben egy óránál tovább is eltartott, a beszéd hevében a vezér nem maradt mindig ülve, hanem sokat állott a követek előtt lábon is. Közben a követet megvendégelte, maga serbetet ivott és a követnek is adott. Miután pedig mindent tisztáztak, kijelentette, hogy készüljenek a hatalmas császárnál való szembevetélre. Volt eset, amikor ez azonnal megtörtént, legtöbbször azonban más időre tűzte ki. A kitűzött nap rendszeren a derék audienciát követő kedd volt. A császár a külföldi követeket többnyire vasárnap vagy kedden fogadta, ugyanakkor fogadta az erdélyieket is, de egyszer hétfőn is. Vasárnap ritkábban fogadott, a fő kihallgató napja a kedd volt.³¹

Többször megtörtént azonban, hogy a császárral való szembevetél eltolódott. Különösen olyankor, ha valami ügy a fővezér előtt még nem állott tisztán, vagy a császár nem volt a városban. Akár késett a császár előtt való megjelenés, akár nem, a követ a közbeeső idő alatt is érintkezhetett a fővezérrel és másokkal is. A vezér előtt többször is megjelent. Megtörtént, hogy más vezérek is jelen voltak. Az meg rendes dolog volt, hogy a leveleket, amelyeket a fejedelem e napokon küldött, a követ a fővezérhez is eljuttatta. A közbeeső időt használta fel a követ arra is, hogy a leveleket s az ajándékokat, melyeket a török főembereknek hozott, átadja. Ez ajándékok összege állandó szokott lenni. Így a divánülő vezérek rendszeren 200—200 tallért és 2—2 kupát kaptak, de egyik-másik 300 tallért is. A kupák nem egyformák, volt fedeles, virágos, aranyos kupa. Közben 3 kupa is szerepelt, ritkán mosdómedence, néhány sólyom. Más főemberek közül a fővezér udvarmestere 2 kupát kapott, a mufti 3-at, a csauszpasa, a kancellár, a teftedár (defterdár, könyvivő) 1—1-et, a kincstartó 2-öt. Időnkint más ajándékok is előfordultak. A követ mindezeket nem személyesen hordta szét, legtöbbször a kapitikát küldte, vagy a követséghez tartozó urak közül valakit, hogy ez úton az is ismerkedhessék. A főemberek kapuin a személyzetnek borralaló gyanánt 2—2 tallért osztogattak. A kapukra ilyen módon 200 tallér mindig elment.³²

A fejedelem üdvözlő levelét, valamint az ajándékokat leg-

többen kedvesen vették, szolgálatukat ajánlották. Az erdélyieknek az volt a rendes kifejezésük, hogy a fejedelem ilyen módon a velük való ismerkedést keresi. Amit a török főember megbecsült, sőt egyik-másik felhozta, hogy szívesen szolgált volna eddig is, ha a fejedelem erre felszólította volna.

Az ilyen küldözgetésnek nem volt akadálya, de hogy a követ személyesen menjen, hogy ott tárgyaljon, ahhoz a vezér engedélye kellett. Megtörtént, hogy a vezérekkel való érintkezést a fővezér egyenesen megtiltotta. Volt rá eset, hogy a főemberek a követtel nem mertek szembelenni, mivelhogy ez a vezér engedélye nélkül nem volt lehetséges és a fejét senki se merte kockáztatni.³³

Most, vagy a császárral való szembelétel után látogatta meg a követ az európai követeket is, akik ez időben éppen a portán ártak. Annál inkább fölkereste az európai állandó követeket, amint azt neki a fejedelem még az utasításokban meghagyta. Erdélyt az európai udvarokhoz sok közös ügy fűzte s nagyon kézenfekvő alkalomnak kínálkozott, hogy a fejedelem a portán lévő követekkel érintkezésbe lépjen. Különösen a protestáns államok követeivel kereste az összeköttetést, mint amely államok politikája az erdélyi célokhoz közelebb állott.

Az erdélyi követ az európai követeket beérkezése után üdvözölte, nem személyesen, hanem a kapitliha útján. A fővezérrel, legtöbbször azonban a császárral való találkozás után maga is fölkereste őket. A tengerszakadékon keresztül átrándult Galatába, ahol a német kivételével a keresztény orátorok laktak.

A fejedelem az orátorokat üdvözölte, számukra levelet küldött, nekik jóakarátát ajánlotta és kérte, hogy amiben lehet, ők is legyenek segítséggel. Különösen az angol, francia, holland követekhez volt bizalma, belső ügyeit először ezekkel tárgyalta meg. A német követtel való érintkezés többször akadályokba ütközött. A némettel Erdély is, az európai államok is háboruskodtak. Többször nem volt tanácsos, hogy Erdély hozzá barátságot mutasson. Ilyenkor a fejedelem meghagyta, hogy a követ a némettel titkon legyen szemben, vagy ha az nem lehet, csak a kapitlihát küldje hozzá.³⁴

A keresztény orátorok féltékenysége miatt a sorrend is számított, azért a követ nagy körültekintéssel járta be őket. Az angol követ meg is haragudott, mivel Szalánczy István először a francia követtel volt szemben s a találkozáskor csak elment Szalánczy előtt. Viszont erre a követ önérzetesen mással küldte meg neki a fejedelem levelét.³⁵

Az orátorok a fejedelem üdvözlését azzal viszonyították, hogy ők is írtak, a követet becsülettel látták, a kívánt dologban vele tárgyaltak, nemcsak külön-külön, hanem a holland—francia—ango együttesen is Erdély érdekében többször közbenjártak.

Ugyancsak ez időre esett a behozott adópénz hivatalos megolvasása is. Eleinte, amíg az adót a portán csak aranyban fogadták el, kihallgatáskor, amíg a követ a császár elé jutott, volt elég idő, hogy a törökök az adót megszámlálják. De amióta a tallérokat és egyébfajta pénzt is elvették, ezek megolvasása lassan ment. A fővezér azt akarta, hogy amikor a követség a császár elé megy, már olvasott pénzt hozzon magával. Embereket, pénzbeevő diákokat küldött, akik az erdélyi háznál a pénzt megolvasták, lepecsélték s a lővetek úgy vitték fel. Az olvasók minden egyes pénzdarabot megnéztek, amelyik nem tetszett, azt kihányták. Amikor Erdély kárára kezdték olvasni és a követ nem engedte, a Jedikulával fenyegették meg őt. Az olvasás úgy elhúzódott, hogy egy alkalommal követ az éjjel, amely a császár elé menést megelőzte semmit sem aludt. Páskó követől a fővezér azt kívánta, hogy a pénzt előre küldje fel, ott megolvassák s a császárnál való megjelenés idejére megint kiadják. De Páskó arra hivatkozott, hogy az adót az erdélyi követek magukkal szokták felvinni. Ő a régi szokást el nem bontja, mert nem azért küldötték ide, hogy elbontsa, hanem ami háborus időben elbomlott, azt helyreállítsa.³⁶

Végre elérkezett a császárhoz menés, közvetlen előtte a vezérek tanácsában, a divánban való megjelenés napja. A követek a kettőről csak mint a császárhoz való menésről beszélnek. Ugyanis a császárhoz a divánon keresztül vezetett az út, viszont a divánban láthatatlan módon a császár is ott volt. A vezérek előtt a divánban s a császár előtt ez az első megjelenés volt azért hivatalos fogadás volt annak minden pompájával.

A követ nagy megfeszítettségben részesült. Ha már a fővezérnél való bemutatkozáskor diszkiséretet kapott, annál kevésbé maradhatott el most. Egész kis csapat csausz jelent meg az erdélyi háznál, számuk 19, 23-ra is felment. A követ előtt haladtak a császár nagy ezüstösfejű kengyelfutói is. Toldalagi Mihály követ előtt a kengyelfutók és három kapucsi (császári ajtónálló) az egész úton a sárban jártak, még sem hagyták el a helyüket. Majd a császárnak szánt ajándékokat hozták, a pénzt, a sólymokat. Tizezer aranyat két lóra raktak, de mindegyik lovon még lovas is ült. Az ajándékokat külön szolgák vitték. Ha rendkívüli ajándékot hoztak,

azok mutatósabbak voltak. Táborban a zenés felkísérésre is van példa. Volt követ, aki meglegedetten vette észre, hogy egyébkorihoz képest pompásan, sippal, dobbal vitték őket a császár elé.³⁷

Az erdélyi követ úgy ment tehát a császárhoz, mint más ország követe, csak hogy hatalmasabb ország követe nagyobb zajjal tehette azt. Minden idegen követ azon volt, hogy amit hozott, az mutasson. Az ajándékokat a kelletténél több kocsin hozták, hogy annál feltűnőbb legyen. Többen hazulról zenészeket hoztak, hogy a látványosságot növeljék, a pompakedvelő nép természetéhez alkalmazkodva minél vásáriasabban vonultak fel. A fény sokszor nem is annyira a törököknek szólt, mint az európai követek egymás előtt akartak vele kérkedni. Kisebb ország meg, mint Erdély, azon volt, hogy kitűnjék, hogy őt a török megbecsüli. Innét van, hogy a császárhoz való felvonulásra annyira ügyeltek, hogy a fejedelem kérte, hogy a portán becsülete adassék meg, a követek pedig a fogadást részleteiben is megfigyelték és róla a fejedelmet értesítették. A jó felvivéshez szép reményeket fűztek.

Nemzeti viseletben, megbecsülten haladt a követ, a járókelők kíváncsi tekintetétől követve, amely érdeklődés minden idegennek s rendkívüli eseménynek kijut. A többször megjárt út látványossága előtte már varázsát veszítette, fontos szereplése tudatában saját gondolataiba mélyedt. Legalább is egyik sem írt arról, hogy felvonulás közben más érdekelte volna. Felérkezvén a második udvar kapujába, amely a diván kapuja, jobbfelé a janicsár agát (a gyalogosok parancsnokát), balfelé a szpáhi agákat (a lovasok parancsnokait) főhajtással üdvözölték és rendszerint kevés ideig várakoztak. Mert vagy a divánban tartott igazságszolgáltatás még nem ért véget, vagy a divánuló pasák még magukat a fogadásra szépítették. Volt rá eset, hogy ugyanegy időtájban ugyanez után a francia követet is felhozták. Mint nagyobb és független állam követét az erdélyi követ előtt vitték be a divánba. A szolgálát a csauszok odavezették, ahol az ajándékokat leszokták tenni, a követek meg a vezérek elé mentek. Idegen ország követét hivatalos fogadáskor valami rangos ember szokta bevezetni. Az erdélyi követet, miután egymást kölcsönösen üdvözölték, a csauszpa, vagy ő és a kapucsilár kihája (viceudvarmester) vezették a vezérek gyűlésébe.³⁸

A vezérek a követeket felállva, becsülettel fogadták, viszont ezek őket főhajtással köszöntvén, napkeleti szokáshoz híven, kinek

kezét, kinek köntösét csókolták. 1642-ben a fővezér a diván épületébe érkezés után a követeknek megüzente, hogy csak az ő köntösét csókolják meg, a többi vezérét ne. A divánház négyszegletű, nagy bolthajtásos szoba, ahol a köszöntés után a követeket leültették, a főkövetet a fővezér elé, a kapitihák és a többiek, akik a követséghez tartoztak, a követek háta megett állottak fel. Miután a fővezér és a követek egy kevéssé ültek, ezek felállottak s a főkövet a fővezért beszéddel köszöntötte. Ennek végeztével a fővezér őket megint leültette s kezdetét vette a tárgyalás. Az ügy komolyságának megfelelően, alkalmas ideig való gondolkozás után a fővezér kezdte a beszédet. Kérdezte, hogy a követ hogy van? Mire a követ udvariasan felelt, köszöni jóakarát, csak az Isten a fővezért éltesse, ő jól lesz. Vagy a fővezér a követ útja után érdeklődött, vagy a fejedelem után kérdezősködött, hogyan érzi magát, hány éves? Milyen állapotok, időjárás, termés vannak az országban? A [követ mindenre válaszolt, többek között: A hatalmas császár szerencséjére természetben bőséges van.

Igy szó szót követve, előjött minden, ami a követ küldetéséhez tartozott. Fontosabb ügynél a fővezér felszólította, hogy kívánságait itt az egész diván előtt adja elő. A kérdések az előzetes megbeszélésekhez valának alkalmazva, eszerint a vezérek előtt való ismétlése volt a vezér és a követ között végbement tárgyalásoknak. De a vezér megkívánta, hogy a követ divánban való beszéde az előző megbeszéléseknek megfelelő legyen. Mivel tolmács útján érintkeztek, meg egyes dolgokat jól ki kellett fejteni, mindez sok szóval lassan ment végbe. A vezérek is beleszóltak, ha tetszett a dolog, helyeselték. A fővezér végezetül azt kívánta, hogy mindezt a követ röviden a császár előtt is mondja el.

Azután a követet a császár nevében megvendégelték, mivel megtiszteltetéséhez ez már hozzá tartozott. Bőjtben a vendégség elmaradt. Amikor Szalánczy István az útról betegen visszatért s a követség egyik tagja az adót mégis bevitte, a fővezér tréfásan kérdezte: Talán azért nem jött be a főkövet, mert bőjt van s nem lesz vendégség a divánban.⁹⁹

Miután az ebédet elhozták s török módra a követet is megmosdatták, a fővezér őt asztalhoz ültette. A főköveten, ha többen voltak követek, azokon kívül rendszeren hivatalos volt a régi és az új kapitihák s mások is. Ha az adót még nem olvasták be, a két kapitihák ebéd idő alatt tette meg azt. Négyen-ötven is leültek, de ez már feltűnést keltett. Réthi István öreg kapitihák addig még

olyant sohasem látott, hogy a főkövetet ötöd magával leültették volna s hogy az erdélyiek három helyen is ettek. A vendégeket pasákkal ültették össze. A fővezér annyira figyelmes volt, hogy egyszer a kapitihát megszólítván, maga ültette össze egy pasával.

A csauszok a párosan ülő vezérek elé kis kerek ezüst asztalokat helyeztek, a fővezér elé a legnagyobbat, mivel az idegen nemzetek követe, tehát az erdélyi is, oda szokott ülni. Az ebéd alatt való beszélgetés, tanácskozás, a házigazdai kínálás megkivánta, hogy együtt üljenek. Ha ugyanakkor több országból való követ is kihallgatást kapott, együtt vendégelték meg őket. Így került össze egy asztalnál a fővezér, a francia követ s Páskó Kristóf erdélyi követ. Egyébként a fővezér és az erdélyi követ mellé még egy pasa is ült.

A helyzet szokatlansága magyarázza meg, hogy aki még ilyen ebéden nem volt, feszélyezve érezte magát. A török szokás szerint való étkezést előre meg kellett tanulni. Aki nem tudta, lakomára nem is mert elmenni. Amikor egy alkalommal Gyurgyevóban (Giurgiu) a vezér Mikó főkövetet meghívta, mivel követ-társa nem szokta meg a török módon való étkezést, a meghívást nem fogadta el. A divánban a megvendéglést nem lehetett elkerülni, érthető tehát, hogy a járatlan követ közben tájékozatlanul viselkedett. Gyerőffy követ őszintén megírta a fejedelemnek, hogy „szokatlan lévén,“ igen közel nem akart ülni, mire háromszor mondta a fővezér, hogy jöjjön közelebb. Egy csausz jó közel tevő a székét s biztatta: „Egyél is, de beszélj is.“ A fővezér vette át a szót. De a beszéd vontatottan haladt, mert a török unalmas társalgó. Hatot-hetet szól az emberhez s tíz óráig is elhallgatna. Kevés nyájasság van benne.

Közben hordták az ételeket. Amikor Páskó a divánban lakomán volt, damaszkuszi cseréptálakban szolgáltak fel, egy-egy tál 200—250 tallért is megért. De kés, villa, asztalkendő hiányzott mellőle, az asztalon sem volt terítő. Rosnyai Dávid török diák szerint ezen a „pótzon“ (polcon) elég étel fordul meg, de amilyen szaporán hozzák, olyan szaporán viszik is. A vezér int, ami kínálást tézsen, ugyanekkor belenyul a tálba. Akkor a vendégnek is hozzá kell látnia, mert nem váraoznának, hanem mihelyt a fővezér törli az ujját, mindjárt viszik a tálát s más ételt tesznek a helyébe. A török lakoma gyors lefolyásáról panaszkodott Mikes Kelemen is, aki a kajmekám ebédjét ette végig. Azaz, hogy éhesen kelt fel

az asztaltól, mert alig mártottak egyszer a tálba, már vitték is előlük. Így repült el gyorsan szemük előtt 70–80 tál. Némelyikbe nem is mártottak s máris vitték. Mintha csak az orrukat akarták volna megvendégtelni. Így éhesen keltek fel a gazdag ebédétől. Italtól szó sem volt, bár amit ettek, az szomjuságot nem okozott.

Amikor II. Rákóczi Ferencet a divánban megvendégtették, mindenki elé külön asztalt tettek s mindegyik asztalra vittek legalább husz-harminc tálát. De az ebéd fél óránál így sem tartott tovább, mert a török gyakran eszik, de egyszerre keveset. Nem csoda tehát, hogy a magyar embernek, mivelhogy miként minden dolgát, az evést is nyugodtan szereti végezni, az ilyen gyorsaság nem tetszett. Sándor Pál, az utolsó kapitány; az ő szokott humorával egy ilyen vendégség után panaszkodott, hogy nem hagytak az evésre elég időt, mert amelyik étel jobb volt, azt menten elvitték előlük. Aztán mindössze egyszer adtak serbetet. Bizony — mondja — itt valóban eszébe jutott a jó erdélyi bor, amellet mentest jó lett volna a vendégség. De az ebédhez fűzött várakozástól is sok függött. Egyik követ dicsekedett, hogy bőkezűen megvendégtették, a másik viszont vékonynak találta. Volt, aki azt állította, hogy senki sem emlékszik, hogy az ő koráig valakit oly becsülettel láttak volna.⁴⁷

A követ fogadása rendesen összeesett a janicsároknak hópénzt fizető derék divánnal, amikor a katonák zsoldjának kiadása a divánban való étkezés előtt vagy alatt ment végbe. A követ beérkezése a kiosztás ünnepélyességét emelte, viszont a követre is megtiszteltetés volt a diván udvarán várakozó katonaság jelenléte. Annyira összekapcsolódott a zsoldfizetés és a lakoma, hogy amikor az erdélyiek a hópénzt fizető derék divánra nem érkeztek be, részükre külön fogadást kellett rendezni. S nem is az ünnepi, hanem a hátsó kis kertkapun vitték fel őket (Drinápolyban), bár szépen felöltöztetett lovak között. Igaz, hogy a fogadás azért is szerényebb volt, mert bőjtre esett.

A janicsárok, amely nap fizetést kaptak, egyben a császár vendégei is voltak. Az ételeket az udvaron lerakott tálakban kapták meg. Kiáltáskor nagy zúgással a tálakra rohantak és ki-ki azt a tálát vette el, amelyiket közelebb érte. Fizetésük a divánházban bőrczacskókban állott. Fél óra alatt kihordották a pénzt. Máskor a katonák a követ szemeláttára futottak a pénzért s végzetlen erszényekkel vették fel fizetésüket. Amikor Izdenczy német követ a divánban lakomán volt, a katonákat olyan szobában fizették,

amelyet csak rácsozat választott el az ebédlő helyiségtől. Nagy lármával csörgették az aranyakat és ezüstöket, még a szót is alig lehetett érteni miatta. Izdenczy úgy vette, hogy a pénzzel tün-
tetőleg azt akarták mutatni, hogy a császár arannyal fizet s nem
ígéretekkel, mint a bécsi király. A vezér feje fölött kis ablak volt,
ahonnet a császár mindent láthatott, hallhatott, de őt az evők
nem láthatták. Így volt lehetséges, hogy a fővezér látható és a
császár láthatatlan jelenlétében ment végbe lakomájuk.⁴¹

Ebéd után a követek a császárral való szembelelétre vártak.
Olyan csendes, nyomott társaságban, mint amilyenbe kerültek,
lassan mulhatott az idő. Amikor II. Rákóczi Ferencz a császárhoz
menést várta, ebéd után a divánban olyan szomorú hallgatás ural-
kodott, mintha senki sem lett volna a házban. A követek esetleg
a kaftánozó helyen vártak. Bemenetel előtt ugyanis a fővezér a
követet s kíséretét a császár ajándék kaftánaival megkaftánoztatta.
A császár előtt kaftánosan jelentek meg nemcsak az erdélyiek,
hanem a nyugati államok követei is. Nagy ritkán fordult
elő, hogy a követek a kaftánokat már a császárnál való tar-
tózkodás alatt öltötték föl. Külön kaftánozó helyre vitték őket s
ott szabály szerint összesen tizenkét kaftánt osztottak ki. A meg-
kaftánozottak között volt rendszeren a tolmács s a fejedelem szol-
gálatában levő csasz is. Más független országok követei ritkáb-
ban jöttek s egyszerre többen is jöttek, ezért azok közül többet
is kaftánoztak meg. Így amikor az erdélyiek ő kaftánt kaptak,
ugyanakkor a francia követek 15, 16-ot.

A császár a szeráj harmadik kapuja mögött lévő házában
fogadott, vagy ritkábban a kertben is. A vidéken gyakrabban meg-
esett, hogy a követeket kertbe vezették, így Drinápolyban, vagy
a tengeren túl az ázsiai parton Iszkider mellett való kertben,
ahol a császárt éppen érték. Vagy a mezőn fogadott, ahol ün-
nepség zajlott le.⁴²

A harmadik kapuban a nagy torony alatt belül paizsok és
és alabárdok függtek, ezen belül senkinek, még a fővezérnek sem
volt szabad fegyverrel, lovon megjelenni. Hogy-hogy nem esett,
de a táborban Toldalagi Mihállyal történt, hogy egyszer a tatár
khánnal együtt lévén a császárnál, amellet hogy előbb az erdélyi
követet vitték be a khán nagy gyalázatára, még hozzá Toldalagi-
nak és a tolmácsának szablya volt az oldalán. Erre azelőtt soha
sem volt példa.⁴³

A követ eszerint kaftánosan, fegyver nélkül ment a császár

elé, nagy ritkán magában, hanem vele együtt mások is. A két kapitánya, a régi és új, a tolmács, több erdélyi, olyanok is, akik csak „császárt látni” jöttek. Bethlen nagy gyaláznak tartotta, hogy a követ bemenetelkor csak hármat, a követet és a két kapitányt bocsátották be. Azonban később is megtörtént, hogy a követet egymagában vitték be, bár előzőleg többet is megkaftánoztak. Volt rá eset, hogy a többit a császár előtt csak elvezették, de aztán csak a követek maradtak benn.

Ha idegen, független államok követei ugyanakkor bebocsátásra vártak, az erdélyit megelőzték. Így előzte meg a francia és a lengyel. De azt nem akarták, hogy a raguzaiak előttük járjanak, inkább okot kerestek, hogy csak másnap lehessenek szemben, viszont a vezérnél emiatt szót emeltek. Az idegen nemzetek előtt való megbecsüléshez tartozott, hogy a követet a császár elé a fővezér, ha nem volt, helyettese, a kajmekám vezesse be. Tehát éppen úgy, mint bármely független állam követét szokták. Amikor ebben sérelem esett, Bethlen rögtön szót emelt és kérte, hogy a régi szokás tartassék meg, hogy így kicsiny becsülete az idegen nemzetek előtt adassék meg.

Ha a fogadás a kertben történt, a császár elé vezetés is körülményesebb volt. Különösen a követ szereplésének a sorrendje sajtáságos módon egészen felborult, mint ahogy az Sebesi és Maurer Mihály követekkel esett meg. Ez esetben a császárnál való megjelenés után következett csak a fővezérrel való megbeszélés és kihallgatás. Sebesi és Maurer a fővezér parancsa szerint az ő házában a kihajánál várakoztak, amíg a császártól alájött. Azután a vezér házából kevés vártatva elindultak, a vezér lóra ült s mellettük sietve a császárhoz ment, hogy érkezésükről jelentést tegyen. De a csauszpasát akkor is mellettük hagyta, hogy a őket vezesse.⁴⁴

A császár a követeket ülve fogadta, ellenben a főméltóságok, akik a fogadásnál jelen voltak, állottak. Így a fővezér is a földön állott. A követség tagjai, amint az már keleten szokás volt, körülbelül 1634 óta, alázatosan a császár lábai elé borultak, azelőtt csak a köntösét csókolták meg. Hogy a leborulás megtörténjék, arra maguk a törökök ügyeltek. Az volt a szokás, hogy kétszer a földre nyomták a követeket. Mindez megfelelő pontossággal ment végbe, úgyhogy amikor Jenisherben a testes Nagy Tamás követ a császár elé került, Rosnyai Dávid tolmács ugyancsak aggódott, hogy a követ valami szégyent vall. Ugyanis meredek lépcsőn

vitték föl s arra sem volt ideje, hogy magát kissé kifújja, mindjárt a császárhoz vitték. De nem történt semmi baj.

A követek leboruláskor a földet, helyesebben a skófiummal varrott takarót érintették, ami ellen II. Rákóczy György fejedelem tiltakozott. Serédy követével tudtára adta a fővezérnek, hogy országával együtt gyalázatnak tartja, hogy a követekkel csak a földet csókoltatják. A fővezér és a császár emiatt nem haragudtak, sőt a fővezér a császár mentéjének az ujját maga adta Serédy István kezébe, hogy azt megcsókolja. A leborulás azonban később is megmaradt.

Köntöscsókolásra a nyugati szabad államok követeinek is reá kellett fanyalodniok. A porta a köntöscsókolást 1641 táján kezdte tőlük először megkövetelni. Izdenczy, a magyar király követe, eléggé tiltakozott ellene, előre megizentette, hogy ő meg nem alázkodik. De amikor egy pasa a császár köntösét csókra nyujtotta, mégis csak úgy szinlelte, mintha megcsókolta volna.⁴⁵

Bevonulás után rögtön a követ vette át a szót. A fejedelem az utasításban meghagyta, hogy a követ a császár előtt kevés és illedelmes szóval éljen, hogy a császárt az ő nevében köszöntse, hogy a fejedelem engedelmes és igaz szolgálatát ajánlja és kérje, hogy miként a boldog emlékezetű és dicséretes elei a fejedelemhez és az országhoz kegyelmességöket, császári jóindulatukat mutatták, ő is ezek jó példáját kövesse. Továbbá a követ a császárra az Isten áldását, győzelmet, hatalma csendes békességét kérje. Mutasson reá a fejedelem hűségére, mondja meg egyéb követségét is, a miért őt tulajdonképpen beküldötték. A fejedelem levelét adja át s az ajándékokat ajánlja fel. Tapasztaltabb követnek nem adott külön utasítást. Micsoda szókkal kell ott élnie, mondotta, ahhoz elég tapasztalata van, de az ott való szokáshoz illik alkalmazkodnia.⁴⁶

A követ a fejedelem meghagyásához híven ilyenformán kezdte:

„Hatalmas, győzhetetlen császár, az erdélyi méltóságos fejedelem, az én kegyelmes uram, hatalmasságodnak, mint kegyelmes urának, a földnek poráig megalázott szolgálatját ajánlja hatalmasságodnak, hogy Isten egy napját sok ezerekre és azokat szerencsésekké tegye, fényes birodalmát kiterjessze és ellenségeit éles szabályja alá hozza, szívből kívánja. Ama boldog emlékezetű, mostan lelki csendesen paradicsomban nyugvó szultán, Szulimán, császár hatalmasságod dicséretes elei, Erdélyországának athnaméja

szerint való adóját, ajándékokkal együtt az én kegyelmes uram hatalmasságod fényes tárházába beszolgáltatta, igen alázatosan könyörögvén hatalmasságodnak, mint kegyelmes urának, méltóztassék kegyelmesen venni és eddigvaló hatalmas császároktól megtartott törvényeiben és szabadságában kegyelmesen megtartani, bízván mindezekben az én kegyelmes uram a hatalmasságod kegyelmességében. Ezek felett hatalmasságod ez engedelmességgel írt levelet igen alázatosan küldötte."

Ezután a fejedelem levelét átnyújtotta, az ajándékokat pedig felmutatta. Volt rá eset, hogy az ajándékokat nem most hozták a császár elé, hanem azokkal felvonuláskor a császár rostélyos tornya előtt rendet állottak. Amint a császár az ajándékokat a rács mögül láthatatlanul megnézte, elvették tőlük. Ha a kapitúla a követvel együtt jött be a portára, ez őt a császárnál most mutatta be.⁴⁷

A császár a beszédet, amint ilyen nagy úrtól azt éppen várni lehetett, „módja szerint” jó kedvvel hallgatta. Azonban az adón, az ajándékokon kívül más alig érdekelte, ha kérdéseket is tett, azok többnyire ez ügyekkel függtek össze és ez ügyben nem sajnálta az időt. Igaz, hogy tolmács útján az érintkezés nehézkesen ment, de volt kihallgatás, amely másfél óráig is eltartott. A sok beszédben nem is győzte túlással, hanem a követek előtt „lábon” is állott. Nem is mindegyik császár ismerte ki magát az erdélyi ügyekben, egyszerűen a fővezérre bízta magát. Mikor egyszer az erdélyi követ a fejedelmi jelvények megküldését kérte, a gyermek császár megkérdezte a vezért, így van ez szokásban? Mikor ez igennel felelt, ráhagyta, hogy akkor legyen úgy.⁴⁸

Közben azonban, zivataros napok idején, egy egy császár elárulta, hogy Erdéllyel nincs megelégedve. Nem tört ugyan úgy ki, amint ahogyan azt a követek a fővezértől gyakrabban látták, de méltóságteljesebb magatartással ugyanúgy méltatlankodott. Így amikor I. Rákóczy György a magyarországi foglalás után nem fizetett, azt sem várta meg, hogy a követ szavait a tolmács lefordítsa, hanem menten az adóról kezdett beszélni. Máskor amikor Toldalagi a fejedelem nevét kezdte emlegetni, a császár megtüzesedvén, nagy méltatlankodással szeméit a vezérre fordította, mire a követet ketten is megszólították, hogy ne szóljon. Ez kénytelen volt beszédét félben hagyni. Még nagyobb neheztelést vont magára II. Rákóczy György lengyelországi hadjáratánál. Követének csak annyit engedtek kimondani, hogy a fejedelem a császár részére is hasznos dologban fárad. Amikor meg Barcsay

fejedelem a nagy büntetésösszeget fogyatékosan küldte be, a császár „elkényszeredék” és a fővezér által felelt: Megszereztétek, mert magunk személyünk szerint megyünk s porrá tesszük. Legrosszabbul járt Páskó Kristóf, aki midőn az ő szokott merész modorában a császárt az Istenre, Mohamed prófétára, a maga és a török nemzet szerencséjére kényszerítette, hogy Erdély siralmas könyörgését hallgassa meg, a császár egy szót sem szólott, hanem a követet „felette igen megnézte”, a vezérrel néha-néha szólott, mire Páskót szép csendesen kihozták előle.⁴⁹

De az ilyesmiből nem lett azért örök harag. Így néhány év múlva ugyancsak Páskót a császár Drinápolyban egy ünnepély alkalmával a mezőn fogadta, filagóriájához közel állította s a császárné filagóriájával szemben az egész nép jelenlétében, nyilvánosan, trombitaszó, lövés alatt, tizedmagával együtt megkaftánoztatta. Majd az ajándékokat maga elé kérette, megnézte, a hozott csészéket igen megdicsérte. Azután a fővezértől nem messze diván-szőnyeget terítettek le és Páskót a császár nézésére s az egész pompa megtekintésére leültették.⁵⁰

A császár az ajándékok iránt általában érdeklődést mutatott. Ha késtek, meg is sürgette. Ajándékba hozott kocsiért, amíg az díszítés alatt volt, kétszer is üzent. Ha hiányt tapasztalt, azonnal szóvátette. Amikor a hozott sólymokkal nem volt megelégedve, ráizent a fővezérre, hogy mi oka annak, hogy Erdélyből olyan meghányt-vetett sólymokat hoztak. Kinek szeme, kinek lába, körme, szárnya nem jó. A kapitánya, akire viszont erre a fővezér izent rá, amint Isten adá, mentegette a fejedelmet: Az út hosszú, amikor megindultak, a sólymok szépek, egészségesek voltak. A fővezér a fejedelemnek is megüzentette, hogy semmirekélő, rossz madarakat ne küldjön, mert nem veszik el. Viszont máskor az ajándék a császárnak nagyon megtetszett. Így a követ örömmel ujságolta, hogy a hozott szekeret megkedvelte, beleült s azt mondta, hogy ha a ládák üresek, immár hoztak volna egy szép magyar leányt benne.⁵¹

A császár előtt való megkaftánozás, amint az Páskóval is történt, olyankor fordult elő, amikor a követek nem a divánból jutottak eléje. Mert ritkán erre is volt eset. A követ a kaftánozáskor kínálkozó alkalmat ragadta meg, hogy a császár udvarában lévő tisztviselőknél ajándékot osztogasson. Ajándékot kaptak a komornyikok, csauszok, sátorvonók, székhordozók, szakácsok, janicsárok, kengyelfutók, egy-egy pasa, aga és egyéb benn for-

golódók. Ugy volt a szokás, hogy a követ a pénzt külön-külön kezükbe adta. De ez lassan ment, félt is volt, hogy valamelyik megrövidül s megsértődik. Ugy van az már, hogy a nagy urak legkisebb szolgálói a legérzékenyebbek, az idegennel szemben előkelően fölényesek, az ajándék elmaradása esetén meg boszúállók. Szalánczy István követ azért úgy látta jobbnak, hogy a kaftánadó helyen a császár belső udvarnépének való ajándékot egy összegbe összekötve adja át számtalan sokfelé való nyujtogatás nélkül. 11.000 oszporát adott, általában 11.260, 11.560 oszpora járta, ami 116—150 tallérnak felel meg.⁵²

Az előterjesztésekre a császár semmi választ sem adott, az amaz időre maradt, amikor majd a beadott levelet megfordítják. De nem mindig állotta meg, hogy az utolsó percben kifogást ne tegyen. Így mikor Serédy István ki akart jönni, fenszóval kérdé: Mi lehet az oka, hogy az ő őseinek az erdélyiek mindig aranyat szoktak hozni, most meg tallért? A követ rögtön felelt, hogy itt váltják be. Mire a császár megnyugodva mondotta: „Menjetek el.”⁵³

Ezzel a császárnál való látogatásnak vége is volt. A követet ugyanazon csauszok szállására kísérték, akik őt felhozták. A kaftánokat még a császár udvarában levetették, de kaftánosan az utcán is lehetett járni. II. Rákóczi Ferencet is így kísérték szállására. Mindenesetre szokatlan ruha az erdélyiének. Mikes Kelemen, aki II. Rákóczi Ferencet vagy harmincad magával megkaftánozva követte, nem is állhatta meg megjegyzés nélkül: Mintha annyi egyiptomi király kíserte volna a fejedelmet, csak éppen hogy nem olyan feketék. A császárnál járásukkor a zene sem hiányzott. A szembelétele után a fővezér és a császár muzsikusai, siposai (török siposok azaz tárogató siposok), dobosai, trombitásai negyvennegyven oszporát kaptak, 3—4 tallér mindig volt a nekik adott költség. Mint ünnepélyes alkalommal szokás, az erdélyi házba való visszatérés után a koldusok is ajándékért kopogtattak.⁵⁴

Mivel a császár a fejedelem levelére való válaszadást az átvett levél lefordítása után való időre halasztotta, a követ a császárnál való szembelétele után válaszszerzés végett a fővezértől újabb kihallgatást kért. A fejedelem is meghagyta, hogy a követ jó válasz kieszközlése végett a fővezért keresse fel.⁵⁵ A válasz szövegezése miatt ez idő volt a legkényesebb. Az eddigi fáradozások eredményének most kellett mutatkoznia.

Nem volt tehát mellékes, hogy a fővezér jóakarátát fokozák. Ezt célozták a rendkívüli ajándékok is. Azért ezek a rendes

ajándékoknál szebbek is, értékesebbek is voltak, a fővezér izléséhez alkalmazott meglepetések, amelyek a belsőbb viszony kifejezésére szolgáltak. Ennek megfelelőleg átnyújtásuk is fesztelebb, a vezér viselkedése is bizalmasabb volt. Különösen Bethlen Gábor értett hozzá, hogy behizelgő beszédével követte az ajándékot kedvessé tegye. A rendkívüli ajándékok átadásában közben a sorrend módosult, de mindig meglátszott, hogy az rendkívüli ajándék.

A fővezér vegye az ajándékot kedvesen, üzente Bethlen, a gyűrű, amelyet küld, talán nem méltó a vezér újjára méltóságára nézve, de ő maga viselte. Ha tehát magához illendőnek tartja, viselje az újján, hogy ő naponkint eszébe jusson. Egy hintót is küldött neki, amelyben maga is eljárhat. Egy asszonymak való szép gyémántos, rubintos nyakbavetőt is, viseltesse legkedvesebb szerelmesével. Hallja, hogy szép fia van, ennek vitézlő cimert küldött s néhány tollat szép gyémántos tolltokkal. Kívánja tiszta szívből, tette hozzá, hogy az Ur Isten felnevelje és atyja vitézi jó hírét, nevét viselhesse, belőle is fővezér lehessen. Hat arany kupát is küldött, őnagysága néha-néha édes mustot igyék azokból. Máskor, amikor azt kérte, hogy a fővezér tartsa őt atyafiának, öccsének, miként ő is bátyjának akarja tartani, mosdó szelencét küldött neki, hogy abból minden nap mosdjék és bárcsak naponkint annyiszor jusson eszébe atyafiságuk igazsága. Emellett az ő szerelmesinek, a szultánának, a császár leányának a fejedelemasszony, Brandenburgi Katalin is mesterségesen megmetélt gyémántos gyűrűcskét küld a végre, hogy a szultána is ismerje őt el s tartsa jó-akarójának, mint aki régi, császári-királyi nemzetségből való.⁵⁶

A fővezér az ajándékot rendszerint szívesen fogadta, ami jobban érdekelte, azt jobban is megnézegette és kezébe vette. A főkövet kíséretének azonnal maga is ajándékot osztogatott, így mikor egy ilyen alkalommal „hegyszámra“ állott előtte az arany, abból a kapitliha 20-at, Maurer Mihály bevásárló 18-at, a kocsisok 8-at, az erdélyi tolmács, Zülfikár 40-et kaptak. Ugyanígy kantár-váltáság címén ajándékot szoktak kapni, akik az ajándék lóval jöttek, továbbá ajándékot kaptak, akik a kutyákat, sólymokat a por-tára hozták.⁵⁷

A követ ezután a fejedelem meghagyása szerint sorra járta a vezéreket, főembereket,⁵⁸ ha ugyan már a császárnál való szemletétel előtt nem járt náluk. Gyakoribb, hogy erre most került a sor. Ez alkalommal rendkívüli ajándékokkal is megszokta lepni

őket. A vezérek rendes ajándéka annyira szokássá lett, hogy ha elmaradt, rossz néven vették. A fővezér maga is szóvá tette az ügyet, mire Bethlen azzal felelt, hogy erről nincs athnámé, tehát nem kötelesség, csak úgy maguktól küldték.⁵⁹

A rendkívüli ajándék azonban külön kedveskedés számba ment, épen ezért egyesek úgy vették, hogy ennek fejében a fejedelem különös jóindulatot vár. Éppen ezért egyik-másik óvatos volt, a küldött ajándékot nem is fogadta el, vagy pedig elve volt, hogy nem vesz el semmit. Volt, aki nem fogadta el a lovat, amelyet aztán a követ a fővezér tanácsa szerint a császár tolmácsának adott. A mufti sem vette el az ajándékot, mert „szentes ember”. Viszont más, így egyik kancellár panaszkodott, hogy a fejedelem alatt már a negyedik fővezérnél kancellár és még egy „virágnuyjtást” sem kapott.

Közben a követek a rendes ajándékot úgy tették rendkívülivé, hogy a kupákba, amelyek rendes ajándék gyanánt kijártak, pénzt tettek. A főembereket rászoktatták, hogy a kupa fedele meglepetéseket takar. Így történt meg, hogy amikor a főkihajának kupát vittek, amennyiben fedve volt, kellemes sejtésekkel telve legjobb reményekkel fogadta. De amint az erdélyiek távozása után felnyitotta és látta, hogy semmi sincs benne, feldühödött s mikor másodszor is bementek hozzá, mindenki hallatára nagyon kiáltozott, hogy az erdélyi fejedelem neki 150 dram (1500 oszpora, azaz 13—15 tallér) ezüstöt küldött ajándékba. Kitanulták ebből az erdélyiek, hogy a töröknek ezüst kell, nem virág.⁶⁰

A követ így minden dolgával elkészülvén, nem volt más hátra, minthogy kedvező válasszal haza siessen. A fejedelem is még az utasításban meghagyta neki, hogy kijutni iparkodjék.⁶¹ A követ tehát a fővezér útján a császártól elbocsátását kérte.

Annál is inkább azon volt, hogy indulhasson, mert a huzamos benlakás magának is sokba került. Igaz, hogy a követ egész idő alatt kíséretével együtt nagyjából a császár költségén élt, de ellátásukban többször hiány volt, közben egészen elfogták s így maguk is költöttek. Sokszor felmerült a panasz, hogy szegényesen élnek. 1619-ben a főkövet a kapitihával együtt egy napra 25 tallért kapott s lovaiknak 5 tallér értékű árpát, ami akkor szép összeg volt, de mások viszont semmit sem kaptak. Különösen akkor ment rosszul a dolguk, ha tovább benn időztek, vagy még inkább, ha a törökök valamí miatt a fejedelemre haragudtak. Egyszer az élelmet hivatalos elbocsátásuk után fogták el, de amikor az elbocsátás

dacára a követeket visszatartották, semmit sem adtak, máskor néha-néha adtak csak nekik valamit. Ilyenkor a követek a fejedelem támogatására számítottak, felhozták, hogy magukra és lovaikra sokat költenek és legnagyobb takarékoság mellett sem győzik. A fejedelem pénze sokszor szintén késett, vagy egészen elmaradt, ilyenkor amíg tartott, a sajátjukhoz nyultak. Ha meg pénzüik elfogyott, megtörtént, hogy az eladogatott kaftánok árából éltek. A drágaság is nagy volt, az ellen is gyakran volt panaszuk. Baj az is, hogy az ottani vizet úgy látszik nem bírták inni, a bor meg drága volt. Így egyik-másik panaszkodott, hogy a fejedelem és az ország követe létére még enni sem kap.⁶²

A kimenés vágyát többször fokozta az is, hogy közben benn számukra már nagyon meleg volt a levegő. Fejedelméért és hazájáért több követ nagyon nehéz napokat élt át. Nem csak azért, hogy itt-ott kellemetlen fogadásban részesült, hanem mert visszatartották, ijesztgették, őriztették, vagy éppen fogságba is vetették. Hirtelen jött vihar hamar el is mulik, mint a tavaszi zápor, de ha egyszer őszi köd üli meg a fájat, a napfény nehezen tör elő. A porta neheztelése is közben nem csupán muló kedvetlenség, hanem tartós harag, amely lassan enged fel, mint a kemény télben összefagyott jég.

Bethlen követét, Balassy Ferencet 1615-ben addig visszatartották, amíg a fejedelem Lippa várát ki nem adta. 1636-ban Toldalagi Mihály és társai, akik azért mentek a portára, hogy Bethlen István mesterkedései ellen a fejedelem és az ország nevében tiltakozzanak, hónapokon át nem jöhettek haza. Ott tartózkodásuk kilencedik hónapjában a fejedelem magát a császárt kérte, hogy követeit kegyes válasszal édes hazájukba nemzetségük közé bocsássa vissza. Annál inkább kérte, mivel Toldalagiékkel az történt, hogy egyszer csak estefelé két csausz és két janicsár a pítvarban, a szolgák házában azon a helyen, ahol a követ szolgáltnak egyet-másai valának, ruháikat leterítették és odaültek. Amint besötétedett, a házon kívül is többen kezdtek keringeni. Így telt el az éj. Nyilvánvaló volt, hogy őrzik a követeket, amin ezek gondolkoztak, bámultak, mivel arra még nem volt eset, hogy az erdélyi követeket őrizték volna. A mikor efelől a vezért megkérdezték, ez esküdözött, hogy csak a császár miatt teszi, aki ha kémlelő útjára indul, reá fog haragudni, ha nem talál ott csauszokat.

Több félelmet állott ki Szalánczy István, akitől azt várták, hogy fejedelme, I. Rákóczy György nevében 5000 arany adópót-

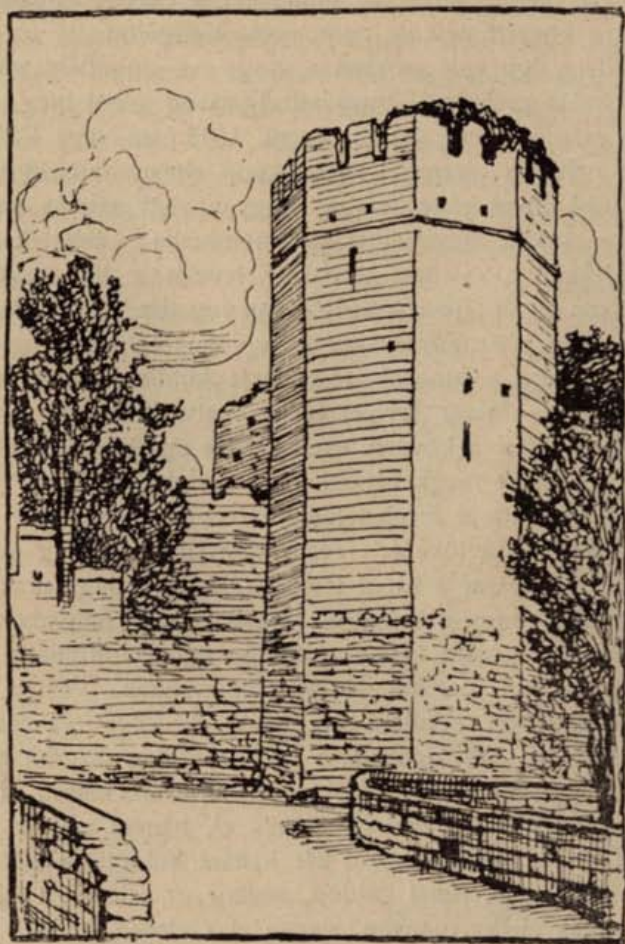
lást és a Magyarországtól elfoglalt megyékért 20,000 tallért ígérjen meg. 1645 december 26-án ért be a portára, ott töltött két évet, s végül is ott benn halt meg. 1613 óta járta a portát, mondotta és soha az erdélyiek ellen oly gyűlölséget nem látott, egy szívvel feszítettségét kiáltanak. Halállal való gyakori fenyegetés, amellel szörnyű jóindulatvesztés, megvetés, kihallgatáskor nagy böcstelenség, keresztül való nézés volt osztályrésze. Zülfikár tolmács megüzente, hogy Erdélyből hozassa be lovát, mert nem tudja, melyik órában parancsolja őt ki a császár és ilyenkor itt ne maradjon, mert nem lesz jó vége. A fejedelem úgy vélte, hogy ez nem annyira a követnek, mint a császár jó hírnevének lenne kisébbitésére és biztatta: „Ha nálunk hatalmasabb emberek követén ezt megcselekedték, tűrjük mi is békével édes Szalánczy uram.” De Szalánczy és társai mindvégig csak rettegéssel töltötték az időt. Mint az igen sűrű felleg alatt való ember rettegi az esőt, ők is úgy rettegték a veszedelmet.⁶³

Legnagyobb megalázás volt a követ részére az elzárás. De ez más országbeli követekkel, a lengyellel, velenceivel, franciával is megtörtént. Így a francia követ a „vezérnek nem szája szerint való beszédéért” negyed napig tartóztatásban vala. Más esetben, amikor a francia követ hasonló helyzetbe jutott, Apafi fejedelem járt közben érte.⁶⁴ Közben erdélyi követek is félték a bezárástól, többször egyenesen a Jedikulát emlegették előttük. Nem is tudták elkerülni.

A Héttorony (Jedikula) a háromszögű városnak egyik szögében feküdt olyanformán, hogy a másik két szögben az erdélyi ház és a császári palota épült. Fallal körülvett négyszegletes vár volt, ónfedelű toronnyal. Homályos, füstölgő tornya alján roppant vastag fagerendákkal elzárt ajtók vezettek, amelyeken csak császári engedéllyel lehetett bejutni. A Jedikulában raboskodtak a császár főrabjai, a portabeli nagy urak is, akik csak kegyelemadás révén szabadulhattak ki innét. A rabok egy része fenevadak módjára, vasban, szoros lyukban feküdt. Huszonegy holdnyi területen több udvara, kertje volt, voltak benne szebb szobák is. A keresztény nagyurak számára internálás helye volt, „inkább a keresztény türes viaskodó helye, mint fogság.” Itt raboskodtak s haltak meg Majláth István, Béli Pál portára futott erdélyi főurak. Borzalommal haladt el előtte, akinek arra vitt az útja. „Ójjon Isten ennek sokszori látásától”, kiált fel nevének leírásakor Sándor Pál kapitáni.⁶⁵

Amikor a porta II. Rákóczy Györgyre megharagudott, köve-

teit a Héttoronyba zárták. Így került be egyszerre a követ, a kapitány, a török diák, sőt Zulfikár is, a tolmács. Mivel Erdély a büntetésbe kivetett nagy összeget nem fizethette, a Héttoronyba

A Héttorony egyik tornya

vetették mindazokat, akik követek gyanánt egymásután bejöttek. Egyszerre nyolcan is voltak benn. Kiszabadításuk végett innét könyörögtek a fejedelemnek. Barcsay közbenjárt értük, aki „az ország bement követei Jedikulából könyhullatással írt keserves leveleket olvasván”, csaknem szörnyű halállal halt ijedtében. Mivel a látogatás nem volt eltiltva, Rákóczy követeit Sebesi Ferenc főkövet meglátogatta, sőt még az éjt is a Héttoronyban töltötte.⁶⁶

Amikor semmi hátráltató körülmény nem jött közbe, mihelyt a követ kibocsátását kérte, az engedélyt a legtöbb esetben meg is kapta. Ha azonban függő ügyek voltak még szőnyegen, az engedélyadás késett. Mivel az elmenetelt a császár engedte meg, a fővezér a követet nélküle nem merte kiengedni.

Jó ideig úgy volt szokásban, hogy az engedély megadása után a követ a császárnál bucsúkihallgatáson jelent meg, ami, ha elmaradt, már sérelem számba ment. 1635 óta, Nagy Pál követtségétől a második szembeleltel végképp elmaradt. 1638-ban Szalánczy István követ kérte ugyan, hogy a régi szokás maradjon fenn, de a császár megtagadta azt, mondván: „Letétegett az”.⁶⁷

Ettől kezdve a követ a császár levelét a fővezértől kapta meg, amikor ez őt bucsúkihallgatáson fogadta. Adót, ajándékot hozó követség visszabocsájtásakor az volt a szokás, hogy a császár a követekkel valamelyik főemberét küldötte Erdélybe, aki a fejedelemnek a császár levelét és két kaftánát hozta. A vezér a bucsúkihallgatáskor a követet, esetleg vele együtt a kapitihát, vagy másokat is újból megkaftánoztatott s ajándékot, közte lovat is adott.⁶⁸ Itt nyújtotta át a fejedelem részére írt levelet is.

A császár s a fővezér levele nagyjában mindig ugyanazt tartalmazta. A császár a szent Jézus hitén levő nagy urak méltóságával tudatta, hogy méltóságos levelét követje megadván, ő azt császári szokása szerint fővezére kezébe adta, lefordíttatta s értelmét vette. Szóbeli izenetei is értésére vannak. Világra kiható oceánium elméjével mindent megértett. A követ az ajándékot fényes tárházába beszolgáltatta s amikor szokás szerint lábaihoz borult és megkaftánoztatott, arról bizonyító levelet kapott. Hazájába kérezdvén, nem üres kézzel bocsátotta el, hanem a fejedelemnek hűségéért fényes köntösi közül két kaftánt küldött. A kaftánokkal főrendei közül agát, pasát küldött, amikor ez oda ér, a fejedelem a kaftánoknak eleibe menvén, vegye el s viselje azokat.

A fővezér a Messiás vallásán való nemzetségeknél méltóságával tudatta, hogy a Messiás vallásán való követe levelét megadta, az erdélyiek szeretetből való jóakarátát jó néven vette, csak ezután is mindenképpen az igazság útját nyomják. A császárnak szóló levél lefordíttatván, beadatott, amelyet az szóról-szóra megértett. Az erdélyi adó is bejövén, követe a hatalmas császár elé vitetett s a hatalmas császár a fejedelem hűséges szolgálatára tekintvén, kapucsi pasájától levelét elküldette. Amint odaér, a küldött kaftánokat véve, becsülettel viselje. A hatalmas császár fényes

császári levelének értelme szerint csípőjüket felővezvén, hatalmas parancsolatja szerint cselekedjenek. Az odavaló híreket megírni el ne mulasszák.⁶⁹

Miután útlevelét a kancellártól átvette, a követet már semmi sem tartotta vissza. Utiköltséget is kapott, 200—300 tallért, más követ a vezér parancsára a tefterdártól, legalább is eleinte, 4—6, sőt 20 ezer oszporát is. Ebből költött visszafelé, úgyhogy amikor az útlevélbe a kapitáha bele akarta foglaltatni, hogy útközben a követnek gazdálkodjanak, a kancellár kelletlenül tette meg, mivelhogy az utiköltséget éppen azért kapja, hogy abból éljen.⁷⁰

Erre a követ útra indult s amilyen viszonyok között bement, olyan körülmények között haladt vissza is. Az út nehézségeivel megküzdve ment, közben-közben betért a havasalföldi vajdához is. Innét-onnét előreküldött postái útjáról előre értesítették a fejedelmet, aki érkezését a legtöbbször már várva-várta.

A táborban

Rendes viszonyok között Konstantinápoly, ritkábban Drinápoly volt a követek útjának végső célja. Hadakozás idején azonban a császárt vagy a fővezért a táborban kellett felkeresniök. Aszerint, hogy merre volt a háború, a követek útja is más-más felé esett.

A táborban való megjelenésnek három eshetősége volt. Többször megtörtént, hogy a törökök az erdélyi haderőt valamerre segítségül kirendelték, máskor Erdélynek a török táborba élelmiszereket kellett szállítania, vagy pedig a követek tisztán politikai ügy miatt mentek a had után.

Hogy az erdélyi sereg segítségnyújtás végett vonult ki, arra a fejedelemség egész kora alatt van példa. Amíg a fejedelemség megalakulása zavaros korában török parancsra a két szomszéd vajda serege többször jött Erdélybe, a Báthoryak alatt viszont török felszólításra az erdélyi sereg szerzett ott érvényt a porta akaratának. Bethlen Gábor is járt Moldvában és a török s lengyel között békét teremtett. A török mellett Apafi fejedelem is ismételten felült. Az ilyen kivonulások azonban politikai tárgyalások szempontjából nem nagy jelentőséggel bírtak.

Jelentékenyebbek voltak az élelemszállítások. Az élelmiszereket követek is kísérték, akik nem ritkán a császárnál s a fővezérnél is megjelentek. Élelmiszereket első alkalommal Bethlen Gábor küldött, amikor a császár a lengyelek ellen Moldvában hadakozott. A törököknek csupán kedveskedni akart, de ettől kezdve olyan alkalommal, ha szomszédságban volt a háború, az élelemkérés szokásba jött. Az erdélyiek az adónak e nehéz neme ellen mindig tiltakoztak, hivatkoztak arra, hogy Bethlen nem kötelességből tette. Mindhiába. Az élelemkérés súlyos teherré lett, mert a sok szállító-szekér húzására ökrök kelletek, melléjük béresek, fegyveres kísérek.

Bethlen az élelemmel Toldalagi Mihályt küldötte, meghagyván neki, hogy a császárt ahol leli, ott keresse fel s járjon el utasítása

szerint. A császárnak s a vezető embereknek 150 ökröt, 1500 juhot küldött egyéb aprólék éléssel együtt. A követ a fővezért szokott módon a fejedelem levelével üdvözölte s vele a fejedelem utasítása szerint tárgyalt.

Ugyanezen táborba jött Farkas Pál, a császár számára küldött gyümölcscsel, a vezérnek szóló kocsival és gyümölcscsel. Majd Demjén Ferenc érkezett a Pruth mellé Németországból hozott hadifoglyokkal. Olyan idők jártak még mindig, amelyekben az embereknek lelkét kegyetlen embervásár bűne nyomta. A hadifoglyokat mint rabszolgákat adták-vették, ajándékozták. Egy rabbal több vagy kevesebb, nem sokat számított. Most is amikor a követ a fejedelem ajándék rabjait átadta, amíg ott állott, szeme előtt a császár két lengyel rab fejét vétette. A saját sátora előtt naponkint 20—30—40—50 lengyelt vágott le.

De a küldött ajándék még nem volt elég. Erdély alszik-e, kérdezte a fővezér? Hiszen ezer esztendőben egyszer jön a császár közel Erdélyhez s csak ennyit küld? Erre Bethlen ugyancsak tisztességes ajándékot indított útnak. 560 szekérrel Krajnik László generális jött be, vele a történetíró Nagy Szabó Ferenc is, akit városa tanácsa rendelt az élelem mellé. A császár már tovább akart indulni, de az élelem beérkezésének hírére még az nap ott maradt, hogy lássa. A szekerekkel ott állottak fel, amerre a császár elment. Amint a császár kocsija jött, az erdélyiek kissé közelebb menvén, fejet hajtottak. A császár odatekintett s amint Bethlen nevét hallotta, szólott valamit, de az erdélyiek nem értették. Aztán gyengén fejet hajtott, oda nézett s kis idő múlva elment. Az erdélyiek is fejet hajtottak. Nagy Szabó Ferenc, mert ott látott először elefántot, oda ment, hogy jobban lássa, megkerülte s meg is tapogatta őket.¹

A jövőben már Bethlen szekerei száma szabta meg az arányt, amely szerint élést kértek. 1672-ben a kapitliha „a vezér háta mögül” üzent, hogy az ország élelmiszert köteles adni, mint Bethlen tette.

Nagy tanácskozással s hosszas vonakodás után össze is hoztak 500 szekeret, ebből 400 éléssel volt tele, 100 meg üresen ment. Hozzá tették egyuttal az évi adót is, megbízáván Baló László követet, hogy Jászvásárig (Jași) a császárt utólélni igyekezzék.

A szekerek Jászvásárig a császárral együtt haladtak, majd átmentek a Neszteren is. A fővezérrel szembe lévén, a követséget előadták s az élelmet s ajándékot kiosztották.²

Két évvel később a kapitliha tudatta, hogy a porta lengyel-

török hadjáratra megint élést kíván. És pedig 6—6 ökrös 600 szekér élelem előállításáról van szó. Ezuttal Naláczy István volt a főkövet, a fejedelem a fővezérnek ajándékot is küldött.

Négy évvel utóbb újabb élést kívántak, az 1683-ik évben megint 600 szekérrel. De ez ellen a fejedelem már felszólalt, mivel a nagy török hadjáratkor a porta az erdélyi sereget is kirendelte. Erre a császár az élelmet elengedte. De már a következő évben Budára újabb szállítmányt kért.³

A táborba való járásnak politikai szempontból legtermészetesebb módja volt, ha a követet egyenesen külügyi tárgyalások vitték oda. Követek jártak Magyarországon, különösen a 15 éves török háború alatt, az 1663—1664-iki hadjáratkor, majd a török kiűzés idején. A követek Lippon, Jenő, Temesvár alatt többször is megfordultak, 1683-ban Bécsben is jártak. Voltak Nándorfehérvárnál, 1667, 1668, 1669-ben meg a velenceiekkel harcoló nagyvezér után Krétáig is elmentek. A török táborban kelet felé is jártak. Volt fejedelem is, akit politikai szempont vezettet, amikor követ helyett személyesen jelent meg a táborban.

A fejedelemnek a császárral és a fővezérral való közvetlen érintkezésére ritkán adódott alkalm. A Báthoryak korában a portán szerzett fejedelemséget Székely Mózes, de hatalomra nem juthatott.

Bethlen is a portán tartózkodott, amikor a fejedelemség megszerzésére engedélyt kapott, de anélkül jött ki, hogy a császárral mint fejedelem találkozott volna. A táborban lettek fejedelmek Barcsay Ákos és Apafi, az előbbit maga a fővezér tette meg. A fővezérral szemben volt Bocskay is. Tisztán politikai látogatás jellegével kettő bir, János Zsigmond útja II. Szulejmánhoz s Apafi Mihály Érsekújvárra menetele a fővezérhez. János Zsigmond, amikor Miksa király már sokat árulkodott ellene, hogy magát tisztázza, magától ment a császárhoz, aki éppen Szigetvár ellen vonult seregével.

A fejedelem sereggel s fényesen kiöltözött 400 nemessel ment. Nándorfehérvárnál a császár saját gályáján vitette át a Dunán. A pompakedvelő II. Szulejmán magas helyre sátozt huzatott s onnét nézte az elvonulást. A törökök Allaht kiáltottak. A mikor a fejedelem a császár elé ment, kíséretében elől 50 csausz haladt, más oldalt sorban újabb csauszok mentek. Utánuk a janicsárok kapitánya, majd mások következtek kezükben ezüst bottal. Ezután három szertartásmester jött, utánuk a fejedelem négy főtanácsosa ment, az ország négy főura, mögöttük néhány gyermek

régi szokás szerint gyalog, gazdag perzsa öltözetben közvetlen a fejedelem előtt. Azután a fejedelem jött egyedül, kengyelét négy főkengyelfutó tartotta aranyos ruhában. A fejedelem hosszú és bokrétás, nyusztal bélelt magyar süveggel fején haladt. Ajándékait 100 janicsár vitte.

A császár a fejedelmet, aki kardosan jelent meg, azonnal fogadta. A fővezér abban a pillanatban bevezette. „Boldog legyen, szerelmes fiam, idejöveteled“, voltak a császár első szavai. Erőltette a leülésre: „Én szerelmes fiam, ülj le.“ A megilletődött ifjú kezét csókolt s térdet hajtott az agg szultánnak, aki őt csecsemő korában Buda alatt karjai között tartotta, viszont ez őt szerelmes fiának mondotta. A fejedelem kéréseit magában foglaló rövid könyvecskét nyújtott át. A császár biztatta, hogy semmi sem volt kedvesebb odamenetelénél, jól tette, hogy őt halála előtt meglátogatta, ígérte, hogy megajándékozza azzal, amit kér. Így kapta meg Debrecen környékét, a Duna, Tisza, Erdély és Kőrös között való földet.

A császár is küldött ajándékot. Amikor bucsúzásra a fejedelem előtte még egyszer megjelent, épp oly fénnel kísérték őt fel s vissza, mint először. A vén, de erős császár kétszer kelt fel székéből s a fejedelmet szerelmes fiának mondván, újból megölelte.⁴

Hasonlóképpen politikai volt Apafi útja Köprili Achmed fővezérhez. Az 1663-ban megindított nagy török hadjárat idejében történt, hogy a fővezér Apafit táborába hívta. Szokatlan jelenség volt, az erdélyi fejedelem nem szokta a vezér udvarát járni, de e meghívással a fővezér gondolata is rendkívüli volt. Bocskay, Bethlen, Rákóczy felkelések ideje lebegett szemei előtt s azt hitte, hogy az erdélyi fejedelem megjelenésével megint közlekedést támaszt, a magyarság a német elnyomás ellen védekezésre siet.

A nagy célnak megfelelően a fejedelem fogadása is fényes volt. Amikor Apafi közeledett, a fővezér meghagyta a csauszpasának és a jelenlévő két vajdának, hogy menjenek eléje. A moldvai vajda megalázónak tartván e szerepet, beteggé tette magát, csak hadait küldte ki. A havasalföldi kiment s a csauszpasával a fejedelmet a fővezér sátoráig kísérte. A fejedelmet saját lováról leszállították s szépen felöltöztetett lóra ültették. A vezéri módon feldíszített lovat a fővezér küldötte. A fejedelem török, erdélyi s a vajdaságokból való trombiták, dobok harsogása s zengése mellett vonult be, a törökök meg tapsoltak, hogy még az erdélyi fejedelem is udvarhoz jár hozzájuk.

A fejedelem a fővezér sátorának külső kerítésénél szállott le. Az udvarmester a három árbocfajú fogadó sátorba vezette, ahol a fővezér bársonnyal borított kis tábori széken ülve már várta. A fejedelem, ahogyan magyarosan öltözve volt, királyi köntösben, nyusztal bélelt galléros rövid mentében, csizmásan, kardosan ment a fővezérhez s kézfogás után a fővezér kínálására a fővezéréhez hasonló bársonyos tábori széken leült. Süvegét magyar szokás szerint kezében tartotta, de Panajot tolmács később föltétette vele. Miután keveset beszélgettek, a fővezér a fejedelmet nyusztal bélelt kaftánnal „feltisztelvén“, ugyanazon ezüstkengyeles lovon, amelyen jött, szállására visszakísértette. A fővezér szállásul sátort vonatott neki, kétárbocfájú ebédlő sátort s belsőbb kisebb sátort is.

A szemtanú Rosnyai Dávid török diák, aki a török tiszteletadás formáit jól ismerte s aki a fejedelmi tekintély megtartására sokat adott, szemrehányással sorolja fel a hibákat, amelyeket az erdélyiek a fogadásnál elkövettek. Így a fejedelem a fővezér sátorának külső kerítésénél a lófarku zászlón kívül szállott le, ahol a közönséges főrendek szoktak leugrani lovaikról. A fejedelem rossz útbaigazítást kapott, mert a kerítést azért húzták kétfelé, hogy lovastul bemehessen a tornác sátornak külső csepégesen belül fekvő határáig, ahol mindjárt a kerevet szélénél széket tettek, hogy a fejedelem leszálltakor arra lépjen, amint a vezér szokta. „Eddig terjesztették itt az mi becsületünket, sóhajtott fel Rosnyai, de magunk harapánk el benne.“ Az udvarmester igen csodálkozott az eseten, mert a fővezér parancsára ő a fejedelmet itt a széknél várta. Második „botlás“ volt, hogy a fejedelem a leülésnél sokáig kínáltatta magát, harmadik, hogy leulván, süvegét kezében tartotta. Apafi ellátása is fejedelmi volt, még a nádmézet (cukrot) is zsákszámra hordták hozzá.⁵

A portára küldött követek közül többen nagyobb utakat tettek. 1657-ben Sebesi Ferenc a Márványtenger mindkét partját bejárta, 1668 ban Nagy Tamás, majd a következő évben Mikes Kelemen Jenisherig (Larissza) elmentek, Baló László, Inczedy Péter, Rosnyai Dávid Kréta szigetén is megfordultak.

Sebesi az első erdélyi követ, aki Rodostót, utóbb II. Rákóczi Ferenc tartózkodási helyét említi. Feltűnt neki a város szép szőlő-hegye s bő gyapot termése. Gallipoli félszigetről átment Kis-ázsziába, látta a várakat, a sok lövőszerszámot, amelyek mind Konstantinápolyt védték. A fővezér parancsára Tenedoson is volt, amelyet a vezér épen akkor építtetett. Nagy szélvészban tette meg

a 12 mérföld útát s a fővezérrel mezőn vont sátorban volt szemben. Nagy Tamás az adóval Thessalonika (Szaloniki) vidékén bolyongott.

A krétai útát Rosnyai Dávid írta le. Brassóból Pitesd, Nikápoly, Szófián át Larisszába (Thesszáliában) ért. Ott útlevelet szerzett. Társaival vitatkozott, hogy a két kikötő közül, amelyeken Krétába gályákon lehet indulni, melyiken menjenek. A két kikötő a málvásiai és a nigroponti (Chalchis, Euboeában). Nem kaphattak megbízható hírt, hogy hol kapnak hamarabb Kandia (Kréta) felé induló gályát. De mert a málvásiai különösen Korinthus táján igen félelmes volt, a szigetcsoporthat tartottak. Előtte indult az áruló Zólyomi követe, de nem messze vihette követségét, „mert ura egészségéért megívá a tengert”. Rosnyai is megijedt, mert neki is arra kellett mennie, de azért Isten hírével neki fogott. Talált Kréta felé egy kisdud gályát, nehezen megszegődött vele, hogy ötöd magával elvigye. De így is csak úgy fogadta fel, hogy Rosnyai maga üljön a széles helyen, a többiek meg csak ott, ahol hely jut. 1670 januárjában 14 napi út után nagy nehezen „beverekednek” Krétába.

Mivel Rosnyai közvetlenül a vár bevétele után ment, látta a hosszas ostrom nyomait, a zsákmányolt ágyukat, elégszer bejárta várát, amelynél különb emberi kézzel alkotott erősséget még nem látott. Megbámulta a három renddel épült erősítéseit. Mihelyt a fővezértől választ kapott, Miloson, Nigropolison keresztül ment vissza Szalonikibe.⁶

Portai tárgyalások

A követ arravalóságát a portán végzett munkája mutatja meg. Rátermettségét nem éppen a vállalt feladat sikere bizonyítja, sokszor a legnagyobb ügyességet sem tetőzi tetszetős eredmény, hanem a követnek a tárgyalások menetén tanúsított helytállása, leleményessége. Egy-egy talpraesett megjegyzés, kibuvót találó, máskor bizonyító érv Erdély egéről nem egyszer súlyos felhőket űzött el. A portai tárgyalásoknál használt fogások egyszer az észhez, máskor a szívhez szóltak, egyszer meggyőzni, máskor érzéseket támasztani iparkodtak. A háttérben ugyan majdnem mindig a fejedelem s tanácsosainak keze látszik, de a hazuról kapott gondolat értékének apró pénzre való helyes felváltása, megfelelő elhelyezése és kellő időben való alkalmazása már a követ politikai életrevalóságát dicsérte.

A követeknek a fejedelemség első évtizedeiben kifejtett munkáját többnyire már csak eredmények jelzik. Tárgyalásaikkal, diplomáciai értelemben, akár erős kőházat, akár gyenge viskót építettek, hogy az alkotó köveket hogyan rakták össze, sokszor ismeretlen előttünk. Előttünk többnyire a kész épület áll, fényesen vagy rozogán, amint éppen az idő magával hozta. Sok név, sok adat, sok siker meg sikertelenség tárul elénk, de a tárgyalások menetének összefüggő leírása hiányzik. A bővebb tudósítások Báthory Gábor fejedelem uralkodásának utolsó napjaiban az öreg Balassy Ferenc követségével kezdődnek.

Balassy Ferenc 1613-ban érkezett meg Konstantinápolyba, vele ment Borsos Tamás kapitánya is. Útra induláskor a fejedelem az ő szokott hetyke modorában még „imigy-amugy nagy kevélyen” adta fel a követséget: „Mondjátok sok szolgálatomat a hatalmas császárnak én szómmal, ha sok (t. i. beszéd) nem lesz a szebeni háztól”, amely várost a fejedelem a szászok jogai ellenére megszállott. A követekre hárult a nehéz feladat, hogy urukat a rázúdult sok vád ellen megvédjék. Mikor a fővezér a fejedelem

után kérdezősködött és Balassy őt menteni próbálta, ráförmedt: „Hiába szólasz aggszakálú eb.“ Csodálkozott, hogy mentegetik, amikor tudja, hogy a fejedelemtől nekik is sok bántódásuk volt, megírták azt neki, úgymond, Erdélyből. De a lelkiismeretes követek „egy nyomot sem mentek tisztükön kívül“. ¹ Fáradságuk hiábavalónak bizonyult, a fejedelemség Bethlen Gáboré lett.

Miután tőle a porta a még Báthory Zsigmond alatt elfoglalt Lippa visszaadását kierőszakolta, az ugyanakkor elvett Jenő (Borosjenő) visszaadását erőltette. 1618-ban tisztességgel, becsülettel fogadták Kamuthy Farkas követet abban a hitben, hogy Jenő átadását hozza. Mikor nem így történt, a fővezér a vezérek előtt kifakadt: „Hazugok vagytok, mind te, mind uratok, mind ország-tok.“ Amikor a követ arra hivatkozott, hogy Jenő miatt a töröknek a némettel gyűlik meg a baja, azt felelték, hogy azzal majd ők elintézik, ha meg az erdélyiek nem tudják átadni, majd ők megveszik. Hisz ha Erdélyhez tartozik, Jenő is a császáré, felelt erre Kamuthy. De a vezér leintette, hogy eféle csavargó beszédeknek békét hagyjon.

Kamuthytól rossz néven vették, hogy Jenő megígérése helyett még megfenyegette a császárt, hogy a vár megvédésére annak környékéről 16.000 hajdut hoz. Általános volt a csodálkozás, hogy a fejedelem hogyan küldhetett olyan embert, akinek a követségét hogyha a császárnak megmondják, elsöpri Erdélyt. Ha nem tekintik a fejedelmet, rosszul járt volna. A fővezér meg is izente a fejedelemnek, hogy máskor olyan kevély, bolond követet ne küldjön, mint Kamuthy.²

Távozása után a tárgyalás Borsos Tamás kapitihára maradt. Egymás után kereste fel azokat, akiket Erdély jóakaróinak tartott. Így Görcsi pasát, akit az erdélyiek csak „apánk“-nak neveztek, Deák Mehemetet, a benn időző temesvári pasát. Az utóbbi erősítette, hogy tudja, hogy a fejedelem ő róla rút szókat mondott, de azt elviszi a szél. Vele sőt, kenyeret evett, azt ő soha el nem felejt. Szkender pasával is tárgyalt. A pasa egymás után tette fel a kérdéseket, amelyekre a kapitihá felelt. Miért nem adja meg a fejedelem Jenőt? Nincs az ő hatalmában. Nem az övé? Az övé, de a várbeliek, ha az átadást megparancsolják, nem engedelmeskednek. A fejedelem miért nem küld bele hadat? Nem bocsátják bele. Miért nem cserélik ki az őrséget? Nem eresztik be. Nem lehet gyűlésbe hívni a vezetőket és ott megfogni őket? Két-három embert bocsátának ki, de a többi otthon maradna. Miért nem

megy a fejedelem alája s miért nem veszi meg? Erdélyi had nem teszi azt meg.

A kapitliha a fővezérrel iparkodott megértetni, hogy a várost a német miatt sem lehet átadni. A fővezér szerint a német követ kijelentette, hogy semmi közük Erdélyhez. Igen, felelte Borsos, de a német szerint sem Lipppa, sem Jenő nem tartozik Erdélyhez, hanem a magyar korona alá. Amikor az erdélyiek megvették, német pénzzel és haddal vették vissza. A német bocsátotta Bocskay kezébe a bécsi békében s a bécsit erősítette meg a zsitvatoroki béke. Így a török a vár miatt megbontja a némettel fennálló békét.

A fővezér közben felakart kelni, hogy a tovább való tárgyalást Szkenderre, Mehemetre bízza, de Borsos megragadta köntösét és mondotta: „Ne siessen Nagyságod, mert az imádság jó, de ez sok imádságnál jobb.“ Utóbb Borsos megint a jóakarók előtt fejtegette bizonyítékait. Ha Jenő megtámadása miatt a német a törökkel a békét felbontja, olyankor jön Erdélybe, amikor a hatalmas császár hadát nem vihetik megsegítésére. Hogy erdélyi erővel lehessen megvenni, bárki igéri is meg, nem lehet. Őt, Borsost, Borosjenő kapuja előtt húznák miatta karóba, amit mindig került. Hogy a török ad hozzá segítséget, arra azt feleli, hogy tudják, hogy a török segítségének milyen az ize. Ha ostrom alá veszik, Jenő megsegítésére négy nap alatt összegyűl 25.000 ember.

Hasonló ügyességgel védte a fejedelmet, amikor a végbeli katonák ellen jött panasz. Konstantinápoly a császár lakóhelye, mégis elég tolvaj van a városban, hát oly pusztá mezőn. A fejedelem nem köthet minden latrot lábához, hogy rájuk vigyázzon. A nándorfehérvári panaszosnak nekirontott, hogy nem érdemlik meg a császár kenyerét, az asszonynépeknek is csak a rossza akar előmenni sírással, a java megverekedik az ő igazságáért. Van a töröknek fegyvere, a pusztán járó latrokat miért nem fogja meg? A vezér sok fenyegetésére felhozta, hogy régen rászánta magát, hogy örök bujdosásra megy, ha minden baj az ő kapitiháságában megy végbe. Soha hazájába nem mer menni, mert még fogukkal is megszaggtatják az emberek, neki tulajdonítván, hogy ő oka a romlásnak. Ezen sokat nevetett a vezér s mondotta: „Ugyan megijedtél vala.“ „Bizony, Kegyelmes uram, megijedtem vala“, ismerte be Borsos. Vége is az lett, hogy Jenő ügyét „elfordították“, a fejedelem hűsége miatt elhalasztották. Annál is inkább, mivel Bethlen közben már nagy vállalkozásba fogott, a

Magyarországba való támadás kieszközlését vette munkába a portán.³

Mikó Ferenc főkövet jött ez ügyben titkos követséggel, aki Jenő ügyének szerencsés elintézésében is tevékeny részt vett. A támadás megengedésének nagy akadályja volt a töröknek a némettel kötött békéje. Mikó és a kapitihá azon fáradoztak, hogy a portát meggyőzzék, hogy ezzel a békét nem szegi meg. Mikó e tárgyalásokban értelmes beszéde miatt annyira megtetszett a fővezérnek, hogy hazájához való hűségét megdicsérvén, azt kívánta, hogy máskor is jöjjön be. Mikó s Borsos Mehmet temesvári pasa előtt kifejtették, hogy a békekötés nem Németországra, hanem Magyarországra vonatkozik. Ennek jelei: Amikor a német követ bejön, nem német köntösben jön, hanem magyar öltözetben. Ha meg a béke a magyarokkal van, a török hogyan köthet békét a némettel, a magyar ellenségével? Ha a magyarok, akikkel a béke kötött, a török császár oltalmát kívánják, az erre való fejedelemségre nincs megfelelőbb, mint Bethlen. „Igen szívemre téved kezdet”, felelt a pasa Borsosnak, erre nem gondoltak. Ő Temesvárra menet felmegy Dévára s beszél a fejedelemmel.

A fővezér Borsostól aziránt érdeklődött, hogy a támadásra való jogot törvény szerint melyik nyerné meg, Ferdinánd-e, vagy a csehek? Borsos azt felelte, hogy a vezér ne nehezteljen, ő is kérdést kér ő nagyságától. Örömet meghallgatja s választ tesz, biztosította a vezér. Erre Borsos: Miként érti a vezér, hogy a Ferdinánddal kötött békét, amíg az él, vagy ki nem üzik, megakarják vele tartani? S a fővezérnek bő szóval előadta, hogy soha senki sem mondhatja, hogy egy fejedelem a maga személyére nézve köt frigyet, hanem az országra nézve, az országgal kell megtartani a frigyet, nem egy ember személyével. Most több ország támadott, hogy lehet az, hogy a vezér a személyre néz s nem az országra?

A fővezér a szájára tette kezét, figyelmesen hallgatta s mondotta: „Ne haragudj, ez a dolog a fejembe nem jött”. Ő efelől másképp gondolkozott, de igen kedvesen veszi, hogy ezt értésére adta. Mától fogva másképp viseli magát, tehát Bethlent semmi se tartóztassa, csak legyen Magyarországon jó fundamentuma a dolognak, lászon dolgához, segítségben meg nem fogyatkozik.

Bethlen a fővezér szavain felbátorodva kezdte meg a támadást. De a német követ rögtön a fővezérnek esett. Hiába érvelt Borsos azzal, hogy a fejedelem nem magától cselekedett, úgy

hívták, sőt kényszerítették azok, akik a német testi-lelki igáját megunták s a török császárral örök frigyét akarnak. A német követ mellett voltak a többi vezérek s hibáztatták a fővezért, hogy a némettel a békét nem kellett volna felbontania. A fővezér meg is mondotta a kapitliának, hogy ő nem így gondolta, hanem hogy a fejedelem, Mikó követ és Mehmet temesvári pasa összejönnek s amit határoznak, azt neki megírják, mert csak azután ad végleges választ. A kapitliha erre bízta, hogy látja, hogy a fővezér megijedett, de ne féljen, Bethlen olyan ember, hogy megnézi, mibe kezd. Görcsi pasának meg kifejtette, hogy amely madár szárnyával valakit sújt, csapdos, jobb ha az ember kiszaggatja annak a madárnak a szárnyát. Vagyis azt a szablyát fordította a németre vissza, amellyel a török ellen hadakozott.

Bethlen ez ügyben több követet küldött a portára, közben kezébe került a Felvidék, a szent korona, amellyel, ha a török részéről nehézségek nincsenek, a koronázást olyan könnyen véghez vihette volna, mint egy falat kenyeret megehetik, mondotta a fejedelem. De ha magát megkoronáztatja, nálánál bolondabb, nyomorultabb fejedelem nem lenne, mert a török rögtön a végházakat követelné.⁴ Hamarosan békét is kötött Ferdinánddal.

Bethlen alatt sok szó esett Erdély adójáról is. Mivel a portai adónak aranyban való előállítására nagy nehézségekbe ütközött a fejedelem azt akarta, hogy azt ezüst tallérban fizethesse, sőt még rézdukát is küldött. A porta ez ellen szót emelt, mire az erdélyi követ Bethlen érveléseire támaszkodva azon volt, hogy az új fizetésmód meg is mondasson.

Első sorban is arany Erdélyben nem volt. Az arany bányák az országba jött ellenségek miatt 1600 óta pusztán állottak. A művelést nem lehetett elkezdni. Ha eszköz s ember lenne is hozzá, de mert a bányákat rég nem művelték, beszakadtak, vízzel teltek meg. Néhány évig tartana, amíg a mély szárnyakból azt eltávolítanák. Továbbá Németországból sok eszközt kellene hoztatni. De nincs bányász sem. Azelőtt külföldi bányászok voltak, de ezek elszéledtek, a magyar meg nem ért hozzá. Amikor Bethlen Magyarországra kiment, közel 200 bányászt küldött be, de ezek sok kárt tettek. Ugyancsak 1600 óta műveletlenül állottak az ezüst bányák is. Eszerint minden arany-ezüst pénzt idegenből kellett hozni, ami nehezen ment. Erdély csak sóval, barommal, kenderrel tudott kereskedni. Mivel Németország sűrűn lakott ország volt, baromtenyésztése meg szűk, a német kereskedők Bécsbe jöttek

ökrökért. A magyarországi és erdélyi kereskedők erre oda hajtották ökreiket s tallérért adták el.

A fejedelem előadatta, hogy ha az adót ezüstben, rézben küldené be, ez a töröknek nem lenne kárára. Az erdélyi aprópénzt is jól tudná értékesíteni, ha ő azt Nándorfehérvárra vitelné. Ott a pasa kincstartója kifizetné vele a végbeli vitézeket s aztán az adót arany tallérban beküldené a portára. A rézpénzt a török helyeken, Budán, Temesvárott, Egerben, Kanizsán, Boszniában mindenütt lehetne használni. Nándorfehérvárra pedig azért küldené, mert a rézpénzt a portára küldeni nehéz is lenne. Tízezer arany adó, az aranyat csak kétszáz oszporával számítva, két millió oszpora lenne. Egy lóra rakott pénz, azaz mind mondták, egy lotereh (lőteher) százezer oszpora volt, vagyis az erdélyi adó 20 lóra fért volna fel. Az is ajánlotta, hogy az adót a végvárakban vegyék be sóban. Az aprópénz mellett érvül felhozta, hogy így az idegen követek előtt is többét mutat. De a fejedelem fáradozásának eredménye nem lett, a rézpénz adó nem jött divatba, bár volt rá esett, hogy az oszporát is elfogadták.⁵

I. Rákóczy György alatt nagyfontosságú események tették próbára a követek ügyességét. De ha igaz, hogy az igazi nagyság küzdelem közepette bontakozik ki, miként az acélból is ütés csalja ki a szikrát, úgy a követek is e fogós kérdések megoldásában fejlődtek elsőrangúakká. A követeket különösen Bethlen István támadása, II. Rákóczy György fejedelemmé választásának elismerése, a Magyarország ellen való támadás és 5000 arannyal való adóemelés meggátlása foglalkoztatta.

Bethlen István, mivel nem tudott belenyugodni, hogy Rákóczy őt az uralkodástól elűtötte, a budai pasához menekült. Ennek fegyveres támogatásával készült Rákóczy ellen. E nehéz helyzetben a fejedelem Toldalagi Mihályt küldötte a portára, hogy Bethlen vállalkozását ellensúlyozza. A fővezér azon kezdte, hogy elsősorban is a császár jóakarátát 15.000 tallér ajándék árán biztosítsák. A követek „megbúsulának“ s megmondták, hogy az összegnek egyharmada sincs kezük között. Másrészt, mondták, kezükben van a hatalmas császár athnáméja, azért szolgálnak, azért hivei, azért adnak adót, hogy a császár őket ne fizetésért oltalmazza, hanem jámbor szolgálatukért, adófizetésükért.

Derék audiencián Bethlen István dolgait elég bőbeszédűséggel elmondották, elmenetelének okát feltárták, a fejedelem érdemeit is felsorolták. A vezér ajánlatát, hogy Bethlen Istvánt Budáról

messzebb levő helyre viszi, megköszönték, de megmondották, hogy ezzel szívéből a kétség ki nem szállhat. De hogy szívük csendességben lehessen azt kívánták, hogy mivel Bethlen István elmenetelére semmi okot sem adtak, jöjjön vissza Erdélybe, esküdjék hűséget a fejedelemnek s velök együtt szolgálja a hatalmas császárt. Ha ezt megteszi, a fejedelem neki, fiának, szolgálainak minden vétkét megbocsátja.

Nagycsei Toldalagi Mihály

A vezér attól félt, hogy igéretük dacára Bethlennek otthon bántódása lesz s akkor az ő arca feketedik meg a császár előtt, de Toldalagi és társai megnyugtatták. Erre ismét a császárnak való pénzről jöven elő a szó, bár csak 5000 tallérra volt felhatalmazásuk, ott a vezér előtt összehajolván, 10.000 tallért ígértek. A kérdést végre is az oldotta meg, hogy közben Bethlen István

a budai pasának, aki saját felelősségére nyújtott segítőkezet, seregével Erdély ellen indult, de a nagyszalontai csatában vereséget szenvedett s Rákóczyval megbékült.⁶

A másik nagyobb ügy a fejedelem fia választásának megerősítése, amelynek kijárásában Serédy István főkövet buzgolkodott. A fővezér a tolmács útján őt és társait azzal fogadta, hogy a 15.000 tallér ajándék mellé, amely felől a kapitihával üzentek, a császár anyjának hoztak-e ajándékot? A főkövet és társai azt felelték, hogy mivel eddig sem volt szokásban pénzt ajándékozni, csak ajándékot hoztak. Az ajándékot a tolmácsnak meg is mutatták, aki súlya után értékelve azt 6000 tallérra becsülte. A tolmács a fővezér parancsából határozott választ kívánt, hogy mennyi pénzt hoztak, minthogy ez nem vásár, ahol az ember először keveset azután sokat ígér és ad. Erre a követek az esetre 8000 tallért ígértek, ha a fővezér kiviszi, hogy a császárnak nem kell fizetni s az athnámet kieszközli. Felbőszült ezen a vezér, a 8000 tallért kevesellette, mire a követek ígértek még 2000-et.

A kihallgatáskor a vezér megkérdezte, hogy a fejedelem a fia dolgát miben hagyta. Erre Serédy: A fejedelem a fővezér jóakarátát s tanácsát várja. Erre a vezér tudatta, hogyha a fejedelem esztendőnkint 15.000 aranyat fizet, meg lesz a kívánság. Serédy mintha megirtózott volna tőle, azt felelte, hogy az ország ebbe bele nem megy. Lippa megadásával az ország adója annyira megkisebbedett, hogyha a fejedelem akarná is, az ország erre nem volna rávehető.

A vezér utóbb újra hívatta Serédyt, hogy ez a kívánt ügyet jobban fejtsse ki, mert eddig nem értette jól, hogy a fejedelem mit kér, hogyan képzei, nagyobb fejedelemséget akar-e szerezni, vagy királyságot? A császár többi országai között ezt az országot is rábizta, úgy akarja gondját viselni, hogy e világon az emberek jót mondjanak, utána másvilágon is jó dolga legyen lelküknek. Serédy felelte, hogy a fejedelem azt akarja, hogyha hirtelen meghalna, akkor mindjárt legyen, akit az erdélyiek fejedelmüknek tartanak, nehogy az ország a hatalmas császár köntösétől elszakadjon. Ha most a fejedelem meghalna, a németek haddal jönnének az ország ellen. Erre a fővezér: Most immár érti a dolgot, a diván elé s a császár elé terjeszti az ügyet.

A császár a választást helyeselte s a vezér tudatta, hogy a császár az új fejedelem részére a szokásos jelvényeket: két kaptánt, zászlót, botot, levelet kész elküldeni. De az athnámeről nem

szólt. Serédy félvén, nehogy a szabálytalanság miatt baj legyen, azonnal felszólalt, hogy a dolog erőssége az athnámé. De a fővezér a feljegyzésekben úgy találta, hogy Báthory Kristóf is így kapta; tudják, mondotta, hogy rendes viszonyok között így kellene, de a fejedelem fiának elég az, amennyit küldenek.

Serédy ekkor Züllikár tolmácsnak lassan odasúgta, hogy mondja meg a vezérnek, a fejedelem iránt ne változtassa meg előbbi jó magajánlását, a fejedelem sem lesz érte feledékeny. Kétszer megesküdött a vezér, látja, — ugymond — hogy kételkednek, hogy az ígélet alatt valami gonosz akarat van. De ha az ifjú fejedelem majd székebe ül, mivel megy hozzá a császár embere, ha már most mindent megkap? Hiába hozta fel Serédy, hogy Brandenburgi Katalin az athnámét, zászlót, botot, kardot, lovat megkapta, a császári iratban mégis csak zászlóról, botról, kaftánról van szó. Ez azonban már csak szépséghiba volt, a célt, az új fejedelem elismerését a követ kivivta.⁷

Ez időben a fejedelmet már a Magyarországra való támadás is erősen foglalkoztatta. Toldalagi és Kőrössy már 1639-ben puhatolództak olyan alapon, hogy a fejedelemnek nincs egyéb célja, mint a császár birodalmát növelni s ellenségeit fogyasztani. A császárnak 20.000, a kajmekánnak 10.000 s másoknak 10.000 tallért ígértek. 1642-ik év novemberében Kőrösy István főkövettől a fővezér a többek között azt kérdezte, hogy mivel a franciák és a svédek a portát a római császár ellen biztatják, ha Rákóczy segítséget kapna, vajjon menne-e ellene? A kérdés a fejedelem titkos vágya előterjesztésére biztatónak látszott, úgyhogy a követ felállott s a vezér „köntöséhez békéltet”, megköszönvén a jóindulatot. Ennek tárgyalására nincs megbízása, felelte. A vezér is észrevette, hogy elszette a dolgot, próbálta helyreállítani, hogy ő is csak úgy beszéd közben mondta.

A továbbiakban Réthi István kapitánya jutott szerephez. A császárnak 18.000, a vezérnek 20.000 tallért ígért. Mivel a császárt kevésnek találták, a fejedelem Serédy István főkövetet felhatalmazta, hogy a császárnak 25.000 tallért ígérjen, a fővezérnek is annyit adjon. De Serédy a császárnak is, a fővezérnek is 20.000—20.000 tallért ígért. A támadásra való engedélyt meg is kapták,⁸ de Rákóczy is úgy járt, mint Bethlen. Akkor is, most is függőben maradt ügyek hátráltatták az erdélyiek sikereit. A császár az elfoglalt magyarországi megyék adójában 20.000 tallért kívánt, emeltet Erdély adóját is 15.000 aranyra akarta emelni.

Nem tisztázták azt sem, hogy a fejedelem a hódításban mennyire mehet.

A további tárgyalásokban a császár állandóan a 20.000 tallért kérte, viszont a fejedelem előbb a magyar megyék birtokba vételéről athnámét kívánt, mert úgy volt az mindig, hogy először diplomát adtak, azután fizettek. Az erdélyi adónak ötezer arannyal való pótlását pedig egyre halasztotta.

A 20.000 tallér s az 5000 arany különösen Serédy Istvánnak és Szalánczy Istvánnak okozott sok gondot. Serédy 1644 végén jött be. A fejedelem meghagyásából elő kellett adnia, hogy ő magától nem meri a fizetést elkezdni, ezt csak az országtanács helyeslésével teheti, sőt az egész ország beleegyezése kell. Telt-múlt az idő, Serédy sokáig még a vezér elé sem jutott. Nem merte a követet fogadni, mert félt a császártól, aki a pénz elmaradása miatt nagyon haragudott.

Végre is a császár a fővezért hivatta és kérdezte, hol vannak az erdélyi követek. A követ itt van, felelte a vezér. Miért nem hozza a 20.000 tallért s ajándékot? — kérdezte a császár. A pénz és ajándék még nem érkeztek be, felelte a fővezér. A császár rátámadt a vezérrre, talán csak játszanak vele, mondotta, úgy lásson a vezér a dologhoz, hogy meg ne haragítsa.

A fővezér kijött tőle nagy búsulva s mindjárt két-három csauszt küldött Réthi kapitiháért. A vezérek előtt neki esett: „No te vén hazug ember, tudsz-e még több hazugságot gondolni? Hol a bőjtelő hónapnak második napja? Ettől fogva szóval tartál s a te szavad után én a hatalmas császárt.”

Musza pasa, Juszuí pasa, a fejedelem jóakarói csak lehajtották fejüket, behunyták szemüket, úgy ültek. Zülfikár sírt, mint egy gyermek. Öreg vezérek csillapították a fővezért, mire csendesedett. Igen megbúsult, mondotta, a császár kemény szóval szólott neki. Fél ő is a császártól, neki is az élete forog kockán.

Francia, hollandi követek üzentek, Serédy ne vegye tréfára a dolgot, a havasalföldi kapitihá is járt nála, hogy ne haragítsa meg a császárt.

Ilyen viszonyok között jött be az 1645-ik év végén Szalánczy István. A portán nagy volt az ingerültség, a császár megesküdött, hogy fegyvert fog a fejedelem ellen. A fővezér sajnálta az öreg követeket, mert nem ők a hibásak. Azt tanácsolta, hogy csak most küldje be a fejedelem a kétféle adót, azután kérja a 20.000 tallér leszállítását 10.000 tallerra, az ország meg kérje az 5000

arany elengedését, hogy így csillapodjék a császár haragja. Ha nem tesznek így, Istenére, lelkére esküdött, hogy a császár haddal megy az országra. Beszéd közben két kezével fejét „tapasztá” s kezét háromszor is a szívére tette. A császár is kérdezősködött, hogy Rákóczy adója bejött-e? S csak „fővel csavart”, hallván, hogy nem.

Amikor 1647 februárjában Gyárfás Ferenc kapitánya az adót hiányosan behozta, megérkezése után való este hivatta a fővezér s kérdezte, hogy a többi pénz hol van? Gyárfás azonnal felelt, Brassóban van, neki hirtelen kellett jönnie és nem várhatta. De megriasztván őt erre a vezér, nem tudta, hogyan jött ki, mert hozták is a karjánál fogva. A vezér esküdözött, hogy meg kell halniok. Mikor meg jóakarójuk, Ali aga a két öreg követ, Szalánczy és Réthi kibocsátását kérte, a fővezér a kérést ki sem engedte mondani, hanem rátámadt: „Nem félted e a fejedet, hogy mered a szájadat is erre feltátni, te is olyan eb vagy, mint a többi.” Ezzel kiűzte őket maga elől. De haragja lecsillapodván, Réthit mégis haza eresztette.⁹ De a pénzt a fejedelemtől kicsikarni nem tudták.

Az adó rendezése II. Rákóczy Györgyre maradt, aki viszont lengyel hadjáratával vonta magára a török haragját. Megvédésében Thorday főkövet fáradott s a külföldi diplomaták is segédkeztek. A két svéd követ a kapitálhával, Tisza Istvánnal s Harsányi Jakab török diákkal együtt tiltakoztak az ellen, hogy a fejedelem jóakarátát kétségbe vonják s világosan mutogatták, hogy Rákóczy a svéd királlyal a porta hasznára szövetkezett, a portához való hűségben élete fogytáig megakar maradni, csak a porta is fogadja őszintén az ő kívánságait. Az angol követ Cromwell meghagyásából avatkozott az ügybe, a vezér távollétében a kajmekánhoz s a muftihoz ment. Ezek kiöntötték mérgüket: Miféle barátságot várhat a töröktől a svéd király, aki a portát idejében meg nem keresvén, az ő barátjukat, a lengyel királyt, országából kiűzte, hozzá még a porta adófizető szolgáját, Rákóczyt gonosz cselekedeteiben társává tette? Soha el nem szenvedhetik, hogy a fejedelem Lengyelországot magáévá tévén, erejében növekedjék.

A követek teljes erővel azon voltak, hogy a dolgokat jobb karba helyezték. Annál is inkább, mert közben tervekről hallottak, amelyek Erdély megbüntetését célozták. Megjött azonban Barcsay Ákos kormányzó levele, amelyben Rákóczy vállalkozásának sikertelenségéről, hadai pusztulásáról adott hírt.¹⁰ Diplomáciai

működésük ezzel véget ért. Ha bűnhődik az ur, rosszul jár a szolgálja is, rájuk a Héttorony börtöne várt.

Apafi Mihály fejedelem már kétharmadára zsugorodott, értékes részeitől megfosztott, kizsarolt országot kapott. Egyben Erdély külügyi jelentőségének is vége lett. A magyarországi ügyekbe való avatkozása a bujdosók megsegítésének próbálgatásába merült ki. Hódításról szó sem lehetett, örültek, ha az adót megtudták fizetni. Nehéz helyzetben a középszerűség még inkább eltörpül, a mostoha viszonyok között a fejedelem is kisebbnek látszott. A követek tevékenysége is bisebbszerű ügyekkel kapcsolatos külügyi tárgyalásokban merült ki. Kicsiny dologban nagynak látszani nehéz, tagadhatatlan azonban, hogy jeles követek Apafi alatt is voltak.

A követeket különösebben adó, a portára szökött Zólyomi Miklós ügye, határ kérdések, a bujdosók megsegítése, Béli Pál vádjai s II. Apafi Mihály választásának elismerése, a nagy török hadjáratokkor való segítségadás foglalkoztatták.

Az 1662-ik év februárjában három évre visszamenőleg hozták be az adót, összesen 480 erszényt, azaz 240.000 tallért, egyegy évre 80.000 tallért, az akkori értékek mellett 40—40.000 aranyat. Ehez még az elmaradt 220 erszényt. Az évi adó 40.000 aranyra rúgott.

Páskó Kristóf követre hárult a feladat, hogy az adó és terület dolgában a portát jobb belátásra bírja. 1665-ben először Nándorfehérvárnál tárgyalta a fővezérrel, majd mikor a fővezér a válaszadást elhalasztotta, ez évben még a portára is bement. Az ország kívánságait Nándorfehérváron írásba is foglalta s úgy adta be, nem akarván a vezér méltóságos füleit sok szóval terhelni.

A fővezér haragudott, hogy a követ az adót szóba hozta, amikor azt már annak idején Ali pasával elvégezték. Erre Páskó: Ki végezte Ali pasával az adó dolgát? Bizony soha senki, csak erőszakkal hajtották be rajtuk. Erre a vezér megfenyegette, hogy az adó miatt egyszer rosszul járnak. Mikor az adó késéssel mégis beérkezett s a fővezér a késés okát kérdezte, Páskó megint az ország elpusztítására, a törökök rablásaira hivatkozott. A vezér visszavágott: Tudják, hogy az erdélyiek tehetősek, de mindig csak a nincsent vetik oda okul. Úgy van velök a császár, mint a házi gazda az ő komondorával. Ezt mikor a gazda a mindennapi eledellel jól tartja, a jókról megfeledkezvén, gazdáját megmarja. Nehezebben szenved a gazda saját ebének harapását, mint

az idegenét, mivel ezzel semmi jót sem tett.¹¹ Nem is lett az elengedésből semmi.

Majdnem egyidőben, 1667-ben Zólyomi Miklós ügyében Nemes János követ járt el. Zólyomi azzal vádolta a fejedelmet, hogy hunyadi kapitányságától és két kastélytól jogtalanul megfosztotta. Mivel a vezér táborban volt, Nemes a kajmekám hallgatta meg. Miután a követtel érkezett leveleket megfordította s a császárnak is beadta, a császár azt felelte, hogy egy ember idejövetelén a fejedelemnek és országnak nem kellett volna úgy megindulnia. Ha törvényesen vették el jószágát, az a kérdés, hogy visszaadják-e neki, vagy nem. Ha visszaadják s ha akar, kimehet. Ha pedig benn akar maradni, ő erővel el nem űzi, élélhet az is úgy itt, mint az ő többi szolgálói. Nem illik ugyanis az ő császári méltóságához, hogy akik az ő lábához menekülnek, azokat elűzze.

Nemes, amennyire Isten neki tudni adá, menten — mentette a fejedelmet és az országot. Erre a kajmekám: „Meglásd, mit beszélsz, követ vagy, hazugságban ne maradj a hatalmas császár előtt.“ S rögtön Zólyomi után küldött. Ott mikor mindketten szembe voltak, Nemes előmutatta a szerződést, amelyben Zólyomi a jószágokat eladta, viszont Zólyomi azzal védekezett, hogy ezt kényszerűségből tette, mert félt, hogy megfogják és jószágait elveszik. A kajmekám csodálkozott, hogy családi perbe, amilyen Zólyomié volt, az ország és fejedelem is beleelegyedett. Vége az lett, hogy a portáról embert küldtek Erdélybe, hogy az ügyet megvizsgálja. Az ő beszámolója alapján Zólyominak lett igaza.¹²

Ez időtől a magyarországi bujdosók megsegítésének terve jutott előtérbe, amely az erdélyi követeket mintegy másfél évtizedig foglalkoztatta. A Wesselényi-féle mozgalom elfojtásának ideje ez, a kuruc-labanc világ kezdete, amikor a honukból kiüldözöttek Erdélyben kerestek menedéket. A bujdosók a francia, lengyel megsegítésen kívül főleg Erdélyre számítottak, ahol különösen Teleki Mihály kardoskodott a megsegítés mellett. Apafi is támogatta a mozgalmat, abban a reményben, hogy mint régen a felkelésekben, most is Erdélyé lesz a vezetés. Követei közül különösen Székely László s Vajda László járták a portát, a Krétába menő követek is ez ügyben fáradtak. A bujdosók érdekeinek állandó képviselőtére a fejedelem magyarországi kapitihát is nevezett ki, aki az erdélyi kapitihával egyetértve működött.

Thököly azonban a vezetést magának akarta biztosítani, meg nem is győzte már az erdélyieket várni s a fejedelemmel csak-

hamar ellentétbe került. De azért Apafi a beavatkozás megengedését tovább sürgette és végre 1681 április havában meg is jött az engedély. Augusztus havában a fejedelem személyesen indult, de az alája beosztott Thököly csakhamar elvált tőle, mire a kevés dicsőséggel járó megsegítés után Apafi is visszatért Erdélybe. Most már egyedül Thököly lett a vezető, a portán is külön kapitányt tartott. Mikor a következő évben Apafit a török hadak mellé Magyarországra rendelték, már csak Thököly volt a nemzet reménye, Apafi azt is elszenvedte, hogy tanuja legyen Thököly királlyá tevésének. 1683-ban Bécs ostromára mindketten kaptak csatlakozási parancsot. Apafi a győri hidat őrizte. E ténnyel egyben Erdélyország külügyi élete is befejeződött.

A bujdosók megsegítésének tervezgetésébe szövődött bele a Béli-féle felkelés letörése is. A Béli felkelés nem belügy volt csupán, szálai a portáig hatoltak s elfojtása az erdélyi követeknek ugyancsak erős munkát adott. Sikertelen vállalkozása után Béli társaival együtt a portára menekült és a mindenét elvesztett ember elszántságával magát a fejedelmet is megpróbálta letéetni. Ennek megakadályozása 1678-ban Erdély követeire, Bethlen Farkasra és társaira hárult.

Béliéék a portán nagy ígéreteket tettek, amire Bethlenéket a fővezér haragosan fogadta. A követek mindjárt látták, hogy Béliéék nagy ígéreteivel szemben itt nehéz valamit elérniök. A török pénzt akart. A fővezér a császár s a maga részére 300 erszény pénzt kért, ezenkívül a közbenjárók részére is bizonyos összeget. A követek, mivel 3 nap alatt felelniök kellett, haza nem írhattak, hanem maguktól védekeztek. Kifejtették, hogy új dolog, hogy bármit is szokáson kívül adjanak; Erdély kereskedés nélkül való hely, étele, itala van, de pénze nincsen, évi adóját is kimondhatatlan nagy munkával tudja csak megszerezni. Odamondották továbbá, hogy ők nem azért jöttek ide, hogy fizessenek, hanem hogy a fejedelemnek és országnak hűségét megmutassák s ellenségeik hamis vádjait napfényre hozzák; készek életüket is itt letenni, mint oly összeget megígérni, a haza is készebb végső pusztulásra jutni. Továbbá a magyarországi mozgalmak ellen való határvédelem, a mostani török hadjáratra való élésadás is sokba kerülnek.

Mikor a fővezért a pénzkéréstől mindez el nem térítette, ők is elkezdtek ígérni. A fővezér a 300 erszényről leszállott 150-re. A követek próbáltak alkudni, de a vezér nem engedett. Továbbá

a főemberek is tekintélyes összegeket kaptak. Béldi miatt annyit kellett fizetniök, amennyit Barcsay fejedelemsége idején adtak.

Erre aztán a fővezér Béldiüket lator, áruló embereknek nevezvén, intett a csauszoknak, akik őket megragadták, pénzüket elvették s sötét helyre a Héttoronyba zárták,¹³ ahol Béldi rövidesen meg is halt.

Az utolsó nagyobb ügy II. Apafi Mihály fejedelem választásának atyja életében való megerősítése. Amikor a fejedelem a magyar bujdosók megsegítésére engedélyt kapott, ennek örömeire fiát 1681-ben azonnal fejedelemmé választották. Csak a török megerősítése maradt hátra. Mivel azonban a fejedelemre ez évi beavatkozása rosszul ütött ki s sietve vissza is jött Erdélybe, nagy volt ellene a felháborodás, ugyannyira, hogy fia megerősítése is késett, bár a vezér előzőleg erre ígéretet is tett. Pedig Székely László főkövet s társai erősen hangoztatták a fejedelem hűségét s hivatkoztak arra, hogy más keresztények is megütközének rajta, ha amit a porta írásban is megígért, elhalasztódnék. A főtolmács ilyen körülmények között azt ajánlotta, hogy a fejedelem írjon szép mentegetődző levelet a fővezérnek, amelyben gyors visszatérésének okait előszámlálja s igérje meg, hogy a jövő esztendőben jóvá tesz mindent.

Mikor a fejedelmet illető neheztelés elmúlt, akkor is úgy vélte Székely, hogy nagyobb pénzáldozat nélkül a megerősítés végbe nem viheti. De nem tudta, hogy az ígérésben mennyire mehet, mert hazulról erre nézve utasítást nem kapott. Társaival hazulról úgy jött el, hogy 25.000 tallért ígérjenek, mert úgy tudták, hogy II. Rákóczy György sem adott többet fia megerősítésekor, pedig akkor az ország nagyobb volt. A kihája hallván a 25.000 tallért, „megkacagá magát.” Talán játszanak vele, mondotta, amikor megvan írva, hogy Rákóczy mennyit fizetett. 25.000 tallér volt csak az assecuratio (biztosítás), a megerősítésért csak a császár 200.000 tallérnál többet kapott. Erre a követek császárnak és vezérnek 50.000 tallért ígértek. A megerősítés két évig elhúzódott. A bécsi vereség s Thököly bukása után a török is engedékenyebbé lett. A fizetés ígérésben a követ az eredetileg megígért 25.000 tallérra ment vissza, sőt úgy, hogy a császár, fővezér s a főemberek valamennyien ebből az összegből kapjanak. Mivel azonban ez összeg egészében a császáré lett, a követ kilátásba helyezte, hogy a fejedelem bizonynyára a főemberek iránt sem lesz hálátlan. Ezután a megerősítés is megjött.¹⁴

Kapitiha

Jól meg kell gondolnia, kötötte szívére a fejedelem a portára menő állandó követnek, oratornak, kapitihának, hogy mi az, egy török császár udvarában ilyen fejedelem és ország oratorának lenni. Szem előtt kell tartania, minémű hűséget, gondos vigyázást, szorgalmatosságot kíván tiszte. Ehezképest szükséges magát úgy viselnie, hogy vigyázatlanságával kárt, gondviseletlensége miatt a fejedelemnek és az országnak fogyatkozást ne tegyen.

E hűséget, gondviselést pedig a fejedelem és az ország két kötelességre értette, amelyekkel egyben a kapitiha hivatása is meghatározást nyer. Egyik feladata, hogy a haza közönséges azaz közjavára, megmaradására szorgalmasan vigyázzon, a másik pedig, hogy a hazára onnét jövő minden károkat s ártalmas dolgokat serény vigyázásával elhárítson.¹ E két feladat teljesítése az az alap, amelyen a kapitiha minden teendője felépül.

A haza javának előmozdítása, amint az a gyakorlatból kitűnik, a kapitiha feladatává tette, hogy mindabban, amit a fejedelem s az ország neki parancsol, eljárjon. Meglásson mindent, a mi a hazának hasznos, a portai viszonyoknak utána járjon, kiismerje a vezető embereket, belásson a politikai életbe, mindezek alapján adjon jó tanácsokat. Aki ismereteit közvetlen forrásból meríti, az mindig tisztábban is lát, a kapitiha a portán élvén, láthatott, hallhatott. Mivel benn sokáig semmi titokban nem maradhatott, alkalma volt a gyors hírszerzésre. Mindezek megszerzésének főtitka pedig az éberség, utánjárás, amelyet a fejedelem a kapitihának annyira gondjába ajánlott.

A hazára következhető veszedelem elhárítása a kapitihától megkívánta, hogy minden bajnak idejében elejét vegye. Hamis hírek, vádaskodások esetén magától rögtön helyes felvilágosításokat adjon, ha mulasztások történtek, azokat szépítse. A felgerjedt haragot csillapítsa. Elhamarkodott büntetésből, intézkedésektől a portát visszatartsa. Az ártalmas igyekezetek ellen gáncsot vessen.

Mindezek elérésében az arravalóságán kívül főszköz a hűség, amelyet a fejedelem és az ország a kapitihától megkivánt.

A kapitihá fontos hivatása érihetővé teszi azt a gondosságot, amellyel a fejedelem kiszemelésében eljár. Rhédey koráig egyenesen ő nevezte ki, de már ez időben tőle hűségesküt is követelt. A fejedelem a kapitihá választását azóta is a maga akarta szerint irányította, sőt továbbra is eskütevésre kötelezte. Ez esküben a kapitihá, vallása szerint, Istenre, a teljes Szentháromságra, Szűz Máriára, a hétszentségre fogadta, hogy a fejedelemnek és az országnak igazán szolgál, a fejedelem ellenségeinek ellensége, jó-akarójának jóakarója lesz. Ellene titkon, nyíltan, semmi kigondolható, érthető szín alatt, adományért, reménységért, félelemért, írásra, ígéretre nem tárgyal s az írásokat senkinek ki nem adja. Igaz szolgáló lesz és amit a fejedelem és ország általmára ért, idejében megjelenti, a portán tehetsége szerint ellene igyekszik. Az általmas híreket megírja, boszúból vagy mások ösztönzésére a porta haragját a fejedelem és az ország ellen fel nem gerjeszti, sőt ha van, azt lecsendesíti s a fejedelmet róla tudatja. A kapukat szorgalmasan járja, józanul él, a többi államok követeivel tiszteséges érintkezést tart fenn s mindezek megtartásáért életével s vagyonával felel.²

Még itthon kezébe kapta az utasítást is, amely kettős feladatára épített teendői elvégzésének módjait általánosságban felsorolta.

Eszerint mihelyt a főkövettel beér, első gondja legyen, hogy az akkori szokásoknak, állapotnak, rendtartásnak végére járjon. Ezáltal megtanulta a benn való forgolódás szabályait. A főkövet utasításában benne volt, hogy a kapitihát a fővezérnek s a főembereknek mutassa be, ismertesse el, kérve, hogy ezután a fejedelem és ország dolgaiban adjanak neki hitelt s mutassanak vele szemben jó akaratot. A főkövet a császár elé is bevitte s ott is bemutatta. Így bárhová ment, a köteles tiszteletet neki megadták. A kapitihának a fejedelem még külön meghagyta, hogy a vezető emberekkel igyekezzék ismerkedni s különösen azoknak a jóindulatát szerezze meg, akik állásban, megbecsülésben állanak s azon legyen, hogy magát előttük megkedveltesse. A fővezérnél vagy helyettesénél, a kajmekámnál gyakran megforduljon. A fejedelem jóakaróit sokszor keresse fel s a fejedelem és ország jóakarát nekik ajánlja fel s tőlük ugyanezt kérje. Magaviseletében illedelmes legyen, senkit illetően viselkedéssel a fejedelemtől el ne

idegenítsen. Tisztének mindenben megfeleljen, „olyan nemzetes főhelyen“, vagyis ahol annyiféle nemzet lakik, a fejedelem és ország méltóságát becsületben tartsa, hozzá nem illő dolgokba magát ne elegyítse. Amit a fejedelem vele titokban közöl, az maradjon titok. Titkos dolgokról küldött levelet a portán be ne adjon, hanem vagy élőszóval, vagy török fordításban tárgyaljon. Semmit a fejedelem hire nélkül az ország képében el ne intézzon. A lelépő főemberrel, ha jóakaró volt, az összeköttetést továbbra is megtartsa, hátha a hivatalba megint vissza tér. Azonban e dologban okosság vezérelje, nehogy az utódot az elődje mellett való hangos tüntetéssel megsértse.

A kapitihának az országra s fejedelemre való ügyelésével kapcsolatban egyik fontos teendője volt, hogy a portai s a tengeren túl levő, azaz ázsiai hírekről a fejedelmet értesítse. Ahány tavasz közelgett, a zsákmányra éhes katonaságot foglalkoztatni kellett. Ha Ázsiában hadakoztak, Európa nyugton lehetett. A fejedelem, hogy sokszor sokoldalú külügyi tevékenységében tisztán lásson, az ázsiai tervekről is tudni akart.

„Mint olyan világbiró hatalmas császár portájáról mind maga birodalmából s mind egyéb külső országokból akármicsoda hírek is megvitetnek. Azért akármely szegeletiről e világnak vagy jó vagy rossz hírek, mi változások mind földön, tengeren, valamelyeket hallhat, érthet, felírván, jegyezvén minekünk bő beszéddel, a mint ott hallja, írja meg“, parancsolta Bethlen Borsos Tamás kapitihának. Mivel pedig így sok mende-monda tovább jutott, amivel itthon nem kis izgalmat okoztak, idővel a kapitihák azt kapták utasításul, hogy bizonyosnak csak azt írják, ami tényleg bizonyos.³

Mire tehát a kapitihá a portára beért, már sok mindenről tudott. Mivel a főkövet a külügyi pályán rendszeren nem volt egészen kezdő ember, hanem a portán már megfordult, a fejedelem meghagyásából a kapitihának útközben is beszélt. Ismertette a benn levő állapotokat, kívül mit kell közölni, az ott benn levő híreket kiktől lehet megtudni. Megbízható híreket csak jóakaróktól lehetett szerezni, ezek hiányában a kapitihá Rosnyai török diák szerint csak „petrezselem szárból“ irogathatott.

Beérkezés után az előző évi kapitihától, amint a fejedelem ezt neki meghagyta, az ottani szokásokat megismerte. A régi kapitihá egyben megismertette vele az erdélyi házat, amelynek az új kapitihá egy évre gazdája lesz, megmutatta neki az egész várost.⁴ Amellett az új kapitihá az ajándékok kiosztásakor a régi-

vel járt-kelt, a főkövet bemutatta őt a vezető embereknek, fővezérnek, császárnak. Úgyhogy amikor a régi kapitliha a főkövettel együtt visszatért, az új kapitliha, immár mint mindenbe beavatott, munkájához láthatott.

Elsősorban is rendszerint mindennap felment a fővezér divánjába, hogy az ott történetekről tudjon, mindent lásson, halljon. Itt végignézte az idegen követek bevonulását, fogadását, ajándékait. Volt alkalma a vezető emberekkel is gyakrabban szót váltani. És pedig a fővezér udvarába nem csak hogy benézett, hanem ott sokáig elidőzött. Reggeltől délutánig, két nap egymás után reggeltől estig nem jött el onnét, volt rá eset, hogy egyhuzamban hetekig is mindennap felment s csak késő este tért haza.⁵ Akadt is, aki panaszkodott, hogy a sok ácsorgásban elfárad. A külső termekben töltötte el az időt, ahol a legtöbb ember megfordult. Ide jöttek egyéb állandó követek is, továbbá törökök is, akiknek a fővezérrel ügyes-bajos dolguk akadt. Többször volt rá eset, hogy a fővezér a kapitlihát a belső termekből kijöttében megszólította, a kihallgatási terembe bevitte.

Mivel így a kapitlihanak sokat kellett a divánban álldogálnia, jól esett neki, ha unalmában volt hová betérnie. A legközelebbi vendéglátó a fővezér főudvarmestere volt, aki megtette, hogyha a kapitlihát a közelben meglátta, behívta s házában becsülettel leültette.⁶ Sokszor megtörtént, hogy a kapitlihát egyenesen a fővezér hívatta, közben még vidékre is. A meghívásokat rendszerint politikai ügyek tették szükségessé. Vagy az adó késett és azután kérdezősködött, máskor az ajándékok jöttek szóba. Ha a fővezér a főkövetet haragjában nem bocsátotta maga elé, akkor közöttük a kapitliha volt a közvetítő.

A kapitliha külügyi tevékenységének a fővezér udvara, divánja volt az igazi tethelye. 1620-ig a belső termekbe is szabad bejárása volt, ekkor a keresztényeket a divánból kitiltották s csak török csauszok útján sürgethették ügyeiket. Akár szokásban maradt e rendelet, akár nem, a diván továbbra is hírgyűjtő hely lett. Ha kellett, a fővezér a kapitlihát be-be szólította, a mikor aztán magára hagyatva, sokszor kellő utasítás híján, hirtelen feltaláló tehetségével kellett sürgős választ, felvilágosítást adnia. Ha meg követ jött, politikai feladata eléréséhez a divánban az utat többször jó előre a kapitliha egyengette. A megpendítésben, kezdeményezésben való szerepe sokszor kivehető, máskor egészen nyilvánvaló. Hogy a követ félbenmaradt tárgyalásait folytatta, az meg egészen közön-

séges dolog. A fejedelem a követet egyenesen felszólította, hogy a kapitihát mindenről tájékoztassa, mert eljövetele után, neki kell a szóban forgó dolgokat elintéznie.⁷

Ő volt az összekötő a porta és a fejedelem között. A fővezér gyakran vele üzent a fejedelemnek, viszont a fejedelem, ha valamit menteni, vagy elérni akart, mindent előbb a kapitihának írt meg. De a kapitihá a fővezér levelei elküldésére kötelezve nem volt. A nagyobb ügyek végleges elintézése azonban a követre maradt, maga a kapitihá is kérte a fejedelmet vagy a fővezért, hogy az elintézt a főkövetre halasszák.

A fejedelemség kora változó eseményeinek megfelelőleg a kapitihák is más-más ügyekben jártak el. A kapitihák fenmaradt jelentései bepillantást engednek, hogy ez ügyek mennyi utánjárást, felkészültséget kívántak. E jelentésekből egyuttal a kapitihá politikai ügyekben való szereplése is kiolvasható. Így a fejedelem a kapitihának a főkövet bejövetele előtt terjedelmes tájékoztatót küldött, hogy azt gyakran olvasson s addig is, amíg a főkövet beér, ha a tárgyalandó dologról a szó előjön, derekasan feleljen meg. A kapitihá a fejedelem megbízásából leveleket adott be, kikeresve az átnyújtásra legalkalmasabb időt. Így történt, hogy jelentette, hogy a levelet „jó alkalmatossággal s csendességben” adta le.⁸ A fővezér azt szerette, ha a fejedelem levelet ír s nem csak üzen. Egy alkalommal az udvarmester a fővezérnek szóló levél után kérdezőn, amikor azt hallotta, hogy nincs, a kapitihát megfeddette: Egy levelet nem nehéz írni, nem szégyen-e csak üzenettel idejönni, milyen orcával menjen őt bejelenteni a fővezér elé levél nélkül?⁹

Mindazok az ügyek, amelyekben a követek eljárak, a kapitihák működésében is megfigyelhetők. Kamuthy Farkas tette meg, hogy a tárgyalásból a kapitihát kirekesztette.¹⁰ Ezekhez járultak az olyan esetek, amelyekre külön utasítást hazulról nem kapott, mivel azok hirtelen adódtak. A kapitihá tehetsége különösebben ilyenkor nyilvánkozott meg. Ilyen esetek voltak a többek között, ha a fejedelem ellen váratlanul vádlók léptek fel. Ilyenkor a kapitihá érveivel a vádat elnyomta, legalább is bővebb utánjárásig a porta intézkedését elhalasztotta. Vagy Borsos Tamás a török és lengyel között, a fővezér s a lengyel követ kérésére, a békét sikerrel közvetítette. Vagy amikor a némethez alkalmatlan időben török követ indult, bár azt vissza nem tarthatta, azon volt, hogy minél inkább késleltesse. Kémet fogadott, török embertől titokban hírt szerzett.

Olyannal, aki moldvai vajdaságra törekedett, tárgyalt, a fejedelem támogatása fejében vele ígéreteket tétetett.

A kapitliha ügyessége látszott meg abban is, hogy a jóakárok megszerzésében s megtartásában mennyire volt szerencsés. Az új fővezért kinevezése után legott üdvözölte, a vezető embereket meglátogatta. A fejedelmet gyakran figyelmeztette, hogy itt-ott ajándékokkal kellene kedveskedni, sőt megsúgta azt is, hogy mi lenne a legszivesebben látott meglepetés. Ha a vajdaságokban új vajdát tettek s ez benn tartózkodott, elment hozzá s a fejedelem nevében köszöntötte.¹¹

A felelősség rögtön leesett a válláról, mihelyt hazulról követ jött. Igaz, hogy a követ beérkezése sok munkát is adott neki. Ha csak posta jött is, azzal is volt dolga, mivel a hozott levelet beadta, azokra választ szerzett, máskor magát a postát is a vezér elé vitte.¹² Ha főkövet jött, ennek ott léte teljesen lefoglalta. Jövetelét jelentette, neki szállást szerzett, ételme után járt, fogadását előkészítette, csauszok kiküldését sürgette, a követ elé maga is kiment. A követtel állandóan együtt járt, megbízásából levelet hordozott szét, ajándékokat osztogatott, pénzt váltott. A követtel állandóan tárgyalt, őt mindenről tájékoztatta, a fejedelem is meghagyta, hogy a követ a kapitihától felvilágosításokat szerezzen, tanácsaival éljen.¹³ Ha a követ távozott, egy darabig el is kíséerte.

Mindezt pedig a fejedelem meghagyása szerint a főkövettel való legnagyobb egyetértséssel kellett elintéznie. Siker csak egyetértésnek lehet a gyümölcse, mihelyt a fejedelem azt vette észre, hogy nincs meg közöttük a szükséges együttérzés, rögtön rájuk írt. Ritkán fordult elő, de mert emberek között sohasem volt egyforma gondolkozás, megtörtént velük is. A kapitihának volt kötelessége az alkalmazkodás, mivel a főkövetnek alája volt rendelve. Ez alárendelés ellen egy kapitliha sem tiltakozott, mint természetes dolgot vette, sőt el is ismerte. Tehát nem vehette rossz néven, ha a főkövet utasításának megfelelőleg őt oktatta, intette, dolgainak utána járt, ha benne hibát látott, azt megjavítani igyekezett.¹⁴

Amennyiben követ ritkábban járt a portán, a kapitliha feladata volt, hogy a fejedelmet és az országot a portának Erdéllyel szemben tanusított hangulatáról állandóan tájékoztassa. Nemcsak olyan híreket vártak tőle, amely hírek a nagy világból összefutottak, hanem hogy Erdély az ő tudósítása alapján mindig tudja, hogy a portától féljen, vagy benne bizzék, hogy egy-egy kérésre elutasításra, vagy meghallgatásra talál-e. Az ilyesmirel a kapitliha

sok utánjárással értesült, beszélt ezzel, beszélt azzal, itt-ott elejtett szóból, sokszor homályos megjegyzésekből tájékozódott. Erdély jóakarói titokban egyet-mást megsúgtak, ajánlottak, máskor a fővezér, vagy mások barátságatlansága, vagy nyájassága adta meg a feleletet. Így aztán természetszerű dolog, hogy közben-közben egy-egy kapitihát az ilyen beburkolódzott viselkedés meg is tévesztett, elhamarkodva írt, üzent haza.

A porta hangulatáról való tájékozódottság, amelyet a személyes érintkezések közvetlen benyomásai is erősítettek, a kapitihát többször arra bátorította, hogy a fejedelemnek és az országnak tanácsokat adjon. Nemcsak tudósítást küldött, hanem az otthon való véleménykialakulást irányítani igyekezett. Tette pedig ezt mindig azzal a tisztelettel, amellyel a fejedelemmel beszélni szokott. Nem méltó arra, mondta Jósika Farkas kapitihá, hogy a fejedelem csizmáját levonja, de mégis ajánlást mer tenni. Egyik kapitihá azt tanácsolta, hogy a fejedelem és az ország az elmaradt adók ügyében kérelmezzen, a másik, hogy a fejedelem hűsége bizonyítására a három nemzetből főkövetek jöjjenek, a harmadik, hogy a fejedelem az adó emelésbe belemenjen.¹⁵

Ez ügyek elintézésében a kapitihának nem egyszer a külföldi állandó követek (oratorok) is segítségére voltak. Erdélynek a magyar királyhoz való viszonya legtöbbször feszült, ennek megfelelőleg a kapitihá is inkább azon országok követeivel való érintkezést kereste, amely államok a némettel ellenséges viszonyban éltek. A fejedelem meghagyta, hogy a benn levő keresztény oratorokkal s bemenő követekkel jó viszonyban legyen, különösen a franciával, angollal, hollandokkal értsen egyet, de a többiekhez se mutasson idegenséget. Általában azt kövesse, amit az ügyek, a fejedelem haszna, becsülete magukkal hoznak.

A jó viszony megtartásának kötelezettsége a két vajdaság állandó követeire is kiterjedt, ha ez országok Erdéllyel éppen barátságban éltek. Míg a nyugati államok oratorai inkább európai nézőpontból tekintett tanácsokkal szolgáltak, addig a vajdaságok kapitihái legtöbbször Erdély belügyeire vonatkozólag nyújtottak segítőkészet. Közös sorsuk védekezésére, egymás támogatására utalta őket. Ha meg Erdély s valamelyik vajdaság között közben ellenségessé vált a viszony, akkor az erdélyi kapitihá is utasítását ennek megfelelően kapta. Ugyanígy jártak el a vajdaságok kapitihái is, a mint azt nekik uralkodóik is megparancsolták.¹⁶

Ha a kapitihá a nyugati országok oratoraival nem csak be-

szélgetett, hanem tárgyalást kezdett, akkor erre hazulról kellett megbízást kapnia. Ilyenkor a kapitihá a fejedelem meghagyásából az oratorokhoz Galatába ment. Amikor a fejedelem leveleket küldött, azokat is átadta, az oratorokat, nehogy bármelyik is sértve érezze magát, külön külön üdvözölte.

Mindig arról lehet olvasni, hogy az oratorok a kapitihát szívesen fogadták, a neki járó tiszteletet megadták, a fejedelemnek szolgálatukat ajánlották és neki levelet is írtak, a kapitihának meg tanácsokkal szolgáltak. A nemzeti felkelések idején az oratorok a portát a német ellen biztatták. Erdély érdekeit védték, nehéz napokban a bajt elhárítani igyekeztek.¹⁷

Ha idegen követ jött be, a kapitihá azzal fejedelmi engedéllyel tárgyalhatott. Így mikor a francia követ kívánt vele találkozni, a kapitihá a szembeletelre először a fejedelemtől kért felhatalmazást. Ha csak beszélgetni akartak, annak semmi akadálya sem volt. Szelepcsényi György, a magyar király rendkívüli követe, Rác kapitihával összejárt. Egyformán osztoztak a becsületben, hol Szelepcsényi ment Rácához, hol ez ahhoz.¹⁸

A jó viszony a protestáns országok oratoraival s a franciával jobban megvolt, de a kapitihá a német állandó követtel is ápolta az összeköttetést. Bármennyire ellenségeskedett e két ország, de abban egyek voltak, hogy török kézre több keresztény föld ne jusson. Erdély rovására való török foglalás ellen a magyar király is tiltakozott. A két állandó követ együttműködésére megvolt tehát a közös alap. De ezért ugyancsak egymás körmére néztek, uralkodóik egymás ellen irányzott sakkhuzásait egymásnak szemére lobbantották.

Politikai elfoglaltságon kívül a kapitihákra egyéb természetű ügyek is nehezdedtek. Így sok munkát jelentett nekik, hogy a fejedelem őket vásárlásokkal is megbizta. Konstantinápoly mint legközelebb eső világváros, Erdély számára elsőrendű vásárló helyül kínálkozott. A fejedelem is vásároltatott, többször valósággal vadászatot tartatott valami nagyon keresett tárgy után. Vásárlásokra a bejáró követek is többször kaptak utasítást. Őket nem kutatták át, így olyan tárgyakat is vehettek, amelyek kihozatala egyébként megvolt tiltva. Máskor a fejedelem egyeseket csak azért küldött be, hogy bevásároljanak. Kisebb bevásárlásra egy-egy levéllel jött posta is elég volt. A vásárlók a fővezértől bujurdit, útlevelet kaptak, hogy a kapukon, az úton, a Dunán át békével járhassanak.¹⁹

Legtöbb esetben a vásárlás a kapitihák nyakába szakadt. Így

mondhatjuk, mert a vásárlás nem kis elfoglaltságot jelentett. A vásárlás nemcsak annyiból állott, hogy a fejedelem meghagyása szerint ezt-azt megvegye, hanem hogy a kívánt holmi jó legyen, szép legyen, ép legyen, olcsó legyen, hogy a fejedelemnek vagy fejedelemasszonynak tessenek. Nem csoda, ha volt, aki szabadkozott, hogy ő eféle bevásárlásokhoz nem ért, tapasztaltabb emberre kellene ezt a fejedelemnek bíznia.

Meg aztán nem is lehetett mindenhez mindig könnyedén hozzájutni. Egyszer az árusító zsidók zártak be ünnepeik miatt napokra, máskor az árusok beérkezését kellett bevárni, akik messze földről sereglettek össze. Máskor a kapitihának árustól-árusig kellett járnia, amíg tetszetős árú tűnt szemébe. Akkor sem merie mindig megvenni, hanem előbb alkuba bocsátkozott, közben a fejedelemtől érdeklődött, hogy megvegye-e?²⁰ Nagy baj volt az is, hogy a kapitihának nem volt mindig tolmácsa, akivel együtt járhatott volna. Vagy nem volt alkalmas szolgája, aki a felkutatást és az alkut megkönnyítette volna. Máskor nem volt együtt a szükséges pénz sem s kölcsön után kellett néznie. Hogy pénzt szerezzen, kereskedésbe fogott. Erdélyből ritkábban lovakat, viaszt, legtöbbször hatalmas társzekereken kénesőt szállítottak be. Ennek eladása reá várt. Nagyban árusította, bár mint egyik kapitihá a fejedelemnek tanácsolta, ha az edélyi háznál kicsiben mérnék ki, sokkal többet jövedelmezne. Különösen, ha azt is számításba vették, hogy a behozott kéneső után Dunán s benn Konstantinápolyban nem fizettek harmincadot.²¹

A vásárlással járó fáradságot a vett holmik különbözősége legbeszédesebben elárulja. A fejedelmi udvar ott szerezte be szőnyegeit, amelyeket a perzsa követek eladásra hoztak. Szőnyeg állandóan szerepel a vett áruk között, ezüst, arany fonállal szőtt, rajta csodálatosan szép madarakkal, virágokkal, rojtokkal. A sok vétel mutatja, hogy belőlük sok kellett. Ugyesztén állandóan járt a kapitihá állatbőrök után. Megvételtre ajánlott tigrisbőrökről, párdubőrökből sokszor olvashatunk. Legtöbb bőr bélésnek kellett. Nyusztbélés, hiuzmálbélés, hiuzlábbélés állandóan keresett holmik.

Különösen ruhaneműre volt nagy szükség. Fosztán (újjatlan köntös), csemelet (habos színű posztó), patyolat (fátyolszerű szövet, selyem szállal), tafota (finom szövet, elsősorban férfi ruhának való), skárlát (veres posztó), kecske (köpeny), selyem, bársony mindig kellett. Papírra vagy selyem zsinigre csavart arany-ezüst skófiumból (fonál) sohsem volt elég, különösen ha

valami nagyobb esemény adódott, mint amilyen volt II. Rákóczy György lakodalma. A kapitliha ajánlotta, hogy a fejedelem vitessen ki skófiium készítő embert, aki 2—3 embert betanítana, mégse kerülne olyan sokba.²² Selyem öv, papucs, legyező, keszkenő, velence (teveszőr takaró), veres karmazsin vagy tafota kapca, gyapot vászon, paplan, vánkoshéj, csizma, karmazsin sólya (sarú), türkisz, jászpízos bot, fegyverek: sisak, elefántcsontból való puskapalack, puskák, ékszerek: rubint, smaragd, karvas (karperec), gyöngyök változatos sorrendben szerepelnek a keresett áruk között.

Más természetű szükségletek: jószagú házfüstölő, amilyennel a császár házait szokták füstölni, selyem madárhálók, kályhák, sátrak, bokályok (serleg), hintó-vánkosok, déli gyümölcsök, fűszerek, halak, török tyúkok, olajfélék, serbet (mézes és cukros víz), lépten-nyomon kellettek. A serbetre az erdélyiek rákaptak, Bornemisza Anna fejedelemasszony meghagyta, hogy a kapitliha a serbet főzést tanulja meg s írja meg, milyen citromlével jobb. Serbetfőző üstre pénzt is küldött.²³

Közben a kapitlihának egészen különleges megbízása akadt. Így a fejedelem jó kőművesmestert keresett, aki a víz fenekéről kőfalat tud „felhozni”, építeni s jó papírcsináló után is kutatott. Utasításul adta, hogy a kapitliha Velencéből, vagy akár honnan kerítse meg. Máskor kertészek után kellett járnia, akik az olasz gyümölcsfélékkel banni tudnak, vagy olyan ember kellett, aki rizskását tud vetni. Kevés elismeréssel kecsegtető megbízás volt, amikor a fejedelem részére orvost fogadott. Bethlen Gábor a portáról egy Salsa nevű doktort vitetett Fehérvárra, aki I. Rákóczy György alatt a fővezér orvosa lett. Mikor Szalánczy István követnek betegsége miatt az útból vissza kellett térnie, a kapitliha ettől az orvostól kért számára receptet. Úgyszintén egy hollandtól is szerzett, sőt még a fővezér fődoktorától, Simonitól is tanácsot kért. Amikor Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszony betegeskedett, Réthi kapitliha feladata lett, hogy orvost kerítsen. Akadt egy zsidó doktor, aki vállalkozott arra, hogy kijön. A fejedelem fél évre 500 tallért, gazdálkodást s ajándékot ígért neki.²⁴

Kényes vásárlás volt, amikor a fejedelem a kapitlihával lovat vetetett. Jó katonának, előkelő embernek nem volt az időben nagyobb büszkesége, mint jó lova s fegyvere. A nemes és szép lovakban a fejedelmeknek is nagy gyönyörűségük telt. Régi szokás volt Erdélyben, hogy a jó szomszédság jeléül a moldvai s

havasalföldi vajdák is évenként szépen felöltöztetett, felszerszámozott lovat adtak a fejedelemnek. Általában a lovat ajándékkul mindig szívesen vették, aki idegen országból szép lovat küldött, a fejedelem hálájára számíthatott.

De a lovat nemcsak ajándékba várták, hanem maguk is vettek, sokszor messze földön utána kutattak. Különösen Bethlen szerette a nemes paripákat, sok is kellett, mert állandó háborúzásaiban sok lova tönkre ment. E tekintetben I. Rákóczy György sem maradt mögötte.

Ha a fejedelmek követeket küldöttek, szívükre kötötték, hogy a lókeresésről meg ne feledkezzenek. Ezek már a havasalföldi vajdánál érdeklődtek, ha meg török földre, különösen ha táborba értek, ott még inkább körülnéztek. Aki ilyenkor egy jó lovat a követ kezére játszott, azt a fejedelem jó néven vette. A jó lovaknak sok jó tulajdonsággal kellett birniok. A lovak legyenek jók, adta utasításul Bethlen követének, öregek, azaz ne csikók, jó erkölcsűek, épek, jó szájúak, ne legyen bennük semmi fogyatkozás. Ha megvette, jó gondviselés alatt hozza el.²⁵ Noha a koldulást sem a természet neki nem hozta, írta a kajmekámnak, sem szemérmessége könnyen nem engedné, de kénytelen a kajmekámtól koldulni. Isten lovaira szerencsétlenséget bocsátván, tizenöt hónap alatt öt tábla, azaz negyvenöt főlova halt el, ötven ezer talléért tőlük meg nem vált volna. Szeretettel kéri tehát, istállójából pénzért adjon néhány főlovat, hiszen „nem szegyen a fejedelmeknek is egymásnak pénzért marhájakat adni“, olyant szeretne, amelyre szükség idején fejét bizhassa.²⁶

A portára járó keletiek, perzsák, arabok, tatárok, kozákok lovai között bő választék akadt. De mert annyira kényes dolog volt a lóvásárlás, a kapitálya szívesen vette, ha a fejedelem mást bízott meg vele. De gyakran van róla szó, hogy lovat vett. Még gyakrabban, hogy haza lószerszámokat küldött.

Egyenesen mesébe illő, hogy egy-egy szépen felöltöztetett ló mekkora értéket hordozott magán. Páskó követet a fejedelem megbízta, hogy aranszerszám után nézzen. Ez nézett is ki megfelelőt. Igen szép köves, rubintos, írta a fejedelemnek, több van rajta másfél ezer szép kőnél. A cafrang (nyereg alatt való takaró) vont arany, gyöngyből fűzött öreg (nagy) virágok rajta, a virágnak a közepén arany, rubintos medálják. A tizennyolc nyereg veres bársony, arany medáljos és kövekkel rakott. A ló orrára való, az ezüst nyomtató, fék, szügyelő aranyzománcos és köves

A ló nyakán való gombos disz gyöngyből fűzött köves, a szablya aranyos ezüst, kengyele köves, aranyos. Az ára 3000 tallér, valóban szép császári ékesség.²⁷ A kapitihá vásárlásai között állandóan szerepelnek lószerszámok, egyszerűek s kövesek, nyereghez való boglárók, szablyavasak, cafrang, reá való virágbojt.

Sok gondot okozott, a legtöbb kapitihának sok keserű órát szerzett az erdélyi ház vezetése is. A hazulról hozott és ott fogadott szolgák, a házat védő janicsár ellátásáról, ruházataról való gondoskodás, a ház jó karban való tartása az ő feladatai közé tartozott. Rendezett viszonyok között könnyen ment volna minden, de a portáról kijáró élelmeket pontatlanul kapta, a fejedelem meg erre a célra pénzt nem küldött, azért sokszor beköszöntöttek a nélkülözés napjai. Ha a gazda tür is, de a szolga nem éri be szép szóval. Az állat is megköveteli a magáét. Egyik-másik kapitihá szaporán írta a könyörgő leveleket, hogy a fejedelem küldjön pénzt, vagy járja a fővezért, hogy élelméhez jusson. Legtöbbször kevés eredménnyel, mert ha a fővezér a kiadást meg is parancsolta, a baksisos országban a végrehajtás az élelemosztók rossz-májuságán vagy kapzsiságán késett, vagy egészen megrekedt.

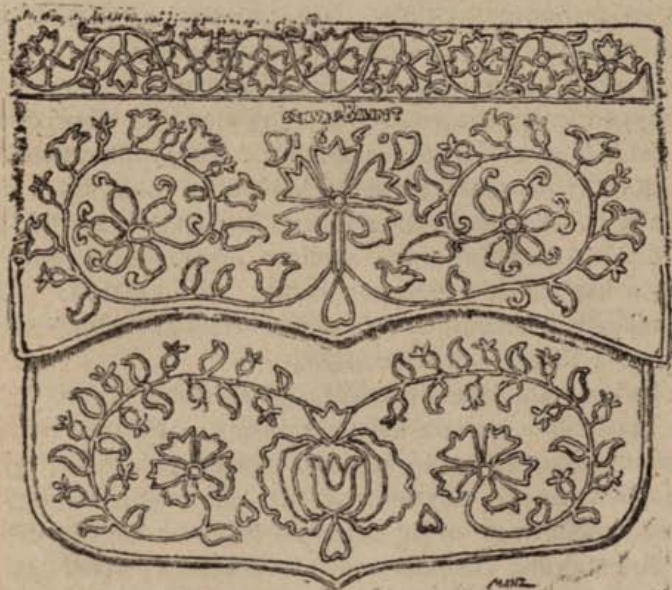
Igy aztán nehéz volt szolgákat, katonát fogni. Ha az ellátás rossz, olyanokat, akik a nélkülözés elviselésére kötelezettséget nem éreznek, a szolgálatban megtartani nem könnyű dolog. Az erdélyi házban is volt közben egy kis zenebona, amelyet egyik-másik kapitihá fősvénysége még elősegített. A ház javítására való pénz megszerzése is nem egy kapitihának nagy fejtörést okozott. Volt is panasz elég, egyre másra küldötte haza a siralmas írásokat.

Különben is a kapitihá a fejedelemmel élénk levelezésben állott, a mi egyben elfoglaltságának nem jelentéktelen részét alkotta. Mivel a fejedelem az utasításokban lelkére kötötte, hogy őt mindenről pontosan tájékoztassa, a kapitihá leveleit türelmetlenül várta. Az olyan kapitihát, aki gyakran írt, megdicsérte.²⁸ Különösen Bethlen Gábor sarkalta kapitiháit az írásra.

E levelek legtöbb esetben terjedelmesebb jelentések, közben színes leírások, amelyek a politikán kívül gyakran magán ügyekre, török udvari titkokra, a kapitihá személyi dolgaira, ezer meg ezerféle alkalmiságra kiterjeszkednek. Egy-egy kapitihá levelezésének fenmaradt részéből egész kis füzetke telnék ki.

Növelte a levelek számát, hogy a kapitihá hivatalosan nemcsak a fejedelemmel levelezett. Írt a tanácsuraknak, az országnak, a fejedelemasszónynak is. Sőt még a bejövő főkövettel is össze-

köttetésben állott. Irt neki, hogy siessen, hogy így a császárt még a városban találja. Kérte, indulását tudassa, meg azt is, hogy hányadmagával jön, hogy lakásukról, ellátásukról méltóképen gondoskod-

Cseszeliczki Szilvásy Bálint leveles tarsolya

hassék. Ezek mellett írt még családjának, ismerőseinek is. Az utóbbiakra a politikai ügyek nem tartoztak, a fejedelem ilyenek írását meg sem engedte. De egyik-másik kapitliha nem állhatta meg, hogy egyet-mást itt-ott meg ne sűgjon. Azért I. Rákóczy György a kapitliha utasításaiba íratta, hogy a fejedelemre s országra ártalmas dolgokat ne másnak, hanem egyenesen neki írja meg.²⁹

Nemcsak olyan alkalommal írt, amikor a főkövet nem volt a portán, hanem többször a főkövet fogadásáról, szerepléséről is tudósította a fejedelmet. A fejedelem mindenről hamar s kimerítően akart tudni, a főkövet mellett a kapitliha levelét is várta. Annál is inkább, mert az sokszor olyan dolgokat is írt, amelyeket a főkövet elhallgatott, sokszor talán meg sem figyelt. A kapitliha többet forogván a portán, többet észre vehetett. A főkövetek írása sem maradt előtte titokban, sokszor volt rá eset, hogy a főkövetek jelentését ő is aláírta, különösen, ha országos követség beszámolásáról volt szó.

Az írás nem mindegyiknek ment könnyen. A tollforgatás egyiknek-másiknak nehezebbre esett, otthon kevés alkalom és szükség is adódott rá. Meg aztán nem volt mindegyik egyformán bőbeszédű sem. Akadt olyan is, aki egyenesen irtózott a tolltól. Elhiszi, — úgymond — hogy írása unalmas lehet a fejedelem előtt, de maga is, hogysen írna, inkább gyalog messze menne.³⁰ Általában azonban gondosan, őszintén s mindig értelmesen írtak.

Nagyon megnehezedett a kapitihá élete, ha táborral együtt kellett járnia. Ugyanis a fővezértől, mint külügyminisztertől hosszabb időre el nem szakadhatott, különösen nem, ha a fővezér Európában hadakozott. Mikor a fővezér Lengyelország ellen (1621, 1622, 1672, 1674, 1678), vagy pedig a magyar király ellen viselt háborút, a kapitihá is a táborral haladt. Így az 1663—1664-iki nagy hadjáratban, majd 1683-tól a törökverő küzdelmek idején a kapitihát is a fővezér mellett találjuk.

A haddal való járás Erdélytől nagy áldozatot kívánt. Az adót háború esetén is a portára kellett szállítani, a fővezér helyettese, a városban maradt kajmekám politikai ügyeket is intézett, így ott is kellett kapitihát tartania. Olyanformán segítettek magukon, hogy vagy a fővezér mellett, vagy pedig a portán helyettes kapitihá féle működött. A háborúba készülés sok utánjárással és költséggel járt. Igaz, hogy a kapitihának az ellátást a törököktől kellett volna kapnia, sőt amúgy tábori módon duplán, de ebben nem lehetett megbízni. Hiányosan adták ki, vagy egyáltalában sehogysen, volt akinek egyenesen megmondották, hogy az élelmet Konstantinápolyban fogja ki. Így a kapitihák költségüket a táborozáskor is a fejedelemtől kérték.

Ez pedig jelentékeny összeg volt, mivel a kapitihá nem egyedül ment s a táborban is sok mindenre volt szüksége. Kellott sátor, kellettek „egyéb tábori alkalmatosságok“, kocsik, lovak, szolgák. Tötöri kapitihá a fejedelemtől négy szekér elé kért lovakat, Báló már szerényebben szekere elé hat alkalmas posta lovat kívánt egy emberrel. Tötöri kérése teljesítésére azzal igyekezett a fejedelemre hatni, hogy a fogyatkozás nemcsak az övé lesz, hanem a fejedelemé is. Sárosi 250, az előző évben Buda 300 tallért kapott. Sándor Pál kapitihának táborozására 500 tallér kellett, de emellett szekere is tönkre ment, lovai is elpusztultak, maga is úgy lerongyolódott, hogy a köntöse a nyakában majd kiszakadt. Mivel Buda visszafoglalását követő futásban a törökkel együtt menekült, a hosszú utazás, az éjjeli nappali nyugtalanság, a félelmes szaladások is megviselték. A nagy felfordulásban ő sem maradt mentes néhányszor „aprólék“ útéstől s szidástól.³¹

A nagy elfoglaltság, a személyzetben való hiány, a velők való sok baj, a vásárlások, az erdélyi ház vezetése, a levelezés, a sok nélkülözés, amelyet a pénzhiány, a hiányos élelemadás okoztak, a táborozás, a családtól, az otthontól hosszú időre való elszakadás, idegen nép között való élés, a sok megalázás, sokszor a gyenge elismerés sok kapitihát mélyen elkeserítettek. Megbízása egy évre szólott, de egyik-másik kézzel-lábbal igyekezett még éve letelte előtt szabadulni. Állandóan ostromolta a fejedelemet, hogy utódjáról még idejében gondoskodják. Volt, aki előkelő pártfogókat is keresett, hogy azok a fejedelemre hassanak. Sokszor nagyítva és keservesen ecsetelték szenvedéseiket, betegeskedésüket, öregségüket, szegénységüket, felhozták, amit leghatásosabbnak láttak, nehogy még egy évre ott kelljen maradniok. Rabnak tartották magukat, akik részére a hazajövet kiszabadulás. Elkeseredésükben várva-várták „ez Sodománál régen Sodomább és fertelmesebb nagy városból” való menekülésüket.³² A fejedelem visszahívó parancsát kegyesség jelének vették, amelyért neki hálálkodtak. Számították a visszatérés idejét, mint a kis gyermek olvassa az az estéket, amelyek a várt ajándéktól elválasztják.

Nagy része volt e panaszokban az elbúsulásnak is, amely több kapitihát közben-közben elfogott anélkül, hogy ez érzés állandóan megmaradt volna. Ha a fejedelem kérte, máskor is csak eljött, hogy egy újabb évet a kapitihaságban töltsön. Panaszába nagyban belejátszott a megúnás is, amelyet a helyhez kötöttség, a nem kedves foglalkozás az emberből gyakran kivált. A fejedelem, hogy az elcsüggedt kapitihákba kedvet öntsön, jövő haladásal, többször birtokkal, elismerésének hangoztatásával, a haza érdekeinek előtérbe helyezésével bízatta, ha meg jönnek látta, meg is feddette s a haza szolgálatában nagyobb szorgalomra buzdította őket.

„Csak viseld magad jól, híven, igazán, írta I. Rákóczy György Sebesi Boldizsárnak, nem bánod meg.” Azelőtt is volt bántódásuk a kapitiháknak, mondotta, a mostaninál súlyosabb is, mert nem volt kedves az ő személye, de majd elmulik a baj. Minél többet tűr az ő személyéért, annál több kegyessége is várja. Sőt panaszai ellenére a következő évre is kapitihának hagyta, Ielkére kötvén, hogy ép oly hűséggel és szorgalommal viseljen hazájára gondot, mint eddig. Ne essék nehezére tovább szolgálni, hazájának s magának is szolgál, nemcsak a fejedelemnek. Ez úton lehet nagyobb állapotra való előlépése is. Azért hát ne nehezteljen egy

keveset tünni, szenvedni hazájáért s fejedelméért; nemcsak az életben dicséretes a hazát szolgálni, de érte meghalni is kedvesnek kell lenni. Kedvetlen szolgát nem szívesen tart, Sebesit előmenetele kedvéért küldötte oda elsősorban, ha nem tudja megbecsülni a fejedelem és a haza szeretetét, ám lássa. Utóbb azonban Sebesi csak megismételte kérését. Vágassa, ölisse őt a fejedelem, mondotta, oda viszi a fejét. Egy fejénél nincs több, de azt inkább künn a fejedelem szolgálatában vesztí el, itt benn idegen nemzet között számártemetést nem akar.

Rácz István hálásan vette, hogy a fejedelem onnét való „ki szabadulása felől” bizonyossá tette s ígérte, hogy ezt meghálálni igyekszik. Nagy áron viseli e bajos tisztelet, vallotta be a fejedelemnek, ennél hosszabb éve talán sohasem volt, mint ez. Szilvász Bálint panaszkodott, hogy az országnak nincs rá gondja, egy városnak, falunak is nagyobb gondiának kell lenni szolgájára, mint ő rá van. Más állam sokkal többet gondol kapitihájával, mint Erdély. Cserményi Mihály kérte a fejedelmet, hogy elégedjék meg egy évi nyomoruságos és súlyos szolgálatával. Emlékezzék a fejedelem, hogy milyen sietséggel küldötte be szegény hajlékából s hogy Erdélyben milyen félelmes helyen van lakása.

Emiatt, az otthonért való aggodás miatt vesztítette el több kapitihá türelmét. Többnek lakása véghegyek közelébe esett, háborús területen lakó családja, máskor a kis gazdaság gondviselő nélkül maradt. Azaz, hogy nem maradt, mert családját a fejedelem vette gondozásába, de a kapitihá mégis csak aggodott. Sebesi kérve kérte a fejedelmet, hogy háza népét ne hagyja el, mert különben ha valami bódulás lesz, ha a határon ellenségek rezgöldnek, rabságba is eshetnek. Ha meg fallal kerített városba szorulnak, ott akár meg is halhatnak. Szegényrendű nemes létére egy év elég neki a kapitiháságból, amikor feleségét, gyermekeit számkivetésre hagyta. Szilvász felesége épen akkor halt meg, amikor ő bejött, gyermekei, háza úgy maradtak, azokért aggodott. Szalánczy István csak annyit kért, hogy a fejedelem Fehérvár, Kolozsvár felől jövő postáinak hagyja meg, hogy az ő házat el ne kerüljék, hadd érthetne családtagjairól, számkivetett állapotában hónapok óta nem tud felölk.

A fejedelem megtett mindent, amit tehetett. Sebesi házanépének 100 forintot küldött, a fejedelemség végső éveiben Konstantinápolyban rekedt kapitihá, Sándor Pál nejének 40 hordó bort, 60 köből búzát, majd meg 100 forintot adatott.³³

Tolmács, török diák, posta

A bejáró főkövetek s a kapitihák külügyi tevékenységében fontos szerep jutott a tolmácsoknak, a török diákoknak s részben a postáknak, futároknak is.

A követek tolmács nélkül meg sem mozdulhattak. A török vallásos okból idegen nyelveket elvétve tanult; külföldieknek viszont a török nyelv ment nehezen, ezért az érintkezésnél tolmácsra volt szükség. Az európai államok követei tolmácsot fogadtak, azt rendes évi díjjal fizették. A tolmácsok Apafi koráig vagy törökök voltak, akik valamiképen külföldi nyelv ismeretéhez jutottak, vagy latinul, esetleg egyéb nyelven beszélő idegenek, zsidók, olaszok, lengyelek. Utóbb a porta külön egyetemes (universalis) tolmácsi hivatalt szervezett.

A magyar nyelvet sok török beszélie. Ha huzamosabban Magyarországon laktak, könnyen ment a tanulás, sokan itt is születtek. Politikai megbízásokban Magyarországon vagy Erdélyben jártak, magyar urakkal barátkoztak. Erdély tehát könnyebben szerzett tolmácsot, mint a nyugati államok. Viszont éppen a magyar nyelv ismerete hozta magával, hogy közben Magyarországnak s Erdélynek ugyanaz a tolmácsa volt, ami a tolmács iránt való bizalmatlanságra vezetett.

Amíg azonban a főkövet a portára bejutott, már útközben is tolmácsra volt szüksége. Csak magyar nyelvvel az ország határain kívül nem sokra mehetett. Egyik-másik követ a sok járás-keelésben a legszükségesebb szókat megtanulta, mások törökül beszélni tudtak, ilyenek magukban is megjárták az útat. Vagy akadt törökül tudó szolga, levélhordó, akit a követ magával vitt, aki esetleg a követ küldése céljáról is tudott valamit. De ezzel még nem intéztek el mindent. Ha a követ bejutott, ott sorba kellett járnia a pasákat, főhivatalnokokat, többször megfordult a fővezérnél is. Leveleket is kellett fordítani, olvasni. Amíg Erdély a portán latin, török tolmácsot fogadott, az csak eljárt vele mindenüvé, de amint

a tolmácsi főhivatal szervezése után a nagytekintélyre vergődött állásba görögök ültek be, azok már nem jártak a követtel.

A követnek olyan embert kellett tehát magával vinnie, aki nemcsak az útban tolmácsol, hanem aki annyira bírja a török nyelvet, hogy látogatásokra is viheti. A türelmetlen fővezérnél, pasáknál nem lehetett csak akárkit előrántani.

Igy szokásba jött, hogy a követ mellé a fejedelem külön tolmácsot nevezett ki. Feladata volt, hogy az útban s benn a portán mindent helyesen, igazán tolmácsoljon. Azért csak megbízható emberben bízott meg. Hogy e tekintetben magát megnyugtassa, esküre, sőt reverzális adásra is kötelezte. Ebben a tolmács megesküdt, hogy az útban s benn a fejedelmi személyeket el nem árulja, a reá bízandó dolgokban igazán tolmácsol, másoknak semmit azokból el nem mond. Amit hall, azt megjelenti. Semmit másra nem magyaráz, elfordításban senkivel egyet nem ért.

Juda zsidó tolmács az élő Istenre esküdt, aki a mennyet földet s az azokban lévő minden állatokat teremtett, hogy a fejedelem és az ország tökéletes s vigyázó szolgája lesz. A fejedelem jóakaróinak, barátainak jóakarója, ellenségeinek ellensége lesz, titkon, nyíltan, intéssel, üzenettel senkivel egyet nem ért. A rosszat sem titkolja, hanem azt megjelenti. Amit a fejedelem, az ország, a követ szájába ad, azt semmi részében, cikkelyében meg nem változtatja, tehetsége szerint szóról-szóra tolmácsolja, semmit belőle el nem vesz, hozzá nem tesz. Semmit ki nem beszél. „Mind-ezekben, mondotta, ha valami csalárdságot, hamisságot, vagy az ártalmas dolgoknak megjelentésében személyválogatást néznék s valamit ezekben meg nem állanék, a föld engemet elnyeljen, mely Chore, Datant és Abyront elnyelte, a bélpoklosság reám szálljon, a guta megüssön, a vérfolyás reám szálljon, hirtelen halállal haljak meg és mind testestül, lelkestül elveszek és Ábrahám kebelébe soha ne jussak, a sinai hegyen kiadott Mózes törvénye eltöröljön és minden irás, mely Mózes öt könyvében megíratott, összerontson és ha igaz nem leszek, töröljön el engemet az Adonai és az ő Istenségének nagy hatalma.“¹

Amikor a követ beért, ameddig Erdély török tolmácsot tartott, a kapitihával együtt az is eléje jött. Bethlen és a Rákóczyak alatt Zülfikár volt az erdélyi tolmács. Amikor Zülfikár szerepelni kezdett, az időben (1618-ban) halt meg Jusszuf csausz, szintén erdélyi tolmács. Kamuthy követ izenetekkel őt küldötte a pasákhoz s nem a kapitihát, amit ez rossz néven is vett.

Zülfikár tolmácságának kora Erdély fénykorára esik s a fejedelmek nagyobbszabású tervei megvalósításában reá is nagy feladat hárult. Pécsi származású volt, Bethlennek a portán szerzett barátja, akit Brandenburgi Katalin mint fejedelem, szintén barátjának nevezett. A követekkel jó sorsban, balsorsban osztozott, azokkal együtt sokszor őt is szidták. Erdély szolgálatában vénült meg. Viselkedése többször gyanusnak tünt fel, bizalmatlanok vele szemben, de mégis csak megmaradtak személye mellett.

Nem volt szegény ember. Konstantinápolytól két mérföldnyire majorja volt, a Fekete Tenger mellett kertje, de azért a tolmácságot is jó foglalkozásnak tartotta. Az erdélyi fejedelemtől fizetésképen évenként 200 tallért, vagy 100 aranyat, továbbá egy nyestprémű mentét, tíz rőf selyem posztót, egy szalavárinak (combig érő harisnya féle, amelyet a nadrágra húztak) való atlaszt kapott. Továbbá ajándékokban is részesült. S ennek fejében mindenütt ott sürgölgődött, ahol Erdély ügyeit intézni kellett. A követtel együtt járt, leveleit lefordította, a fővezértől az erdélyi házba, innét a fővezérhez üzeneteket hordott, pénzkölcsön felhajtásában, vásárlásban segédkezett. Fogadások alkalmával tolmácsolt. Ha meg a követ kiment, a kapitihával együtt járt-kelt. Igaz, hogy a németeknek is tolmácsolt, bár az erdélyi kapitihá szerint kétfelé nem lehet forgolódni, de Zülfikár azt állította, hogy a fejedelem érdekében végzett szolgálata annyira elfoglalta, hogy majorjától két évre, kertjétől négy évre is távol kellett maradnia.

Úgy érezte, hogy fizetését s az ajándékokat megérdemli, azért, ha késett, azok küldését megsürgette. A jutalom elmaradása elkedvetlenítette, amiért a követ azt ajánlotta, hogy a fejedelem küldje meg neki, mert a paraszt példabeszéd szerint is konccal kell hajigálni. Meg családos ember volt, 1646-ban volt két házassulandó fia, eladó leánya, 14—15 éves s egy 4 éves fia. Néhány évvel azelőtt, 1638-ban is leányát nagy rendbeli emberhez adván, asszonyi kelengyékben a fejedelemasszony jóakarátát várta. Dicsekedni akarna, írta a követ, a benn való főasszonyok előtt, hogy mivel régi erdélyi szolga, ebben is tekintet van reá.²

Zülfikár fia az erdélyi fejedelmekkel való jó viszonyt atyjától örökségképpen kapta s a fejedelmet, atyja példájára barátjának címezvén, mint tolmács ugyanazon díjazást kérte, mint a melyben atyja részesült. Pecsétes levelet kívánt, amelyben évi díja pontosan fel legyen jegyezve. Házasodása idején lakodalmi költségekre a fejedelem tetszés szerint való ajándékára számított s egy lovat is köszönettel fogadott volna.³

Panajot s utódai már nem állottak Erdéllyel olyan közeli összeköttetésben. Már nem mentek ki a követ elé, nem látogattak el az erdélyi házba, a követtel ide-oda nem jártak, bár barátságot s jóakaratot mutattak. Az erdélyi iratokat fordították le, a fővezér és a császár előtt tolmácsoltak, tanáccsal szolgáltak, de nagyobb urak voltak, mint a török tolmácsok. Maurocordatus Sándor a karlovici békekötéskor szerzett érdemeiért titkos tanácsosi címet is kapott, méltóságos úrnak szólították, utódai meg a török bizalmából a vajdaságokban uralkodókká lettek. A tolmácsokból lett uralkodók kora a vajdaságok történetében a fanarioták korszaka néven ismeretes.

Erdély szolgálatában álló török s utóbb az idegen tolmácsok különösen a kapitiháknak voltak segítségére. A török tolmácsok a kapitihával a vezérekhez, a főtisztviselőkhöz együtt mentek. Zülfikár a kapitihával egyhuzamban két hétig is feljárt s csak későn este jött vele vissza. A tolmács, mint erdélyi szolga, a fejedelem érdekében fogásokhoz nyult, tolmácsoláskor nem mondott olyan dolgokat, amelyek ártalmasak lehettek, viszont magától is bizonyító érveket toldott közbe. A fejedelem levelét, fordítás közben a kapitihával egyetértőleg a szükséghez képest megváltoztatta, a havasalföldi vajdának írt levelet elküldés előtt a kapitihának megmutatta.

Mivel a tolmács állandó volt, a kapitihá meg évenként változott, közben a járatlannak látszó kapitihára, mint a régi cseléd szokta, ránehezedett. A fejedelem meg is írta Réthinek, hogy Zülfikár szájjával ne egyék, ne a tolmács parancsoljon neki, hanem megfordítva.⁴

Panajot eleinte Apafi bizalmát bírta, de Szilvássy Bálint kapitihá már 1661-ben nem mert vele mindent közölni, mivel a római császár tolmácsa volt, akitől évenként másfélezer tallér fizetést húzott. Azért volt követ, aki utasításul kapta, hogy titkolja el latin tudását, nehogy Panajotall kelljen tolmácsoltatnia, hanem azzal, akit a fejedelem a követ mellé ad. Panajot a német mellé húzott, a kapitihá útján figyelmeztette a fejedelmet a veszedelemre, ha a bujdosókat befogadja. De azért a portán hallott híreket megjelentette, a jó viszony látszatát megőrizte, a Wesselényi mozgalom elárulásáig az erdélyi ügyek intézésében állandóan tevékenykedett.

A fejedelem nem volt vele szemben szűkmarkú. Tudván, hogy „adom” nélkül ritkán foly jól a dolog, hogy igyekezettel forgolódjék, ajándékokkal kedveskedett. Egyszer száz aranyat kül-

dött s tíz ezüst tányért. A tárgyalás sikere esetére 1000 tallért ígért neki, amelyet legott megkap, mihelyt szaporáját érzi a szegény haza. Maurocordatus, a másik tolmács, Skerlet egy-egy alkalommal 500—500 aranyat is kaptak. A fejedelemnek nem voltak ellenségei, Skerlet kijelentette, hogy sokakhoz van bizalma, de senkihez oly nagy nincs, mint Apalihoz. Az országon segíteni próbáltak, Maurocordatus a fejedelem részére levelet mondott tollba, olyan tanácsot is adott, hogy a követ a fejedelem nevében levelet adjon be, amelyről ő nem árulja el, hogy nem eredeti.⁵

Mivel az idegen tolmácsok már nem voltak Erdély szolgálói, akik a kapitihával együtt jártak, a kapitihának külön tolmácsra volt szüksége. Már a török tolmácsok idejében is szokás volt, hogy a kapitihá külön törököt, csauszt fogadott, akit az érintkezésben felhasznált. A hivatalos tolmács másnak is tett szolgátot, rangosabb ember is volt, nem lakott az erdélyi házban, nem lehetett bármire, bármely órában való járásra kelésre, vásárlásra alkalmazni. A csausz mindig kéznél volt. Az ilyen csausz tolmács számba is ment, azért a kapitihák hol csausznak, hol tolmácsnak nevezték. Évi fizetést húzott, köntösön kívül 60, 80 tallért kapott. Élés nem járt ki neki, bár közben a kapitihá élésének felét is elvette, ami ellen Sébesi kapitihá tiltakozott.

Az ilyen csausz-tolmácsnak a kapitihák annyira hiányát érezték, hogy a fejedelemnek állandóan könyörögtek, hogy csausztartásra pénzt küldjön. Ha meg nem tudtak fogadni, nem fogytak ki a panaszból. Különösen nagy bajban voltak, ha táborba indultak. Idegen országokban egymagukban életüket sem tartották biztosnak. Csausz nélkül szegényt vall s a fejedelem megfogyatkozik, állította az egyik kapitihá. Nélküle a divánban és egyéb helyeken dolgát el nem végezheti, erősítette a másik. Ha a fejedelem nem visel gondot a haza szolgálatára, fakadt ki Szilvász Bálint, nem tudja mint szolgálni a szegény országot, az pedig éjjel-nappal vigyázást kíván. Nagy baj volt, hogy közben a fizetesküldés is késett, a kapitihá meg hangoztatta, hogy tolmácsot saját költségén nem tarthat, nem is volt soha szokásban. Így aztán, ha fogadott is, mivel pénz nem jött, elbocsátotta.⁶

A fejedelem, hogy a kapitihának tanultabb, megbízható tolmácsa legyen, ha volt ilyen, törökül beszélő, erdélyit küldött. Portai török tolmács volt a neve, aki felebbvalójának „az előtte járó“ kapitihának engedelmességgel tartozott. A fejedelem, hogy hűsége felől biztos legyen, eskütelre s reverzális adásra kötelezte.

Ebben, ha katolikus volt, Istenre, Szentháromságra, minden szentekre, Szűz Máriára, Isten templomaira, a szent evangéliumra, a keresztre, nagy szentpéntekre, kenyérre, sóra, a négy bőjtre, ha nem volt katolikus, csak egyszerűen megesküdött, hogy a kapitihá mellé tolmácsnak rendeltetvén s e hivatalra szabad akaratból adván magát, úgy viselkedik, amint a fejedelem s az ország jámbor, hú, tökéletes szolgájához illik. Nyilván, titkon, barátságból, haszonból semmi ártalmast nem tesz, a titkot idő előtt ki nem jelenti, senkinek „oldalfélt való s baltolmácsa“ nem lesz. Az ártalmast felebbvalója, a kapitihá, vagy más útján megjelenti. Amit a kapukon vele tolmácsoltatnak, azt hűségesen véghezviszi. Ellenkező esetben a halál bármelyik fajtájával bűnhődjék s vagyona vesszen el.⁷

Hogy pedig tolmácsolásra állandóan legyen ember, aki akár itthon a fejedelmi udvarban iratokat fordítani tudjon, másrészt a követek és kapitihá mellett még a császár előtt is tolmácsolhasson, a fejedelem időnkint török diákokat képeztetett. Így nevezték azokat az erdélyi ifjúkat, akiket a fejedelem a portára küldött, török nyelvre taníttatott. A török diákság aztán életpályájukká lett. Ilyen török diákok Bethlen alatt Majtini András, I. Rákóczy György alatt Harasztosi Balázs, II. Rákóczy György alatt Romosz János, Harsányi Jakab, Apafi alatt Rosnyai Dávid, Brankovics György.⁸ Nevük mellett ott diszelgett a diák szó, vagy rendesen csak így nevezték őket: András diák, Dávid diák, György diák. De egyébként nem minden diák volt egyben török diák is, mert az írástudó, iskolázott ifjakat általában diákoknak hívták, a kik e nevet férfi korukban is megtartották.

A török diák a kapitihának jobb keze lett. Ha kellett, bevásárolt, ha kellett, helyette hírek után járt, a kapitihával, vagy nélküle is a főembereket látogatta; olyan volt, mint az ügyes színházi rendező, aki mindenütt ott van. Sokszor csak „imitt-amott tekeregven“ szedett fel híreket. Imervén a nyelvet, nem akadt fenn. Ha nem is ő tolmácsolt, mivel a török nyelvet bírta, a tolmácsot ellenőrizte.

Megbecsült állás volt. Rosnyai előtt Majtini Andrást hozták fel követendő példának és reá való hivatkozással fejtették ki „ez épületes hivatalt“. A kapitihá mellett a fejedelemmel is levelezett, a kapitihá a haza küldött jelentéseket fontosabb ügyekben vele is aláíratta, Rosnyai ismételten követi megbízást is kapott, a főkövetekkel járt, ott volt Apafi érsekújvári fogadásánál, megkapó aggodalommal figyelte, hogy az ország tekintélye rovására a foga-

dásnál nem esik-e hiba. Brankovics György meg a kapitihá tiszttét töltötte be. Harsányi Jakab II. Rákóczy György hadjáratakor a kapitihával, Balogh Mátéval, majd Tisza Istvánnal együtt fáradt, hogy a fejedelem elrontott becsületét a portán helyreállítsa.

A török diák tekintélyét maga a fejedelem ápolta, így Rosnyai Dávid megmátkásodván, a fejedelem a diák örömnapját Radnóthon, az udvarnál óhajtotta megünnepelni, amely alkalomra az előkelőségeket is meghívta.

De a megtisztelés fényes napjai az állandó szolgálat nehéz évtizedeiben csak nyugvópontok, amelyek csakhamar eltűnnek, mint a ragyogó szivárvány az égről. Török légkörben, annyi megalázás között, sokszor kevés elismerés mellett az életet leélni, kevés örömet hozott. Rosnyai végrendeletében adott tanácsaiban a távolabb valóknak javasolta, a családhoz tartozóknak átok alatt hagyta, hogy soha e kenyérbe bele ne harapjanak. Inkább menjenek napnyugatra két esztendeig cipellőt tisztítani, mintsem napkeletre harminc esztendeig karonát aranyozni.⁹

Végül pedig a külügyi személyzethez tartozott a portai posta is. Ha a főkövet útra indult, már az útról több postát küldött, akikkel a fejedelmet az útközben hallott hírekről, utazása folyásáról értesítette. A portán való megérkezésére, fogadtatására, tárgyalásaira nagyon kíváncsi volt a fejedelem, azért a követ jelentéseivel gyakran jött a posta. Hasonlóképpen posta járt-kelt a fejedelem és a kapitihá levelezésével. Így aztán külön portai posta-intézmény fejlődött ki, a portai postásság rendes foglalkozás, életpálya lett. Állásának fontossága nemcsak abban rejlett, hogy a levelekkel gyorsan, lelkiismeretesen, hűségesen jöjjen-menjen, hanem mint a portán forgoló ember, az ottani viszonyokba is bepillantást nyert. Sokszor szóbeli üzeneteket bíztak rá, mert nem merték azokat papírra vetni. A fővezér is fogadta; vele üzent, tőle egyet-mást kérdezett. Így állása külügyi jelentőséggel bírt. Törökül is kellett tudnia, mert másképp könnyen fennakadt volna. Mivel meg e nyelvet bírta, tolmácsolásra is felhasználták. Közben tehát olyanforma szerepet töltött be, mint aminő hivatalát a csausz, vagy a török diák viselt.

Fontos, sokoldalú felkasználhatósága miatt a fejedelem esküre kötelezte. Ebben megesküdött, hogy a fejedelem őt a portai postások közé bevéve, annak és az országnak igaz, tőkéletes szolgálja és tolmácsa lesz. Senkivel a hazában, vagy azon kívül a fejedelem vagy az ország kárára egyet nem ért. Ha ártalmassat tud, azt megjeleníti. Minden reá bízott dologban s a tolmácsolásban úgy visel-

kedik, hogy a török szívét, elméjét a fejedelem és az ország javára fordítsa. Amit vele a török előtt tolmácsoltatnak, azt kimondja, abban nem változtat. Viszont a török részről jövő jót, rosszat is megmondja. A hely nehéz és messze voltát nem nézván, mindent idejében megjelent. Ha hamisság lenne benne, Isten szégyenítse meg. Áldás helyett családjával együtt Isten ostora sújtsa.¹⁰

A hosszú útat lóháton kellett megtennie. Két hét körül ült a lovon, amíg odaért.¹¹ Rosnyai szerint nem posta az, aki Konstantinápoly s Fehérvár között zürzavar idején hét nap alatt keresztül nem száguld. Ez erőltetett nyargalást egy lovon meg nem tehette, ezért útközben lovait váltogatnia kellett.

A portai postások lovaikat a szászok földjén, a Barcaságban quártélyban tartották. Ha indulniok kellett, saját lovaikra ültek. Mivel fizetést húztak, a lovakat saját quártélyukon kellett tartaniok. De a fizetés vajmi csekély összeg lehetett, mert nemcsak az úton szükséges lovaikat, hanem egyéb lovakat is szívesen ott tartottak s ha menniök kellett, a szegénységet postaló adására erőltették. Ilyenkor amig útjuk tartott, saját lovaik a Barcaságban híztak, amelyeket aztán jó áron eladtak. A szászok ismételten és ismételten panaszkodtak, hogy a postások saját lovaikon járjanak s a népet postaló fogással ne terheljék.¹²

De a maguk részéről a postásoknak is igazuk volt, mert egyszerre több lovat is kellett tartaniok. Az volt a szokás, hogy a posta egy lóval indult s útközben váltott lovakon folytatta útját. Az útban felvett lovak már a fejedelemé voltak. Maurer Mihály I. Rákóczy György alatt azt tanácsolta, hogy mivel ilyen módon sok ló elkallódik, úgy tegyenek, mint a vajdák, akiknek postái két-három lóval indulnak meg. Egyik nap egyikre, a másik nap a másikra ültek s amelyik ló elbágyadt, azt megőrzés végett hátra hagyták. Visszajövet aztán hazavitték őket.

Nem lehet megállapítani, hogy a fejedelem Maurer tanácsát követte volna, de ilyen formán is a postáknak több lovat kellett jókarban tartaniok, mert a gyakori menéssel sok lovat lejártak s rájuk fért, hogy azokat a Barcaságban feljavítsák, vagy ha lehet, tisztán az erdélyi posták használatára szánt lovakat, azaz postalovakat szerézzenek. Maurer úgy gondolta, hogyha valakinek a portáról egy lóval kell elindulnia, ha hozzá még kettőt vásárolna, nem kerülne többbe, mintha útközben négy lovat a szállásokon elhagy.¹³ Ez arra mutat, hogy a posta útközben négyszer cserélt lovat.

A sok panaszra az országgyűlés 1673-ban elhatározta, hogy a portai posták alá lovat ne tartozzanak adni, csak ha olyan terhet kell bevinniök, amelyet az ő lovuk el nem bír. Sőt ilyen esetben is, ha ki nem menti magát, hogy a lovat nem a saját hibájából hagyta el, meg kell fizetnie. Azonban ezután is történt visszaélés, mert öt év múlva újra hangoztatták, hogy a postások saját lovaikon járjanak.¹⁴

De a sok panasznak mégis csak lett valami eredménye, mert a fejedelemség vége felé becsült lovokról van szó. Vagyis ha a postának nem volt lova, használatra kapott, de az árát megbecsültették, hogy ha elvesziti, megfizethesse. Lengyel László azonban ezzel sem elégedett meg, hanem a becsült lovak mellé két szolgálóval még hét lovat „felfűzött“ s a szegénység kárára elvitte őket.¹⁵

Annál nagyobb volt a szegénység kára, mivel a portára az ő lovaikon nemcsak a posták jártak, hanem a fejedelem szolgálói, bejárói is, akik lovaikból el is adtak, el is hagytak. Ezért az országgyűlés megszabta, hogy egy ember két lónál többet el ne vihessen. Ha a szolgák teherrel mennek, a fejedelem tudassa, hogy mennyi ló kell. Ha meg a szolga a lovakat ott veszti, a hopmester (udvarmester) fizettesse meg velük. Ha azonban megesküsznek, hogy nem gondviseletlenség miatt hagyták el, sem el nem adták azokat, akkor a fizetéstől mentek legyenek.¹⁶

A posta útjára 16, 20 tallért kapott s ezzel megindult. A leveleket csomóba (fasciculus) kötve vitte, amelyet atlasz (atlasz) védőbe burkoltak, vagy zacskóba raktak. A fontos írásokat a posta keblébe rejtette. Rosnyai végrendeletében a postákat vigyázásra intette, hogy amíg Havasalföldön járnak, le ne részegedjenek, nehogy leveleiket elszedjék. Meg a mulatozással időt is vesztek. Dehát az egy irányba való járás-kelés ismeretséggel járt. Páskó követ kérte is a fejedelmet, hogy a postákat intse meg, hogy útjukban siessenek s szokásuk szerint ne „szivedezzenek.“

Máskor meg a postát kellemetlenség, szerencsétlenség érte, amiatt késett. A tolvajos, megbízhatatlan útban élete sem volt biztonságban. Ugyanigy veszedelemben forgott, ha a török táborba vitt levelet. Az egyik postát elfogták, a Dunába vetették, a másikat megsebesítették, Ráczy György gyalog jött a török táborba, mivel az úton mindenéből kifosztották.¹⁷

Nem csoda tehát, ha jól meggondolta, aki postának jelentkezett. Innét a postákban az állandó hiány, ami ellen a követek,

különösen a kapitihák állandóan panaszkodtak. Azt szerették volna, ha a posták egymást érik, annyian jönnek, híreket hoznak, amelyekre a török annyira éhes volt. Azt akarták, hogy a fejedelem híradásban előzze meg a budai pasát, a vajdákat és a lengyelről, a magyar királyról, egyéb helyekről, amit csak tud, sietve írjon meg.

Mivel így a postaság nehéz kenyér volt és a posta ügyességétől, lelkiismeretes és gyors szolgálatától nem egyszer az ország sorsa függött, a fejedelem illendően meg is jutalmazta. Portai postás nemességét, birtokot, elismerést is kapott. Nemesi levele szerint portai hű postásságért kapott nemességet 1631-ben Marosvásárhelyi Kovács Péter. A nemesi cimerebe rajzolt posta veres posztóval leterített „kék” (kékes-szürke) lovon skarlátszin ruhában ül, oldalán szablya, lábán sárga csizma, fején zöld sapka, kezében Erdély zászlaja (kék, piros, arany-sárga). Erdély cimereből ott ragyog a nap, ott világít a hold, találó kifejezésével annak, hogy éjjel-nappal tartó útjában állandó kísérője a nap, amely egyre melegebb sugarával délre csalja, visszajövet meg egyre ismerősebb, kedvesebb égbolt alá vonzza; kísérője a hold, amely éjjeli útjából a sötétséget eloszlatja (cimkép).

Benn a portán a leveleket a követnek, a kapitihának átadta, de a postát többször a fővezér is fogadta. Olyan alkalommal, amikor a fejedelem vagy az ország magának a fővezérnek írt s levelére választ kért. A posta szerepe ez esetben a postakövet megbizásához hasonlított. Csakhogy a posta a fővezért fejedelem nevében beszéddel nem üdvözölte, csak a feltett kérdésekre felelt. II. Rákóczy György lengyel hadjáratkor küldött postát a fővezér nem akarta fogadni. A posta kérte, hogy fogadja, mert különben mit mondanak neki otthon? A vezér megtette s kérdezte, mit akar? Feleletet a beadott levelekre, válaszolt a posta. A vezér kifakadt Rákóczy ellen, mire a posta védekezett, hogy mit tegyenek, ha hűséggel kötelesek a fejedelem iránt? Más posta jött, akitől a fővezér azt kérdezte, miért nem fogják meg Rákóczyt? Hite ellen az ország nem foghatja meg, szabadkozott a posta. Mindkét posta fejére szitok zúdult s mindkettő fenyegető hírt vitt haza.¹⁵

A postával a kapitihá is üzent, nem egyszer sorsdöntő ügyben. Így Tatár János posta az országgyűlés színe előtt felszólítást kapott, hogy álljon elő, mondja meg hite szerint, mit üzent vele

a kapitíha. A postát megeskették, mire mondotta: Szilvász kapitíha megeskette, hogy nem mervén írni, mondja meg az országnak: Ha nem fizetnek, a törökök reá mennek az országra, de hívják vissza Rákóczyt s védjék magokat.¹⁹

Mivel a posta szereplése külügyi jelentőséggel bírt, a hazamenetelre a portán utiköltséget kapott. Legalább eleinte van róla szó. Duna postának Borsos kapitíha 37 magyar forintot s 50 dénárt szerzett. De mert gyakran jött posta, szégyelte, hogy oly gyakran utiköltségért búsítsa a vezért, azért amit lehetett, a sajátjából adott.²⁰

Az erdélyi ház

A kapitliha állandó lakóhelye az „erdélyi ház” volt. Nagy ritkán erdélyi szeráj néven is előfordul. Miután állandó követség jött létre, hogy a követnek Konstantinápolyban állandó lakása legyen, a porta Erdélynek házat ajándékozott. A ház a Balat városrészben feküdt, amely városrész magába foglalta az erdélyi ház körül levő területet s azon utcákat, amelyek a Balat-kapu környékén húzódtak. Az erdélyi ház alatt mecset és fürdő épült. Gyenge épület, mert már 1594-ben „rohadt, romlott” hely volt. A tornáca annyira rozoga, hogy félt vala, hogy a szomszédok nyakába szakad. Egyik darabját a kapitliha kénytelen volt lerontatni, mert magától is leomlott volna s félt, hogy nagy kárt tesz és még őt magát is agyonüti.¹

Egy-egy kapitliha, amennyire lehetett, a házat toldozgatta-foltozgatta. Borsos Tamás első kapitlihasága idején (1613) egyet-mást javíttatott, de utódai kevésbé buzgolkodtak, úgy hogy amikor másodszer kapitliha lett (1618), a ház még rozogábbnak látszott. A kapun, a kerten át bárki szabadon bejárhatott. Attól tartott, hogy a házban már nem is tud telelni, hanem máshová, valami béres házba kell költöznie. Mert csak egy darab szeglet szakadjon meg, maga után vonja az egész épületet s szolgástól-lovastól egy órában oda öli.

Ráadásul ez év nyarán három napos rettenetes esőzés, égszakadás lepte meg a várost, folyton mennydörgött villámlott. Senki sem emlékezett, hogy a városban valaha akkora szél dühöngött volna. Sok ház beomlott, ezernél többen fulladtak bele a vízbe, vagy kerültek a romok alá. Akkor leszakadt az erdélyi háznak a nyári házak (szobák) felől való oldala, a konyhának a fele, a leszakadt részek miatt a szomszédság az utcán nem is járhatott. Borsos nagyon szíven viselte a ház rendbehozását s mivel hazulról pénzt nem kapott, potom áron szép kaftánát vesztegette el, de az a költség harmadát sem futotta.²

A sok panaszra Bethlen Gábor 1620-ban a ház építésére 500 forintot adott. Ezzel nagyobb szabású építkezést akart megkezdeni, olyan házat akart, amelyben a bejövő főkövetek is megszállhassanak. Szép öregházat (szoba) kívánt egyet, abból egy másik szoba nyíljk, abból folytatólag még kettő, vagyis négy szoba egysorban. Eszerint az emeleten négy szép ház lett volna s még két kamra. Itt lakhatott volna a főkövet cselédségével együtt. A földszinten ugyanannyi szobát tervezett, hozzá kamrát, ahol olyankor, ha a főkövet benn van, a kapitáha lakott volna. Huszonnégy lóra istálló és a konyha valahol az udvaron épült volna.³

A szép terv azonban csak részben valósult meg, inkább csak pótlásokra zsugorodott. A földszintet továbbra is az istállók foglalták el, mint azelőtt. Lakószobának továbbra is az emelet és a nyári házak maradtak. De a szobák számának mégis meg kellett szaporodnia, mert I. Rákóczy György alatt szoba volt elég, csak éppen puszta, „rusnya“ állapotban s félős volt, hogy a követeknek nem fognak tetszeni. De csak kiegészítésről lehetett szó, mert a ház rendbehozása továbbra is állandó gondot okozott. Bethlen terve után húsz évvel (1640) Maurer Mihály fáradott nagy buzgósággal, hogy az épületet újból rendbehozza. Az építővel, a kapitálhával együtt 160 birodalmi (imperialis) tallérban alkudott meg. Ehez jött az anyag beszerzése. Falba való gerendák, kapujavításra, kerítéstoldásra való deszkák, kövek, cserepek, téglák nagy tömege mutatja, hogy a rendbehozásra ugyancsak égető szükség volt.⁴

És hat év múlva a földszinten levő istállók falai már dűledezni kezdtek, a kövek között sok helyütt ki lehetett látni. Mivel a házak az istállókon állottak, kettőnek a fala szintén elhanyaglott, a tenger felé dűlni kezdett. A ház cserépfedele megrongálódott, a házakba az eső befolyt, a padlás megrothadt s néhány helyen belyukadt. Három házból a padlótéglák is kihullottak. Mivel a javítás késett, a következő években a romlás tovább tartott. A házak napról napra rothadtak, az esővizet néha csebrekkel kellett kihordani, a sok eső miatt a konyha oldalán egy darab eldőlt. A következő években ismétlődő panaszok készítették rá az országgyűlést, hogy 1655-ben az építésre portánként 50 dénár adót vessen ki. „A haza szükségére nézendő épületre“ való fizetésből nem engedte ki senkit sem.⁵

A fennmaradt adatok alapján a ház hozzávetőleges képét is

meglehet rajzolni. Emeletes épület volt, lenn istállókkal, fenn lakószobákkal. Amennyiben az istállók nagy helyet foglaltak el, a homlokzat nem volt széles, a ház befelé huzódott. Ezt támogatja az is, hogy a házak fala dűledezés közben a tenger felé hajlott és

Török ház homlokzata

s a hazulról küldött tolmácsban talált, ha ilyenek éppen voltak. Voltak szolgálai; 3, 5, 7 szolgáról is van feljegyzés, ami azt mutatja, hogy elég mutatósan élt. Sok gondja volt velük, megpálcázásuk

hogy az udvar hosszú volt, ugyanis felső udvarról is van szó. A szobák számáról nincs feljegyzés, háromról történik csak említés. Pótlásukra a nyári szobák szolgáltak, amelyek azonban télen hidegeknek bizonyultak. A ház kőből épült, legalább is a földszint, a többi téglából. Volt padlása, teteje cserépből való volt, az oldala téglás. Volt kertje, a kertben kút. Kapuja széles deszkából készült. Udvara is téglával fedett kerítéssel volt körülvéve. A ház előtt pad. Előtte út vezetett s az úton túl kis „pusztácska“ feküdt, amelyen valamikor szintén ház állott. Ez az üres telek is az erdélyi házhoz tartozott.⁶

Mivel az épületet az erdélyiek úgy kapták, török mód szerint épített ház lehetett. Belől tornácos, meredek lépcsőkkel. Kívülről bizonyára a török házak általános formáját követte. Eszerint képek és a felhozott adatok alapján a ház nagyjában elképzelhető.⁷

Ez volt a kapitliha otthona. A politikai ügyek és egyéb teendői elvégzése után megpihenni ide tért vissza. Meglehetősen gyenge környezet fogadta. Megfelelő beszélgető társra a török diákokban

is erősen járta A török tolmács, a csausz nem laktak benn a házban. Hanem volt benn egy janicsár, török katona, aki a házat védte. Fontos szerep jutott neki, személyéhez „kötöttet az országban a követek s kapitihák bátorságos életük”. A kapitihá élelmezte s ezenfelül a fejedelemtől ruházatra posztót kapott. Körülbelül 1600 óta szerepelt József zsidó szolgál, aki vagy ötven évig szolgálta hűségesen a kapitihát. A követ megírta róla, hogyha meg-

Török ház udvara

hal, soha ilyent nem kapnak. Éjjel-nappal eleget talpalt, megérdemelte a posztót s az évi 50 forint fizetést, bár azt is hiányosan kapta. Benn tanuló inasról is van szó. Akik ezeken kívül a házban megfordultak, azok nem állandóan laktak ottan.⁸

Társaságuk a kapitihának igen kevés szórakozást nyújthatott. Ez is növelhette benne a hazatérés, a megfelelő körbe jutás vágyát. Viszont annál több ideje maradt a levélírásra, kötelességei végzé-

sére. Örömtelen élete azonban nem maradt szebb napok híján. Ha hazulról posta jött, családjáról is kapott hírt, hazájáról üzenetet, leveleket. Ha a főkövet jött, huzamosabb időre is megfelelő társasága akadt. Máskor vendégségbe ment, vagy vendégeket fogadott. Az európai állandó követek többször fölkeresték, nála lakomáztak, máskor őt fogták maguknál vendégül. Egy-egy török jóakaró is felkereste s vendége lett. Ha meg egyéb teendője nem akadt, a ház előtt a padon üldögélt. De olcsó szórakozásának is ellensége akadt. 1649-ben a szomszédságban, amint mondták, mintegy az erdélyi ház védelme alatt, mulatóhely létesült, amelynek zajos látogatói a kapitihát csendes szemlélődésében zavarták. Közben-közben, ha a főkövettel pap jött be, a vallásban is üdülést találhatott. Szent prédikáció, urvacsoravétel sem hiányzott az erdélyi házban. Egyszer ilyen alkalommal a portára bujdosott Zólyomi Miklós is az erdélyi „szerájba” jött.⁹

Azonban a szelidebb időtöltés örömeit nem egyszer a veszedelem rémes kiáltása váltotta fel. A városban ismétlődő nagy tüzek az embereket állandó nyugtalanságban tartották. A gyengén kiépült külvárosok házikóiban gyakran felcsapott a láng, amely egész városrészeken gyorsan végigfutott. A kapitihák is állandó rettegésben éltek. A fejedelem számára vásárolt holmit féltették, maguknak is volt egyet-másuk. Azért a tűz ellen a háznál alkalmas rejtekhelyet kerestek, hogy veszedelem idején az értékes tárgyakat ide hordhassák. Így különösen veszedelmes tűz támadt 1640-ben, éppen az erdélyi ház közelében. A tűz előálomkor gyuladt ki a Balat városrész kőfalán kívül a tenger mellett. A falon három helyen átcsapott és három felé szakadt. Egyik Szelim mecsetje felé, a másik rész a derék Balatra, a harmadik rész a kőfal mellett belől a Balat kapura jött és az erdélyi ház alatt lévő mecsetig, fürdőig égett. A Balat nagy része leégett. Sebesi kapitihá nem vette tréfára a dolgot, ami portékájuk volt, azt lovaik hátára rakta az udvaron s egész éjjel ott várakozott. A császár és fővezér éjjel-nappal a veszedelem helyén forgolódtak, a császár úgy sirt, mint egy gyermek. Odaégett az erdélyi ház öreg szolgájának, Józsefnek, továbbá a moldvai, havasalföldi vajdának s a német állandó követnek a háza.¹⁰

Ellátását a kapitihá a portáról kapta. A kijáró élelem részben magának szólott, részben a janicsárnak s mindazoknak, akik állandó lakói voltak az erdélyi háznak. Eszerint a török diák és a szolgák is részesültek benne. Közben megtörtént, hogy hazulról is

vendég akadt. Ilyenek voltak a bejáró posták, a fejedelem ott rekedt emberei, vagy az erdélyi háznál rejtegetett rabok. Megtörtént, hogy a sólymok mellett ott maradt a maradász. A főkövet kíséretéhez tartozott ugyan, de most ellátása a kapitliha nyakába szakadt. Konstantinápolyban mindig voltak magyar rabok, a főembereknek kiosztott szolgák, akik háborús időben Magyarországból kerültek ki. Ha megszöktek, az erdélyi főkövet kíséretében a portáról szépen kijutottak. A rabszabadításért többször baj is volt, de csak szokásban maradt. A kapitliha a kijutás alkalmát várva, az erdélyi háznál alkalmas helyen rejtegette őket. Ezek tartása is az ő vállait nyomta.¹¹

A fejedelem még az utasításban meghagyta, hogy a kapitliha a szolgákat magától el ne idegenítse, ellenségévé ne tegye, hanem őket jó bánásmódjával inkább magához édesgesse. Éppen azért a portától kapott élelmet fősvénykedéssel a maga hasznára ne fordítsa, el ne adogassa, hanem azt szolgálival élje fel. Még azoknak is kedvében járjon, akik ellátásukat nem tőle kapják, így aprólék gazdálkodással a csausszal szemben is kedvességet mutasson. Végrendeletében a kapitliháknak Rosnyai is azt tanácsolta, hogy kapitlihák s ne korcsmárosok legyenek. Annál is inkább, mert ha a török észreveszi, hogy fontosnak, azt is elvonja, amit vékonyan ad.¹²

Azonban a török szűkmarkúságán sokszor legjobb szándékuk is meghiúsult. Állandó volt a panasz, hogy járandóságukat hiányosan, vagy egyáltalán nem kapják ki. Igéretet bőven kaptak, de az élelem elmaradt. „Náluk nem szemérem a hazugság, panaszkodott egyik kapitliha, hiába viselik a nagy personátus szakált”. Részletesen meg volt szabva, hogy a kapitliha hetenkint, vagy hónaponként mennyi húst, vagy húspénzt, kenyérpénzt, tyúkot, vaját, mézet, olajat, gyertyát, fűszert, árpát, borpénzt, fapénzt kap. De ami hétszámra járt, azt többször hónapszámra adták, máskor három évre valóból egy évre valót adtak, vagy rövidebb-hosszabb időre egy egy fajta járandóságot elvontak. Így 33 héten át nem adtak fapénzt, két-három hétben adtak egy heti kenyérpénzt, elvonták a borpénzt. A magáéból való pótlás pedig 250 tallér évi fizetés mellett nem ment könnyen.

A fejedelem egy lovászának jobb dolga van, mint neki, állította az egyik kapitliha, mert annak meg van a praebendája (természetben való ellátása), köntöse, fizetése, neki meg a három közül egy sincs meg. Nem csoda, ha a kapitlihák könyörgésükkel

megtöltötték a fejedelem füleit, hogy az ország nevében a fővezérnél lépjen közbe. A fejedelmen nem is mult semmi. Még ajándékokat is adatott. A főkövet kijövele után a kapitih a főárpaosztónak, az árpamérőnek, a viaszgyertyaosztónak, a mézosztónak, a vajosztónak, az olajosztónak, a rizskásaosztónak, a tyúkosztónak, a fapénzosztónak, a kihajának, a kenyérpénzosztónak, a húsoosztónak, a borpénzosztónak egy-egy kést adott. A húspénzosztónak s a borpénzosztónak juttatott kés kettős kés volt. A főárpaosztó diákja egy mézespogácsát kapott s azonkívül is a kapitih, ahová lehetett, valami kevés égett bort, mézespogácsát csúsztatott.¹³

Előírás szerint a járandóság hetenkint eleinte ez volt: Kenyérpénz 280 oszpora, rizskása 7 kg., vaj, méz, olaj 7—7 oka (egy oka = $3\frac{1}{4}$ kg.), gyertya, tyúk, 7—7 drb. Továbbá 6 juh, amelyekből naponkint egyet-egyét az erdélyi házhoz hoztak s bőrét az erdélyiek húzták le, 18 kg. árpa, 6 oszpora fapénz. Ezenkívül járt csekély mennyiségben bors, sáfrán, gyömbér és minden napra bor.

A heti járandóság I. Rákóczy György alatt többnyire hónapra olvadt. A konyhamester 3—4 hétre számítva 280 oszpora kenyérpénzt adott, azt is rossz pénzben. Egy hónapra szóló rizskása 8—9 kg., a vaj 15—18, az olaj 8 oka volt. Mézet, tyúkot nem adtak, gyertyából havonkint 7-et, juhpénzben 500, fapénzben 480 oszporát. Árpa hetenkint $8-8\frac{1}{2}$ kg., fűszerről említés sem történt. Mindezekből a csausz, aki az élést hozta, hetedrész magának tartott. Rákóczyig a széna is kijárt, de azóta megszűnt, pedig két ökör után való keskeny szekerecskével 460 oszporába került. Az árát a kapitih a árpán takarította meg.

Apafi korában húspénzre havonkint 1500 oszporát, rizkásából 14 kg.-ot, mézből 28, vajból 28, olajból (selegán, siligán) 12, viaszból gyertyában 4 okát (8 gyertya) adtak. Kenyérpénz minden hétre 280 oszpora, árpa 14 kg. volt. Három hónapra 2400 oszpora borpénz, két hétre 15 tyúk, 1 hónapra 150 oszpora fapénz is kijárt. Lovakra való nyügöt, ponyvát, kötelet, amikor a császár lovait a fűre kivitték, 10 lóra valót adtak. De ezekből az erdélyi ház janicsárja is részt kapott. A húspénzből 100, a kenyérpénzből 40 oszpora, a rizkásából, mézből, vajból, olajból 1—1 oka, 1 gyertya, 1 kg. árpa 20 oszpora fapénz neki jutott.¹⁴

Követek¹

Főkövetek, rendkívüli követek (internunciások), postakövetek	Állandó követek (kapitánok)	Követekhez tartozó tolmácsok, török diákok, posták, más levélvivők, szolgák, bevásárlók, ismeretlen megbízással benjárók
1543 Szenttamási Szalánczy János, Fekete János		
1548 Mikefalvi Glésán János, Magyargyerőmonostori Kemény László, Czegei Wass Mihály, Magyargyerőmonostori Kemény János ünnepélyes főkövetség tagjai		
1550 Szenttamási Szalánczy János postakövet		
1553 Magyargyerőmonostori Kemény János, Harinai Harinay Farkas rendkívüli követek		
Székely Sebestyén, Budai (Ferenc?) rendkívüli követek		
1554 Wég János rendkívüli követ		
1557 Török György, Somkerekéi Erdélyi Sebestyén rendkívüli követek		
Szenttamási Szalánczy János, Tasnádszántói Becsky Márton rendkívüli követek		
1559 Gyulay Mihály		
1560 Gyulay Mihály	Gyulay Mihály	
1562 Literáti Ferenc		
1565 Korniyáti Békés Gáspár rendkívüli követ		
1567 Somkerekéi Erdélyi Sebestyén		

Főkövetek, rendkívüli követek (internunciusok), postakövetek	Állandó követek (kapitihák)	Követekhez tartozó tolmácsok, török diákok, posták, más levélvivők, szolgák, bevásárlók, ismeretlen megbízással benjárók
1568 Orbai Miklós, Balogh Ferenc		
Gyulay Mihály rendkívüli követ		
1569 Kornyáti Békés Gáspár, Gyulay Mihály rendkívüli követek		
Balogh László rendkívüli követ		
1570 Vajda László postakövet		
1571 Gyulay Mihály, Tompa István, Várfalvi (Varsalyi) György ünnepélyes követség tagjai		
1572 Szarvaskendi Kendy Sándor	Sepsiszentgyörgyi Daczó János	
Magyargyerőmonostori Kemény István		
Szarvaskendi Kendy Sándor		
Grujó Péter, Tövisi Bálinttő Tódor, Balogh Ferenc		
1573 Tövisi Bálinttő Tódor		
Balogh Ferenc		
1574 Járay Tamás rendkívüli követ	Sepsiszentgyörgyi Daczó János	
	Grujó Péter	

Főkövetek, rendkívüli követek (internunciusok), postakövetek	Állandó követek (køpitiøk)	Követekhez tartozó tolmácsok, török dlákok, posták, más levélvivők, szolgák, bevásárlók, ismeretlen megbízással benjárók
1575 Szarvaskendi Kendy Sándor Rácz Péter rendkívüli követ Nagy Máté	Grujó Péter	
1576 Ugcsovít (Uktyovith) Farkas Balogh Ferenc	Nagy Máté	Rácz Jován posta
1577 Grujó Péter		
1581 Angyalosi Forró János, Nyárádszentlászlói Sigér János, Rácz Péter ünnepélyes követség tagjai		
1583 Margay István		
1584 Szarvaskendi Kendy Sándor		
1585 Czegei Wass György, Csegödy Mihály		
1586 Ravazdy György, Bódog János		
1587 Csicsókereszturi Torma Kristóf, Köblösi Theke György	Rácz Péter	
1588 Rácz Péter, Csicsókereszturi Torma Kristóf		
1589 Sennyei Sennyei Pongrác		
1590 Ravazdy György		
1591 Rácz Péter rendkívüli követ	Sennyei Sennyei Pongrác	
Gávai Gávai Miklós Szenttamási Szalánczy László rendkívüli követ		

Főkövetek, rendkívüli követek (internunciusok), postakövetek	Állandó követek (kapitihák)	Követekhez tartozó tolmácsok, török diákok, posták, más levélvivők, szolgák, bevásárlók, ismeretlen megbízással benjárók
1592 Sennyei Sennyei Pongrác Szarvaskendi Kendy Ferenc		
1593 Ravazdy György rendkívüli követ Sennyei Sennyei Pongrác rendkívüli követ a fővezérhez Magyarországba	Csicsókereszturi Torma Kristóf Csegődy Mihály Szinán fővezér mellett	
1594	Csicsókereszturi Torma Kristóf márciusig Óvári István márciustól júliusig Ravazdy György júliusban Bódog János Szinán fővezér mellett	Magyarpeterdi (?) Lugossy János levélvivő Szinán fővezérhez
1597 Márton diák		
1598 Sennyei Sennyei Pongrác, Palatics György, Ruszkai Kornis Gáspár Lipára a fővezér követeihez		
1599 Bányay Márton Gávai Gávai Miklós, Budai Ferenc rendkívüli követek		

Főküvetek, rendkívüli küvetek (internunciások), postaküvetek	Állandó küvetek (kapitánok)	Küvetekhez tartozó tolmácsok, török diákok, posták, más levélvivők, szolgák, bevásárlók, ismeretlen megbízással benjárók
<p>Óvári István a fővezérhez</p> <p>1601 Nagyszalontai Tholdy István, Csicsókeresztúri Torma Miklós</p>	<p>Aszalay Mátyás</p>	
<p>Óvári István rendkívüli küvet a fővezérhez Nándorfehérvárra</p> <p>1603 Cseszeliczki Szilvásy Boldizsár, Tordaszentlászlói Kamuthy Farkas, Magyargyermónostori Kemény Boldizsár ünnepélyes küvetség tagjai</p>		
<p>Veres Dávid rendkívüli küvet</p> <p>Széplaki Péter, Dobai postaküvetek a fővezérhez</p>		
<p>Nagyváradai Kőrösy István rendkívüli küvet a fővezérhez</p> <p>1606</p>	<p>Nagyváradai Kőrösy István</p>	
<p>1607 Szentdemeteri Balassy Ferenc, Horváth Márton</p>	<p>Nagyváradai Kőrösy István</p>	
<p>Veres Dávid, Weisz Mihály rendkívüli küvetek</p> <p>1608 Iktári Bethlen Gábor</p>	<p>Nagyváradai Kőrösy István februárig</p>	

Főkövetek, rendkívüli követek (internunciusok), postakövetek	Állandó követek (kapitihák)	Követekhez tartozó tolmácsok, török diákok, posták, más levélvivők, szolgák, bevásárlók, ismeretlen megbízással benjárók
1610 Derzsi Petky János 1611 Keresztesy András Literáti Márton rendkívüli követ Márton diák követ vagy kapitihá	Pathó Menyhért?	
1612 Kisgéczi Géczy András, Kolozsvári Bornemisza Gergely, Papfalvi Havasely Péter rendkívüli követek Beigner (Benkner) János, Hidvégi Nemes Balázs, Csoma György brassai követek	Nagyváradi Kőrösy István Kisgéczi Géczy Péter tavasztól	Kőrösyvel júniusban jöttek vissza: Papfalvi Havasely Péter, Felsőmagyarzsuki Suky Benedek, Boér Péterről említés történik
1613 Szentdemeteri Balassy Ferenc	Kisgéczi Géczy Péter tavaszig Marosvásárhelyi Borsos Tamás májustól	A követséghez tartoztak: Olasz Bernáld, Szenttamási Szalánczy István, bejött: Hidvégi Mikó Ferenc, benn voltak még: Szengyeli Szengyel Ferenc, Mózsai Mihály, Szerdahelyi István, Csukás István, Balassy követ szolgái: Pálfi Ferenc, Balogh Ferenc
1614 Felsőmagyarzsuki Suky Benedek postakövet Iktári Bethlen István, Somkerekéi Erdélyi István	Marosvásárhelyi Borsos Tamás Nagyercsei Toldalagi Mihály április óta	

Főkövetek, rendkívüli követek (internunciások), postakövetek	Állandó követek (kapitihák)	Követekhez tartozó tolmácsok, török diákok, posták, más levélvivők, szolgák, bevásárlók, ismeretlen megbízással benjárók
1615 Angyalosy Mihály Szentdemeteri Balassy Ferenc	Nagyercsei Toldalági Mihály Sövényfalvi Nagy Dániel	
1616	Sövényfalvi Nagy Dániel	
1617 Kolozsvári Bornemisza László Kisrédei Rhédey Pál	Sövényfalvi Nagy Dániel Szövérdi Gáspár János márciustól	Bonyhai András levélvivő
1618 Tordaszentlászlói Kamuthy Farkas Léczfalvi Gyárfás Pál rendkívüli követ Marosszentgyörgyi Tóth Mihály	Szövérdi Gáspár János Marosvásárhelyi Borsos Tamás	Kamuthy követségéhez tartoztak: Jósika Ferenc, Váradi Házi János, Gyerőffy István, Osztrói István, Boldizsár diák, Péter diák. Benn vannak még: Incze János szolga, Márton kocsis, Sajgó István szolga, Demjén Ferenc levélvivő, Ötvös Mihály, Duna posta

Főkövetek, rendkívüli követek (internunciások), postakövetek	Állandó követek (kapitánok)	Követekhez tartozó tolmácsok, török diákok, posták, más levélvivők, szolgák, bevásárlók, ismeretlen megbizással benjárók
<p>1619 Hidvégi Mikó Ferenc</p> <p>Szentdemeteri Ballassy Ferenc (vele ment Korláth István magyarországi követ)</p>	<p>Marosvásárhelyi Borsos Tamás</p> <p>Nagyercsei Toldalagi Mihály decembertől</p>	<p>Osgyáni Bakos István, Magyarbikali Vitéz László, Kuthy János posta, Kömöz István posta, Török Zsigmond szolgál, Incze János szolgál, Fodor szolgál, Szabó János posta, Nagy Mihály posta, Osztroí István posta, Bonyhai András levélvivő, Horváth Márton, Angyalosy Mihály levélvivő, Demjén Ferenc, Jakab posta</p>
<p>1620</p>	<p>Nagyercsei Toldalagi Mihály</p>	<p>Illey János levélvivő, Kékedi Zsigmond levélvivő, Török Zsigmond, Lovas Péter levélvivő</p>
<p>1621 Nagyercsei Toldalagi Mihály postakövet a moldvai török táborba</p> <p>Farkas Péter postakövet Moldvába</p> <p>Demjén Ferenc rendkívüli követ Moldvába</p> <p>Ürmösi Maurer Mihály postakövet, vagy rendkívüli követ</p>	<p>Nagyercsei Toldalagi Mihály</p> <p>Sövényfalvi Nagy Dániel április óta</p> <p>Nagyercsei Toldalagi Mihály ősz óta</p>	<p>Moldvában járnak: Károlyi, Harasztosi Balázs diák, Ébeny, Krajnik László generális, Tamás diák, Nagy Szabó Ferenc, Katona Tamás</p>

Főkövetek, rendkívüli követek (internunciások), postakövetek	Állandó követek (kapitánok)	Követekhez tartozó tolmácsok, török diákok, posták, más levélvivők, szolgák, bevárlók, ismeretlen megbízással benjárók
1622 Nagyercei Toldalagi Mihály rendkívüli követ Kolozsvári Bornemisza Ferenc	Sövényfalvi Nagy Dániel ?	
1623 Nagyercei Toldalagi Mihály rendkívüli követ	Zabolai Mikes Kelemen júniusban már benn volt	Nagy Pál, Keresztesy Pál
1624 Demjén Ferenc Nagyercei Toldalagi Mihály, Balásfalvi Cserényi Farkas		
1625 Szövérdi Gáspár János Keresztesy Pál	Balásházi Balásházy László	
1626 Kolozsvári Bornemisza Ferenc titkos követ a francia oratorhoz Nagyercei Toldalagi Mihály	Marosvásárhelyi Borsos Tamás június óta	
1627 Zabolai Mikes Kelemen, Demjén Ferenc rendkívüli követek Hidvégi Mikó Ferenc	Harasztosi Balázs diák	Szombathelyi Márton
1628 Nagyercei Toldalagi Mihály Nagyercei Toldalagi Mihály	Harasztosi Balázs diák Nagyajtai Donát János októbertől	Magyargyerőmonostori Kemény János, Kisbarcsai Barcsay (Ákos ?), Kádas Mihály bevásárló

Főkövetek, rendkívüli követek (internunciások), postakövetek	Állandó követek (kapitánok)	Követekhez tartozó tolmácsok, török diákok, posták, más levélvivők, szolgák, bevásárlók, ismeretlen megbízással benjárók
<p>1629 Roussel Jakab, Talleyrand Károly vándor-diplomaták</p> <p>Almakereki Apafi Gergely rendkívüli követ</p> <p>Demjén Ferenc</p>	<p>Nagyajtai Donát János</p> <p>Váradai Házi János szeptembertől</p>	
<p>1630 Nagycsercsényi Toldalagi Mihály</p>	<p>Váradai Házi János</p>	
<p>1631 Keresztész Pál</p>	<p>Szenttamási Szalánczy István január óta</p>	<p>Herczeg Zsigmond bevásárló</p> <p>Gávai Gávai Péter</p>
<p>1632 Nagycsercsényi Toldalagi Mihály, Göröcsöni Serédy István</p>	<p>Szenttamási Szalánczy István</p>	<p>Csuda, Armbrusztér levélvivő, Demjén Ferenc, Marosvásárhelyi Kovács Péter portai posta, Kisbarcsai Barcsay Ákos, Huszti, Szalánczy szolgálói: Lugossy Gáspár, Szalay Mihály</p>
<p>1633 Hidvégi Mikó Ferenc, Hallerködi Haller Péter, Szenttamási Szalánczy István ünnepélyes főkövetség tagjai, velük egyéb három nemzetből való főrendek, összesen negyvenhatan, közöttük Csicsókereszturi Torma György, Vargyasi Daniel Mihály, Sepsiszentgyörgyi Daczó László,</p>	<p>Szenttamási Szalánczy István áprilisig</p> <p>Nagyváradai Kőrösi István</p>	<p>Kisbarcsai Barcsay Ákos, Pap Márton posta, Kuthy János, Belléni, Csukás István, Rácz Markó</p>

Főkövetek, rendkívüli követek (internunciusok) postakövetek	Állandó követek (kapitihák)	Követekhez tartozó tolmácsok, török diákok, posták, más levélvivők, szolgák, bevásárlók, ismeretlen megbízással benjárók
<p>Pálfalvi(?) Hadnagy Mátyás, Raiz Ferenc, Karcsmár (Karcsmér) Tamás, Ráw (Reussner) Mihály</p> <p>Keresztésy Pál</p> <p>Kölpényi Balogh László</p> <p>1634 Szenttamási Szalánczy István, Örményesi Fiáth Zsigmond</p> <p>Szentpáli István rendkívüli követ</p>	<p>Altorjai Réthi István</p>	<p>Székely János levélvivő, Pap Márton posta, Ferenc diák posta, Feltóti György levélvivő, Kisbarcsai Barcsay Akos, Vásárhelyi Kovács Péter portai posta</p>
<p>1635 Nagycsercei Toldalagi Mihály</p> <p>Szentpáli István</p> <p>Örmösi Maurer Mihály</p> <p>Nagy Pál, Bályoki Szénás Péter</p>	<p>Sárdi Sebesi Boldizsár júniusban márbenn volt</p>	<p>Ferenc diák posta, Pap Márton posta, Marosvásárhelyi Kovács Péter portai posta, Markó, Koncz Pál, Feltóti (Feltoti) György, Örmösi Maurer Mihály</p>
<p>1636 Brenhidai Huszár Péter postakövet</p> <p>Kölpényi Balogh László postakövet</p> <p>Nagycsercei Toldalagi Mihály, Hallerkői Haller Péter, Abrámfalvi Ugron Pál, Reics (Raiz) Ferenc ünnepélyes főkövet-ség tagjai</p>	<p>Sárdi Sebesi Boldizsár</p>	<p>Pap Márton posta, Markó (Rác?) levélvivő, Sárdi Sebesi Miklós levélvivő, Kisbarcsai Barcsay Akos, Koncz Pál posta, Huszti Menyhért, Hatvani Lajos, Bakó Péter törökül tanuló portai növendék</p>

Főkövetek, rendkívüli követek (internunciások), postakövetek	Állandó követek (kapitánok)	Követekhez tartozó tolmácsok, török diákok, posták, más levélvivők, szolgák, bevásárlók, ismeretlen megbízással benjárók
<p>1637 Altorjai Réthi István, Kornis Pál</p> <p>Szenttamási Szalánczy István</p>	<p>Sárdi Sebesi Boldizsár</p> <p>Altorjai Réthi István júliusban már benn volt</p>	<p>Markó (Rác?), Thúri János, Huszti Menyhért, Rétyi Anthos István levélvivő, Székely János, Szilágyi János posta, Banchy Zsigmond, Felsőszálláspataki Kenderessy Ferenc</p>
<p>1638 Vargyasi Daniel Mihály</p>	<p>Altorjai Réthi István</p>	<p>Ürmösi Maurer Mihály, Szilágyi (Sziládi) János posta, Sámsondi levélvivő</p>
<p>1639 Nagycsersei Toldalagi Mihály, Nagyváradi Kőrösi István</p> <p>Vargyasi Daniel Mihály rendkívüli követ</p> <p>Görcsöni Serédy István</p>	<p>Altorjai Réthi István</p>	<p>Ürmösi Maurer Mihály, Tompa István posta, Szilágyi János posta, Sámsondi, Felsőszálláspataki Kenderessy Ferenc levélvivő, Barakony vásárló, Makai Ferenc posta, Szabó Péter, Kádas Mihály főúr levélvivő, Tordaszentlászlói Kamuthy István adóval jött be, Tinkovai Matskásy</p>
<p>1640 Ürmösi Maurer Mihály postakövet</p> <p>Ürmösi Maurer Mihály rendkívüli követ</p> <p>Görcsöni Serédy István</p>	<p>Altorjai Réthi István</p> <p>Sárdi Sebesi Boldizsár</p>	

Főkövetek, rendkívüli követek (internunciusok), postakövetek	Állandó követek (kapitihák)	Követekhez tartozó tolmácsok, török diákok, posták, más levélvivők, szolgák, bevásárlók, ismeretlen megbízással benjárók
1641 Görcsöni Serédy István	Sárdi Sebesi Boldizsár Gálospetri Rácz István októbertől	Tódor, Makai Mihály, Ferenc (Makai?) posta, Ürmösi Maurer Mihály, Szilágyi János posta
1642 Vargyasi Daniel Ferenc postakövet Görcsöni Serédy István, Lekcsei Sulyok István, Zabolai Basa Tamás, Fodor István ünnepélyes követség tagjai Váradi Kőrösy István	Gálospetri Rácz István	Ürmösi Maurer Mihály, Majtini András diák, Kádas Mihály, Száva Mihály posta
1643 Ürmösi Maurer Mihály rendkívüli követ Görcsöni Serédy István, Váradi Kőrösy István	Altorjai Réthi István januártól Vizaknai Hajdú György decemberben	Száva Mihály vásárló, Sebesi Péter levélvivő, Szilágyi János posta
1644 Bolgárfalvi Sebesi Boldizsár, Ürmösi Maurer Mihály rendkívüli követek Ürmösi Maurer Mihály postakövet Görcsöni Serédy István, Várady Kőrösy István	Vizaknai Hajdú György Altorjai Réthi István novembertől	Horváth István levélvivő, Száva Mihály posta, Szilágyi János posta, Rácz János posta, Kis János árút vitt be

Főkövetek, rendkívüli követek (internunciások), postakövetek	Állandó követek (kapitánok)	Követekhez tartozó tolmácsok, török diákok, posták, más levélvivők, szolgák, bevásárlók, ismeretlen megbízással benjárók
1645 Szenttamási Szalánczy István, 1648 január kilencedikén bekövetkezett haláláig benn volt	Altorjai Réthi István	Sebesi Péter posta, Száva Mihály posta, Koncz András, Beniczky Mihály áruval jött be
1646	Altorjai Réthi István	Száva Mihály, Jászi Miklós, Fogarasi János posta, Szilágyi János posta, Mohai Mihály áruval jött ki
1647	Léczfalvi Gyárfás Ferenc februárban ért be az adóval	Száva Mihály, Szilágyi János posta, Fogarasi János posta, Réthi szolgája Vargyasi András, Száva Mihály
1648 Bolgárfalvi Sebesi Miklós rendkívüli követ	Léczfalvi Gyárfás Ferenc	
1649 Görcsöni Serédy István, Losonczy Bánffy Zsigmond, Sepsikőröspataki Kálnoky István, Fodor István ünnepélyes követség tagjai Lekcei Sulyok István	Léczfalvi Gyárfás Ferenc Karánsebesi Jósika Farkas	Magyargyerőmonostori Ébeny István, Horváth István
1650 Magyargyerőmonostori Ébeny István Magyarvéggyantái Boros János	Karánsebesi Jósika Farkas Tancsi Földvári Ferenc	Szilágyi János posta, Száva Mihály

Főkövetek, rendkívüli követek (internunciások), postakövetek	Állandó követek (kapitihák)	Követekhez tartozó tolmácsok, török diákok, posták, más levélvivők, szolgák, bevásárlók, ismeretlen megbízással benjárók
<p>1651 Magyarvéggyantái Boros János</p> <p>Brenhidai Huszár Péter</p>	<p>Tancsi Földvári Ferenc</p> <p>Váradai Boldvay Márton ősztól kezdve</p>	<p>Szilágyi János posta, Romosz János török diák, Száva Mihály, Kollya Mihály, Harsányi Jakab török diák</p>
<p>1652 Magyarvéggyantái Boros János</p> <p>Görcsöni Serédy István, Losonczi Bánffy György, Vargyasi Daniel János, Boér János ünnepélyes követség tagjai</p>	<p>Váradai Boldvay Márton</p> <p>Bolgárfalvi Sebesi Ferenc szeptembertől</p>	<p>Száva Mihály</p>
<p>1653 Kisbarcsai Barcsay Ákos</p>	<p>Bolgárfalvi Sebesi Ferenc</p> <p>Somogyomi Thordai Ferenc</p>	<p>Abonyi Péter, Romosz János török diák, Harsányi Jakab török diák</p>
<p>1654</p>	<p>Somogyomi Thordai Ferenc</p> <p>Váradai István az év végétől</p>	<p>Romosz János török diák, Harsányi Jakab török diák, Fogarasi János portai posta, Szilágyi János posta</p>
<p>1655 Száva Mihály</p> <p>Keresztesy Ferenc</p>	<p>Váradai István</p> <p>Alpestesi Balogh Máté szeptemberben már benn volt</p>	<p>Száva Mihály, Szilágyi János posta, Váradai István levéllel</p>

Főkövetek, rendkívüli követek (internunciások), postakövetek	Állandó követek (kapitihák)	Követekhez tartozó tolmácsok, török diákok, posták, más levélvivők, szolgák, bevásárlók, ismeretlen megbízással benjárók
1656 Losonczi Bánffy Zsigmond, Sepsikőröspataki Kálnoky Mihály, Fodor István ünnepélyes kevétség tagjai	Alpestesi Balogh Máté Borosjenői Tisza István az év végén	Szilágyi János posta, Száva Mihály, Fogarasi János posta, Kéthelyi János, Abrugi Péter posta
1657 Bolgárfalvi Sebesi Ferenc Keresztesy István Somogyomi Thordai Ferenc	Borosjenői Tisza István	Száva Mihály, a Héttorony rabjai: Somogyomi Thordai Ferenc, Borosjenői Tisza István, Harsányi Jakab
1658 Beszterczei János diák, Donát Mihály Kisbarcsai Barcsay Ákos, Vargyasi Daniel Ferenc, Lutsch (Lutz) János ünnepélyes kevétség tagjai Jenőbe a fővezérhez, velük volt Alpestesi Balogh Máthé, Cseszeliczki Szilvász Bálint Lutsch János, Cseszeliczki Szilvász Bálint, Váradi István ünnepélyes kevétség tagjai Losonczi Bánffy Zsigmond, valószínűleg vele mentek be: Uzoni Pünkösdy György, Gausz Mihály, Dávid Izsák brassai polgár	Sztójka Simon	Kopasz István posta, Görög Marin posta, Kisserényi Serényi Mihály pénzzel jött be

Főkövetek, rendkívüli követek (internunciások), postakövetek	Állandó követek (kapitánok)	Követekhez tartozó tolmácsok, török diákok, posták, más levélvivők, szolgák, bevásárlók, ismeretlen megbízással benjárók
1659 Nagycserényi Toldalagi Mihály	Váradi István 1659, 1660, 1661-ben	Tatár János posta, Markó (Rácz?) posta, Török Pál posta. A Héttorony rabjai: Kissereényi Serényi Mihály, Losonczi Bánffy Zsigmond, Sztoyka Simon, Dávid Izsák, Lutsch János, Váradi István, Cseszeliczki Szilvász Bálint, Gausz Mihály, Uzoni Pünkösdy György
1662 Sárpatoki Márton, Szombafalvi Márton, Bernhárdi Mátyás Turkovicz Csepregi Mihály, Sepsikőröspataki Kálnoky Mihály	Váradi István Magyarvéggyantái Boros (János?)	Száva Mihály, Boros István posta, Gonda Sándor posta
1663 Sepsiszentgyörgyi Daczó János a fővezérhez Eszékre	Zágoni Jankó Péter	A nyitrai táborban voltak: Kőrösi Nagy István, Kevács János posta, Marosjára Rosnyai Dávid török diák; ajándékokkal jöttek: Cseszeliczki Szilvász Bálint, Turkovicz Csepregi Mihály. A portára mentek: Kőrösi Nagy István, Jenei Brankovics György török diák. A főkövetnek adópótlást hozott Nagybaczoni Baló László,

Főkövetek, rendkívüli követek (internunciások), postakövetek	Állandó követek (kapitánok)	Követekhez tartozó tolmácsok, török diákok, posták, más levélvivők, szolgák, bevárlók, ismeretlen megbízással benjárók
<p>1664 Belényesi Ferenc rendkívüli követ a fővezérhez a táborba</p> <p>Naláczai Nalácz István rendkívüli követ a fővezérhez a táborba</p> <p>Cseszel'czki Szilvásy Bálint</p> <p>Székelyhidi Páskó Kristóf a fővezérhez Nándorfehérvárra</p>	<p>Nagybacsoni Baló László</p>	<p>Székely István levélvivő Érsekújvárra a táborba; a táborban jártak: Török Demeter portai posta, Fehérvári György posta, Paládi György posta, Kovács János portai posta; Nándorfehérvárra levelet hoztak: Horváth Gábor, Komádi Tarsoly Péter, Fogarasi János</p>
<p>1665 Székelyhidi Páskó Kristóf Nándorfehérváron át a portára</p> <p>Nagybacsoni Baló László</p>	<p>Nagybacsoni Baló László</p> <p>Cserményi Mihály május óta</p>	<p>Nándorfehérváron a táborban megfordultak: Török Demeter portai posta, Aldisi Bakcsy (Bakcsay) István, Nagy Ferenc levéllal, Kovács János posta, Gonda Sándor, Nemes Gáspár, Miklósi Péter, Székely István, Nagybacsoni Baló Imre, Fogarasi János posta, Rácz Dobrin posta, Nagyvárad (Sarkantyus) Gyulay Tamás (másként Vádi Gyulay Tamás), Kassai András, Bulgáriában: Masary (Matócsi) István; Drinápolyban és a portán: Nagy Ferenc, Sipos posta, Fogarasi János posta, Nyujtódi</p>

Főkövetek, rendkívüli követek (internunciusok), postakövetek	Állandó követek (kapitihák)	Követekhez tartozó tolmácsok, török diákok, posták, más levélvivők, szolgák, bevásárlók, ismeretlen megbízással benjárók
1666		Imecs Pál, Tordai János, Nagy István (Kőrösi), Szöllösi János, Nagyvárad Inczedy Péter, Kovács János posta
Boldogfalvi Mihály Nagybaczoni Baló László	Cserményi Mihály Nagypestényi Alsó János májusban érkezett be	Kopasz János, Gonda Sándor levéllel, Kovács János levélvivő, Fogarasi János portai posta
1667 Nagyvárad Inczedy Péter postakövet Nagybaczoni Baló László postakövet a fővezérhez Krétába Hidvégi Nemes János Nagyvárad Inczedy Péter a fővezérhez Krétába Nagypestényi Alsó János	Dávid János január óta Rétyi Székely Mózes az év végétől	Fogarasi János posta, Csonka Nagy István levélvivő, Széki István a követ után adót hozott, Vargyasi Daniel János, Rácz Dobrin posta, Boros István posta, Kassai András
1668 Borosjenői Székely László Nagyvárad Inczedy Péter a fővezérhez Krétába	Rétyi Székely Mózes Marosnémeti Gyulay István az év végétől	Kovács János posta, Fogarasi János posta, Csonka Nagy István posta, Hedri posta, Rácz Dobrin posta, Székely Márton és

Főkövetek, rendkívüli követek (internunciások), postakövetek	Állandó követek (kapitánok)	Követekhez tartozó tolmácsok, török diákok, posták, más levélvivők, szolgák, bevásárlók, ismeretlen megbízással benjárók
Borsai Nagy Tamás		Malomvizi Kendeffy Pál, Buza István, Ujfalusi a fejedelem főember szolgálai
1669 Zabolai Mikés Kelemen	Marosnémeti Gyulay István	
Marosjárai Rosnyai Dávid postakövet a fővezérhez Krétába	Récsei Boér Zsigmond	
1670 Nagybacsoni Baló László	Récsei Boér Zsigmond	Székely Márton posta, Rád Dobra (Rác Dobrin) posta, Fogarasi János posta
Kisrédei Rhédey Ferenc	Sarkadi Tűri László novembertől	
1671 Sepsiszentgyörgyi Daczó János, Cserményi Mihály, Trainek (Trajner) Péter rendkívüli követek	Sarkadi Tűri László	Rádi (Rác) Dobrin posta, Turzai György posta, Juda zsidó tolmács, Boros István posta, Fogarasi János posta, Budai Ferenc
Cseszeliczki Szilvásy Bálint	Vádi Gyulay Tamás az év végétől	
Hidvégi Nemes János, Cseszeliczki Szilvásy Bálint, Trainek Péter rendkívüli követek		
1672 Cseszeliczki Szilvásy Bálint	Vádi Gyulay Tamás	Turzai György posta, Jenei Brankovics György török diák, Marosjárai Rosnyai Dávid; Balóval voltak: Turzai György
Nagybacsoni Baló László éléssel Moldába	Gyerőmonostori Kabos Gábor	

Főkövetek, rendkívüli követek (internunciások), postakövetek	Állandó követek (kapitánok)	Követekhez tartozó tolmácsok, török diákok, posták, más levélvivők, szolgák, bevásárlók, ismeretlen megbízással benjárók
<p>Hidvégi Nemes János</p> <p>Borosjenői Székely László</p> <p>Naláczi Naláczy István</p>		<p>posta, Fogarasi János posta, Tordai István levélvivő, Madarász Mátyás, Fodor Miklós, Paládi György posta</p>
<p>1673 Borosjenői Székely László</p> <p>Cseszeliczki Szilvásy Bálint</p>	<p>Gyerőmonostori Kabos Gábor</p>	<p>Székely Márton posta, Fogarasi János posta</p>
<p>1674 Naláczi Naláczy István éléssel Moldvába</p>	<p>Tóthi István</p> <p>Sepsiszentgyörgyi Daczó György nyár óta</p>	<p>A táborban jártak Moldvában; Marosjárai Rosnyai Dávid, Fogarasi János posta, Paládi György posta, Turzai György posta, Sáfár Mihály levélvivő, Kerekes (Mihály?) levélvivő; a portán járt Hátszegi László</p>
<p>1675 Székelyhidi Páskó Kristóf</p> <p>Marosjárai Rosnyai Dávid rendkívüli követ a fővezérhez</p> <p>Sepsiszentgyörgyi Daczó János</p>	<p>Sepsiszentgyörgyi Daczó György</p> <p>Jenei Brankovics György ősz óta</p>	<p>Boros István posta, Moyzes János tolmács, Turzai György posta</p>

Főkövetek, rendkívüli követek (internunciások), postakövetek	Állandó követek (kapitánok)	Követekhez tartozó tolmácsok, török diákok, posták, más levélvivők, szolgák, bevásárlók, ismeretlen megbízással benjárók
1676 Vádi (Nagyváradai Sarkantus) Gyulay Tamás	Jenei Brankovics György Galaczi Buda János ősz óta	
1677 Borosjenői Székely László Aranyvári Kapi György Vajda László rendkívüli követ	Galaczi Buda János Kissárosi Sárosi János ősz óta	Boros István posta, Turzai György posta, Fogarasi János posta
1678 Kopacseli Boér Zsigmond rendkívüli követ Bethleni Bethlen Farkas, Felsőszilvási Cseszeliczki Szilvász Bálint, Enyedi Gál diák (Mollerus Gallus Mollez Gál) rendkívüli követek Kopacseli Boér Zsigmond a moldvai táborba Vizaknai Nagy István pénzzel, éléssel Moldvába Cserményi Mihály, Vajda Péter pénzzel Moldvába	Kissárosi Sárosi János Thordai Szeghalmi András	Turzai György Besenyei Mihály, Bethlen követségével mentek be: Altorjai Apor István, Kopacseli Boér Zsigmond

Főkövetek, rendkívüli követek (irternunciusok), postakövetek	Állandó követek (kapitánok)	Követekhez tartozó tolmácsok, török diákok, posták, más levélvivők, szolgák, bevásárlók, ismeretlen megbízással benjárók
Naláczi Naláczy István		
1679 Kőröstarcsai Vér Mihály	Thordai Szeghalmi András	Turzai György, Palády György portai posta
Borosjenői Székely László	Farnosi Keczely András	
1680 Vajda László	Farnosi Keczely András	Brassai Kocsis György
Gyerőmonostori Kabos Gábor		
Thordai Szeghalmi András		
Felsőszilvási Cseszeliczki Szilvásy Bálint		
Vajda László		
1681 Borosjenői Székely László, Vajda László	Farnosi Keczely András	Balászházi posta, Fogarasi János posta
Borosjenői Székely László, Gyerővásárhelyi (Kiskapusi) Gyerőffy György, Bodoki Mikó István, Wallendorfer Joachim ünnepélyes főkövetség tagja	Vizaknai Nagy István őszől kezdve	
1682 Tinkovai Matskásy Boldizsár, Récsei Boér Zsigmond, Nagysinkai János diák rendkívüli követek	Vizaknai Nagy István Kereszturi Kovács Zsigmond december óta	Paládi György posta, Turzai György, Kassai András levélvivő, Fogarasi Sándor, Zámbo, az erdélyi háznál lévő „gazdaasszony”

Főkövetek, rendkívüli követek (internunciások), postakövetek	Állandó követek (kapitánok)	Követekhez tartozó tolmácsok, török díákok, posták, más levélvivők, szolgák, bevásárlók, ismeretlen megbízással benjárók
<p>Gyerővásárhelyi Gyerőffy György</p> <p>Nagyvárad Inczedy Mihály</p> <p>Kissárosi Sárosi János a bécsi török táborba</p> <p>1683 Kissárosi Sárosi János</p> <p>Balogh István a fővezérhez a bécsi táborba</p> <p>Kissárosi Sárosi János a fővezérhez a bécsi táborba</p> <p>Nagyvárad Inczedy Mihály, Borosjenői Székely László a fővezérhez a bécsi táborba</p>	<p>Kereszturi Kovács Zsigmond</p> <p>Récsei Boér Zsigmond októberben tett esküt</p>	<p>Fogarasi János</p>
<p>1684 Vizaknai Nagy István</p> <p>Naláczi Naláczy István</p> <p>Vizaknai Nagy István</p> <p>Nagypestényi Alsó János</p>	<p>Rétyi Székely Mózes</p>	<p>Balogh István posta</p>
<p>1685 Bodoki Mikó István</p>	<p>Rétyi Székely Mózes</p>	<p>Fogarasi Sándor posta, Kerekes Mihály portai tolmács, Balogh István posta</p>

Főkövetek, rendkívüli követek (internunciusok), postakövetek	Állandó követek (kapitihák)	Követekhez tartozó tolmácsok, török diákok, posták, más levélvivők, szolgák, bevásárlók, ismeretlen megbízással benjárók
<p>Sepsiszentgyörgyi Daczó György postakövet a fővezérhez Pestre</p> <p>Kissárosi Sárosi János, Nagyváradi Inczedy Mihály postakövetek a fővezérhez Budára</p>	<p>Léczfalvi Gyárfás Pál februárban érkezett be</p>	
<p>1686 Vizaknai Nagy István</p> <p>Tinkovai Matskásy Boldizsár</p> <p>Kissárosi Sárosi János rendkívüli követ</p> <p>Vizaknai Nagy István rendkívüli követ a fővezérhez</p> <p>Kissárosi Sárosi János a fővezérhez Nándorfehérvárra</p>	<p>Nagybaczoni Baló Mátyás januárban tett esküt</p>	<p>Kórodi posta, Balázsházi posta a táborban, Lengyel László Buda alatt, Rác György Nándorfehérvár: ál</p>
<p>1687 Kissárosi Sárosi János</p> <p>Kissárosi Sárosi János, Szentlászlai Sárosi János, Branyicskai Jósika Gábor, Draudt (Draut) Márk</p>	<p>Nagybaczoni Baló Mátyás</p> <p>Nagygalambfalvi Sándor Pál májusban indult</p>	<p>Nándorfehérvárnál és a portán: Rác János, Kórodi, Turzai György, Balázsházi, Balogh István, Rác György posták, Moyses János tolmács, Szeredai Péter, Pálfi Mihály</p>
<p>1688 Nagybaczoni Baló Mátyás</p>	<p>Nagygalambfalvi Sándor Pál, 1690-ben szökött haza</p>	

Jegyzetek

Gyakrabban ismétlődő rövidítések: EOE. = Erdélyi Országgyűlési Emlékek, TMÁO. = Török-Magyarkori Állam Okmánytár, I. R. Gy. és a p. = I. Rákóczy György és a porta (oklevelek, Beke-Barabás), L. és O. I. R. Gy. köt. = Levelek és Okiratok I. Rákóczy György keleti összeköttetései történetéhez (Szilágyi Sándor), E. és Ékh. = Erdély és az északkeleti háború (oklevelek, Szilágyi), TT. = Történelmi Tár, MTT. = Magyar Történelmi Tár, ETA. = Erdélyi Történelmi Adatok, ETT. = Erdélyország Történeti Tára, O. II. R. Gy. dő. = Okmánytár II. Rákóczy György diplomáciai összeköttetéseihez (Szilágyi), Rosnyai = Rosnyai Dávid Történeti Maradványai (Magyar Történelmi Emlékek, írók VIII.), Lázár = gr. Lázár Miklós, Erdély kapitihái Bocskay fejedelemségétől kezdve (Kézirat az Erdélyi Nemzeti Múzeumban).

Követküldés. 1. EOE. XIII. 92, 2. Rosnyai 70, TMÁO. IV. 237, 3. U. o. II. 83, 4. U. o. I. 322, 5. I. R. Gy. és a p. 839, 6. O. II. R. Gy. dő. 578, 7. I. R. Gy. és a p. 105, 8. Salamon, Két magyar dipl. XXXIX, Barts Gyula, Borsos élete 53, 9. I. R. Gy. és a p. 619, 10. EOE. XII. 375, 11. U. o. I. 176, 12. U. o. I. 305, 13. U. o. II. 58, 14. U. o. II. 322, 15. U. o. VI. 423, 16. TMÁO. II. 372, 17. U. o. III. 125, 18. EOE. XVII. 244, 19. U. o. IX. 152, 20. TMÁO. II. 78, 97, 127, 181, 185, 199, 275, 502, 21. ETA. I. 117, EOE. XII. 379, 22. EOE. II. 173, 23. U. o. XI. 322, 324, 24. U. o. XIII. 108, XV. 18, 305, 25. U. o. XIII. 119, 217, 359, 85—86, TMÁO. V. 113, 26. I. R. Gy. és a p. 792, 27. ETT. II. 20, 28, TMÁO. I. 233, II. 85, 137, 29. U. o. III. 85, 153.

Az út. 1. ETA. I. 117, 2. TMÁO. II. 144—145, 368, III. 53—54, I. R. Gy. és a p. 1, 441, 475, 3. U. o. 443, 887, 888, TMÁO. IV. 202, 4. U. o. I. 348, II. 145—147, EOE. XVI. 535, 5. TMÁO. IV. 242, EOE. XIII. 222 XV. 387, XVI. 535, E. és Ékh. I. 73, 6. TMAO. VII. 219, ETA. II. 8, I. R. Gy. és a p. 604, 7. MTT. XIX. 163, 8. I. R. Gy. és a p. 443, 9. TMÁO. IV. 201, 10. EOE. XV. 132, I. R. Gy. és a p. 154, 11. TMÁO. II. 128, 12. ETA. II. 10, 24. TMÁO. IV. 292, 13. ETA. II. 8, I. R. Gy. és a p. 301, 14. U. o. 301, 15. ETT. II. 235, ETA. II. 8, I. R. Gy. és a p. 301, TMÁO. I. 131, II. 128, 275, III. 81, V. 105, 16. I. R. Gy. és a p. 304, 17. MTT. XIX. 187, 18. E. és Ékh. I. 73, TMÁO. IV. 195, VI. 405, I. R. Gy. és a p. 456, 786, 885, 19. E. és Ékh. I. 73, I,

R. Gy. és a p. 156, 209, 132, 885, 887, TMÁO. IV. 484, VI. 270, 20. ETA. II. 8—9, 21. TMÁO. V. 357, 22. Rosnyai 89, I. R. Gy. és a p. 404, ETA. II. 9, 23. TMÁO. II. 128, 24. MTT. XIX. 187, I. R. Gy. és a p. 459—463, TMÁO. IV. 146, 161, 243, 246, 25. TMÁO. II. 128, 26. I. R. Gy. és a p. 404, 27. U. o. 463, 28. Komáromy János naplója 351 (Szamota, Régi magyar utazók), 29. MTT. XIX. 198, 30. I. R. Gy. és a p. 88, 31. U. o. 786, 32. ETA. II. 10, ETT. II. 238, TMÁO. II. 129, VII. 154, I. R. Gy. és a p. 786, E. és Ékh. II. 362, 33. TMÁO. III. 7, ETA. I. 227.

A portán. I. TMÁO. I. 200, 2. U. o. II. 79, 129, 200, 276, III. 82, 234, 3. U. o. IV. 214, 257, 305, V. 42, 336, 523, 4. U. o. III. 52, 238, IV. 195, 5. U. o. II. 367, 6. U. o. III. 161, 177, IV. 348, VII. 154, 219, 7. U. o. 367, 368, I. R. Gy. és a p. 1, 441, MTT. XIX. 200, 8. A város leírását I. Sándor Páltól és Komáromy Jánostól: Szamota i. m. 306—313, 333—365. 9. TMÁO. IV. 255, VII. 154, 10. MTT. XIX. 203, II. TMÁO. I. 132, II. 129, III. 82, 234, 12. U. o. I. R. Gy. és a p. 569, 739, 13. TMÁO. VII. 154, 14. U. o. VII. 154—155, 15. E. és Ékh. I. 40, 16. ETA. II. 15, 17. TMÁO. IV. 256—7, 18. U. o. V. 40—43, 19. EOE. XIII. 552, Rosnyai 289, 20. TMÁO. III. 179, 21. U. o. III. 109, 179, V. 341, VII. 154, 22. I. R. Gy. és a p. 393, 501, ETT. II. 240, 23. TMÁO. V. 341, VI. 239, 303, 24. I. R. Gy. és a p. 441, 413, 435, TMÁO. III. 53, 25. I. R. Gy. és a p. 441, TMÁO. III. 53, 26. U. o. V. 72, 27. U. o. IV. 304, 28. U. o. II. 368, 29. I. R. Gy. és a p. 681, TMÁO. II. 370, 374, 30. U. o. III. 109, 31. I. R. Gy. és a p. 465, 570, 591, TMÁO. II. 375, III. 7, VII. 155, ETA. I. 251, Rosnyai 304, 32. TMÁO. II. 144—145, III. 53—54, IV. 146, 261, Szalay, A magyar történelemhez I. II. 114, 115, 131, 198, 300—305, I. R. Gy. és a p. 1, 156, 441—442, 475, 33. TMÁO. II. 386, IV. 257, 34. U. o. I. 27, II. 277, 378, III. 152, 235, IV. 235, 35. I. R. Gy. és a p. 466, 36. TMÁO. IV. 305, I. R. Gy. és a p. 159, 643, 37. ETA. I. 251, TMÁO. III. 179, EOE. XII. 315, 38. L. és O. I. R. Gy. köt. 382, TMÁO. III. 112, 179, I. R. Gy. és a p. 465, TMÁO. III. 112, 179, VI. 301, I. R. Gy. és a p. 465, E. és Ékh. I. 76, 39. TMÁO. III. 168, 179, L. és O. I. R. Gy. köt. 482—483, 40. I. R. Gy. és a p. 465, 605, TMÁO. III. 180, IV. 307, VI. 301, Rosnyai 298, 304, 495, MTT. XIX. 169, Mikes Törökországi Levelei (diszkiadás) 3, 41, 163, 41. Rosnyai 341, Miles 162—163, Komáromy 358, (Szamota i. m.), Takáts Sándor, Rajzok a török világból II. 256, 42. Mikes 163, Rosnyai 298, 304, I. R. Gy. és a p. 679, TMÁO. V. 341, L. és O. I. R. Gy. köt. 484, 43. ETA. I. 234, 44. ETA. II. 179, TMÁO. II. 79, 385, VI. 301, E. és Ékh. I. 363, I. R. Gy. és a p. 679, L. és O. I. R. Gy. köt. 485, 45. U. o. 484, 485, ETA. II. 15, 21, I. R. Gy. és a p. 679, TMÁO. III. 187, 232, Rosnyai 503, E. és Ékh. I. 76, 46. TMÁO. II. 79, 130, 200, VI. 474, 47. MTT. XIX. 203, TMÁO. I. 348, II. 188, 192, 200, III. 181, 453, VII. 253, 254, Rosnyai 298, L. és O. I. R. Gy. köt. 485, 48. TMÁO. III. 288, E. és Ékh. I. 76, 49. I. R. Gy. és a p. 494, 681, TMÁO.

III. 453, IV. 307, E. és Ékh. II. 363, 50. TMÁO. V. 341, 51. I. R. Gy. és a p. 480, 681, TMÁO. VI. 270, 52. MTT. XIX. 198, TMÁO. II. 145, I. R. Gy. és a p. 2, 156, 465, L. és O. I. R. Gy. köt. 484, 53. U. o. 651, 54. MTT. XIX. 198, L. és O. I. R. Gy. köt. 486, Mikes 10, 55. TMÁO. II. 80, 200, 56. U. o. I. 383, II. 67, 57. U. o. III. 110, Rosnyai 280, 282, 58. TMÁO. II. 202, 59. U. o. II. 58—61, 60. U. o. IV. 196, 441, Rosnyai 496, I. R. Gy. és a p. 853, E. és Ékh. II. 363, 61, TMÁO. III. 85, 153, 62. U. o. IV. 292, V. 42, ETA. II. 23, I. R. Gy. és a p. 501, 801, Rosnyai 416, 63. ETA. I. 225, TMÁO. II. 497—498, 500, I. R. Gy. és a p. 792 s köv. II. 64. Rosnyai 297, TMÁO. IV. 300, V. 336, VI. 56, I. R. Gy. és a p. 397, 65. Sándor Pál leírása 311 (Szamota i. m.), MTT. XIX. 203, 66. O. II. R. Gy. dö. 519, EOE. XII. 239, 317, 343, 67. ETT. II. 249, TMÁO. II. 151, I. R. Gy. és a p. 466, 68. ETA. II. 25, 175, 69. TMÁO. I. 316, II. 150, 179, 182, 185, 188, 192, 503, III. 91, 187, IV. 27, VII. 253, 70. ETT. II. 249, ETA. II. 25, 86, 175.

A táborban. 1. TMÁO. I. 308, 317, 310, ETA. I. 128—135, 2. TMÁO. V. 113, 123, 137, 140—155, Rosnyai 512—516, 3. TMÁO. V. 237, 242, 243, VI. 304, 316, 487, 4. ETT. I. 39—47, 5. Rosnyai 330—332, 359—366, 6. O. II. R. Gy. dö. 519—520, TMÁO. IV. 440, EOE. XIV. 353, Rosnyai 505—510.

Portai tárgyalások. 1. ETT. II. 233, 241—245, 2. ETA. II. 49. 18—19, 49—50, 3. U. o. 49—188, 4. U. o. 175, 182—279, TMÁO. I. 206, 214, 5. TMÁO. I. 359—361, 377, II. 59—60, 6. TMÁO. II. 368—375, 7. TMÁO. III. 109—115, 8. I. R. Gy. és a p. 476, 635, 648, TMÁO. III. 129, 244—247, 9. TMÁO. III. 288, I. R. Gy. és a p. 748, 751, 753, 758, 778, 787, 789, 794, 808, 812, 837, 886, 10. E. és Ékh. II. 362—369, 11. TMÁO. IV. 203, 256, 305—307, 12. U. o. IV. 360—396, 13. EOE. XVI. 472, TMÁO. V. 527—531, 14. TMÁO. VI. 207, 473—474, EOE. XVII. 244—246.

A kapitáha. 1. TMÁO. II. 227, III. 86, 142—143, EOE. XVII. 318, 2. TMÁO. V. 66, 267, VI. 294, 358, VII. 131, I. R. Gy. és a p. 190, 531, 573, 3. TMÁO. I. 200, II. 227—230, III. 86—89, 142—146, EOE. XVII. 318, 4. TMÁO. III. 171, Rosnyai 260, EOE. XVII. 318, 5. TMÁO. IV. 386, I. R. Gy. és a p. 385, 883, ETA. II. 186, 203, 6. R. Gy. és a p. 900, 7. ETA. I. 228, II. 273, TMÁO. V. 363, 8. U. o. II. 330, III. 70, 9. U. o. V. 236, 10. ETA. II. 63, 11. TMÁO. II. 289—293, III. 70, 132, IV. 8, 243, 428, ETA. II. 134, I. R. Gy. és a p. 60, 418, 12. TMÁO. IV. 17, 13. U. o. II. 356, 14. U. o. II. 203, IV. 302, 386, 15. E. és Ékh. I. 146, TMÁO. IV. 8, I. R. Gy. és a p. 77, 902, 16. TMÁO. II. 230—231, III. 90, 147, 17. U. o. III. 130, 416, E. és Ékh. I. 22, 18. TMÁO. V. 385, I. R. Gy. és a p. 621, 19. TMÁO. II. 267, I. R. Gy. és a p. 522, 20. TMÁO. III. 127, 21. I. R. Gy. és a p. 522, 22. TMÁO. III. 138, 23. EOE. XV. 155, 24. TMÁO. III. 164, I. R. Gy. és a p. 429, 25. TMÁO. I. 377, 26. U. o. I. 440, 27. U. o. IV. 208, 28.

U. o. III. 214, 29. U. o. II. 274, III. 90, 147, V. 348, VI. 28, 30, U. o. V. 238, 31. U. o. V. 237, VII. 170, 191, EOE. XVI. 418, 32. EOE. XVII. 111, 33. TMAÓ. II. 250, 277, 281, 283, 300, III. 128, IV. 8—9, 42, 297, I. R. Gy. és a p. 29, 207, 210, EOE. XX. 6, 44.

Tolmács, török diák, posta. 1. TMAÓ. I. V. 68—69, VI. 463, 2. U. o. III. 54, 292, 416, 459, I. R. Gy. és a p. 379, E. és Ékh. I. 22, 3. TMAÓ. III. 459, 4. I. R. Gy. és a p. 356 5. TMAÓ. IV. 10, 195, 235, 262, 497, EOE. XVII. 313, 332, 6. TMAÓ. IV. 42, 348, 353, 7. U. o. V. 332, VI. 167, EOE. XVIII. 261, 8. TMAÓ. II. 219, Rosnyai 470, E. és Ékh. I. 231, O. II. R. Gy. dő 80, 9. TMAÓ. V. 352, Rosnyai 260, 10. TMAÓ. V. 72, 11. U. o. IV. 350, I. R. Gy. és a p. 21, 23, 12. EOE. XIV. 326, 361, 13. I. R. Gy. és a p. 640—641, 14. EOE. XV. 343—344, XVI. 535, 15. U. o. XIX. 269, 16. U. o. XVI. 534, 17. TMAÓ. IV. 197, 302, 416, VII. 281, 488, 489, Rosnyai 261, I. R. Gy. és a p. 359, ETA. II. 70, 123, 161, 18. TMAÓ. IV. 256, EOE. XI. 403—404, 405, 19. EOE. XII. 379, 20. ETA. II. 28. 204.

Az erdélyi ház. 1. TMAÓ. I. 27, VII. 594, MTT. XIX. 202, I. R. Gy. és a p. 520, 2. ETA. II. 26, 33, 195, 3. TMAÓ. I. 244, 4. U. o. II. 274, I. R. Gy. és a p. 505—507, 5. E. és Ékh. I. 22, 39, I. R. Gy. és a p. 888, EOE. XI. 192, 6. I. R. Gy. és a p. 505—507, 517, 541, 792, 818, 888, 7. TMAÓ. I. 27, Rosnyai 477, 8. TMAÓ. IV. 353, 356, I. R. Gy. és a p. 116, 219, 609, E. és Ékh. I. 140, 9. ETA. II. 64, 76, 176, 209, 238, E. és Ékh. I. 239, II. 361, TMAÓ. VII. 594, Rosnyai 259, 10. TMAÓ. VI. 93, I. R. Gy. és a p. 520, ETA. II. 26, 11. I. R. Gy. és a p. 894, ETA. II. 26, 12. TMAÓ. II. 230, III. 89, 145, 13. I. R. Gy. és a p. 197, 221, 434, 524, 609, 872, 903, TMAÓ. VI. 501, MTT. XIX. 201, 14. I. R. Gy. és a p. 529—530, MTT. XIX. 195—197.

A követek, akiket a császárhoz vagy a fővezérhez küldöttek, évrend szerint, amennyire összeállítható és követségük minősége megállapítható volt: 1543-ban Bethlen Farkas Históriaja I. 417, 1548-ban EOE. I. 239, 242, 1550-ben Bethlen Farkas I. 442, 1553-ban Pray, Epistolae procerum 346, 359, 1554-ben Verancsics Összes munkái III. 184, 1557-ben EOE. II. 17, 24, Pray i. m. III. 122, Verancsics IV. 272, 1559-ben EOE. II. 48, 1560-ban u. o. 172—174, 1562-ben u. o. II. 160, 1565-ben Forgách, Magyar história 285, 1567-ben Verancsics V. 100, 1568-ban u. o. V. 264, EOE. II. 270, 1569-ben u. o. II. 272, 274, 1570-ben ETT. I. 96, 1571-ben Forgách 478, 1572-ben Szalay, A magyar történelemhez I. 30, 38, 39, 58, 1573-ban EOE. II. 430, Szalay I. 103, 104, 107, 1574-ben Szalay I. 140, 185, 1575-ben u. o. 191, 210, 217, 257, 1576-ban u. o. 265, 286, 298, ETT. I. 155, 1577-ben u. o. 340, 1581-ben ETT. I. 164, 1583-ban EOE. III. 54, 1584-ben u. o. III. 61, 1585-ben u. o. III. 66, 1586-ban u. o. III. 70, 1587-ben u. o. III. 72, 74, 1588-ban u. o. III. 78, 1589-ben u. o. III. 268, 1590-ben u. o. III. 274, 1591-ben u. o. III. 276, 279, 282, 1592-ben u. o.

III. 285, 287, 1593-ban u. o. III. 293, 298—300, TMÁO. I. 26, 1594-ben u. o. I. 26, 29, EOE. III. 316, 338, 1597-ben u. o. IV, 10, 1598-ban EOE. IV. 221, 1599-ben u. o. IV. 293, 313, TMÁO. I. 38, ETT. II. 23, 1601-ben EOE. V. 4, 1603-ban MTT. XI. 163—164, EOE. V. 55, 327, Lázár 3—4, 1606-ban Lázár 3—4, 1607-ben EOE. V. 444, Lázár 3—4, Weisz Mihály naplója 198 (Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens), 1608-ban Rosnyai 71, Lázár 4, 1610-ben Weisz Mihály naplója 217, Lázár 4, 1611-ben EOE. VI. 44, 47, Rosnyai 62, 1612-ben ETA. I. 110, II. 270, ETT. II. 42, 198, Rosnyai 50—53, EOE. VI. 61, 70, 1613-ban ETT. II. 233, 238, 240, 241, 242, 247, 1614-ben Rosnyai 71, 84, EOE. VI. 313, Suky megbízó levele az Erdélyi Nemzeti Múzeumban, Suky lvt., Lázár 8, ETA. I. 224, 1615-ben TMÁO. I. 131, ETA. I. 224, 1616-ban Lázár 11, 1617-ben TMÁO. I. 184, 197, Lázár 12, 1618-ban ETA. II. 7—29, 54, 71, 1619-ben u. o. II. 91, 94, 103, 105, 132, 151, 158, 174, 175, 178, 186, 195, 196, 209, 217, 241, 256, 1620-ban u. o. I. 228, 230, II. 271, TMÁO. I. 206, 1621-ben TMÁO. I. 265, 307, 317, 320, 321, 326, Lázár 14, ETA. I. 125, 128, 1622-ben ETA. I. 234, Lázár 15, EOE. V. II. 15, 22, 1623-ban TMÁO. I. 383, 391, 394, TT. 1882 évf. 450, 1624-ben EOE. VIII. 43, MTT. XI. 179, 1625-ben TMÁO. I. 428, 436, Rosnyai 239, Lázár 17, 1626-ban EOE. VIII. 67, 358, TMÁO. I. 441, Lázár 19, 1627-ben EOE. VIII. 76, ETA. I. 239, 360, Lázár 20, 1628-ban TMÁO. II. 65, 78, Lázár 21, ETA. I. 254, 256, 258, 1629-ben TMÁO. II. 125, 127, Lázár 21—22, EOE. IX. 12, 1630-ban ETA. I. 241, 1631-ben I. R. Gy. és a p. I. 2, 17, 1632-ben u. o. 4, 11, 12, 17, 29, 38, 1633-ban TMÁO. II. 181, 185, Rosnyai 138, 141, 142, I. R. Gy. és a p. 56, 73, 86, 96, L. és O. I. R. Gy. köt. 75, 89, 106, 107, 139, 150, 1634-ben u. o. 244, I. R. Gy. és a p. 98, 99, 113, 125, 127, 132, TMÁO. II. 199, 205, 207, 1635-ben u. o. II. 232, 241, 247, 248, 275, 279, 282, I. R. Gy. és a p. 149, 152, 154, 156, 158, 186, 190, 201, 1636-ban L. és O. I. R. Gy. köt. 292, TMÁO. II. 306, 343, 370, 372, 382, I. R. Gy. és a p. 235, 256, 262, 263, 329, 337, 346, 1637-ben EOE. IX. 248, I. R. Gy. és a p. 265, 266, 350, 351, 364, TMÁO. II. 492, L. és O. I. R. Gy. köt. 410, 481, 529, 571, 1638-ban EOE. X. 32, TMÁO. III. 8, I. R. Gy. és a p. 393, 394, 466, 1639-ben u. o. 404, 505, 418, 419, 423, 424, 425, 427, 485, TMÁO. III. 53, L. és O. I. R. Gy. köt. 604, 1640-ben I. R. Gy. és a p. 503, 505, 514, TMÁO. III. 75, L. és O. I. R. Gy. köt. 612, 620, 1641-ben I. R. Gy. és a p. 551, 553, 559, 566, 573, L. és O. I. R. Gy. köt. 637, 1642-ben u. o. 584, 591, 596, TMÁO. III. 112, 161, 165, 170, 1643-ban I. R. Gy. és a p. 606, 613, 632, 638, 650, 659, 660, 661, 662, 1644-ben u. o. 678, 682, 684, 706, 719, TMÁO. III. 293, 300, L. és O. I. R. Gy. köt. 823, 1645-ben I. R. Gy. és a p. 785, TMÁO. III. 305, L. és O. I. R. Gy. köt. 831, 854, 1646-ban I. R. Gy. és a p. 788, 794, 813, 828, 1647-ben u. o. 828, 831, 848, 858, 885, L. és O. I. R.

Gy. köt. 872, 1648-ban TMÁO. III. 414, E. és Ékh. I. 18, 1649-ben u. o. I. 73, 77, 138, TMÁO. III. 418, O. II. R. Gy. dö. 21, 1650-ben E. és Ékh. I. 86, 150, 154, 156, 157, Lázár 32, 1651-ben O. II. R. Gy. dö. 48, 60, 61, 79, 92, Lázár 34, E. és Ékh. I. 218, 1652-ben O. II. R. Gy. dö. 97, 114, 116, E. és Ékh. I. 231, 1653-ban u. o. I. 254, O. II. R. Gy. dö. 125, 128, 1654-ben E. és Ékh. I. 352, 356, 357, O. II. R. Gy. dö. 136, 141, Lázár 37, 1655-ben EOE. XI. 37, E. és Ékh. I. 555, Lázár 40, O. II. R. Gy. dö. 203, 233, 267, 1656-ban u. o. 373, 411, 389, 505, EOE. XIII. 552, E. és Ékh. II. 225, 1657-ben u. o. II. 362, 363, O. II. R. Gy. dö. 519, 579, Szalárdi 339, 1658-ban EOE. XI. 403—405, XII. 69, 315—317, XIII. 571, TMÁO. III. 453, 1659-ben EOE. XII. 35, 317, 379, 409, Lázár 44, TMÁO. III. 454, 1662-ben EOE. XIII. 30—31, Lázár 45, TMÁO. IV. 17, 48, VII. 434, 1663-ban Rosnyai 269, 272, 322, 477, 482, 1664-ben EOE. XIII. 49, 281, XIV. 5, 98, TMÁO. IV. 102, 151, 147, Rosnyai 275—279, 1665-ben EOE. XIV. 96, Rosnyai 279—291, 312, TMÁO. IV. 208, 214, 219, 240, 246, 264, 257, 266, 289, 1666-ban u. o. IV. 301, 302, 304, 311, EOE. XIII. 149, Rosnyai 301, 305, 1667-ben u. o. 304, 305, 306, 389, 390, 500, TMÁO. IV. 350, 373, 379, 391, 394, 1668-ban Rosnyai 502, 503, TMÁO. IV. 407, 408, 410, 413, 439, 440, 489, 1669-ben Rosnyai 308, 505, EOE. XV. 83, 1670-ben TMÁO. IV. 480, 787, 488, Rosnyai 340, 341, 1671-ben u. o. 344, TMÁO. V. 9, 41, 45, 48, 66, 68, 69, 81, 1672-ben u. o. V. 106, 107, 123, 137—138, 147, 149, Rosnyai 346, 352, 355, 356, EOE. XV. 35, 305, 1673-ban TMÁO. V. 167, 540, 532, 1674-ben u. o. V. 217, 236, 242, 244, 266, 297, 311, EOE. XV. 392, 1675-ben, TMÁO. V. 331, 333, 336, 342, 348, 349, VII. 559, 560, 1676-ban, u. o. 374, Lázár 63, 1677-ben TMÁO. V. 413, 443, 450, 460, 466, 481, EOE. XVI. 415, 1678-ban u. o. XVI. 433, 435, 440, 471, 624, TMÁO. V. 494, 531 VI. 19, 22, 23, 30, 1679-ben u. o. VI. 56, 74, 75, 88, 1680-ban u. o. VI. 92, 99, 109, EOE. XVII. 12, 110, 133, 1681-ben u. o. XVII. 29, 261, TMÁO. VI. 180, 181, 183, Lázár 68, 1682-ben EOE. XVII. 41, 246, 268, 270, 272, 282, 284, 313, 332, 356 TMÁO. VI. 207, 300, 355, 1683-ban u. o. VI. 358, 372, VII. 611, EOE. XVIII. 12, 145, 148, 1684-ben TMÁO. VI. 405, 409, 450, 462, 463, 497, 1685-ben u. o. VI. 497, 499, 525, VII. 93, 100, EOE. XVII. 262, 264, 1686-ban u. o. XVIII. 443, 517, 529, 567, TMÁO. VII. 131, 156, 163, 194, 196, 207, 1687-ben u. o. VII. 229, 231, 242, 254, 258, 259, 266, 271, 280, 281, 282, Lázár 73, MTT. XIX. 164, 171, 182, 1688-ban u. o. 191.

Névmutató

- Abonyi Péter 127
Abrugi Péter 128
Ali aga 74
Ali pasa 75
Alsó János (Nagypestényi) 136
Angyalosy Mihály 119, 120
Anthos István (Rétyi) 124
Apafi Gergely (Almakereki) 122
Apafi Mihály I. (Almakereki) 1, 6, 12, 17, 33, 36, 58, 60, 61, 62, 75, 76, 77, 95, 98, 100, 112
Apafi Mihály II. (Almakereki) 75, 78
Apor István (Altorjai) 134
Armbrusztér 122
Aszalay Mátyás 117

Bakcsy (Bakcsay) István (Aldisi) 130
Bakos István (Osgyáni) 120
Bakó Péter 123
Balassy Ferenc (Szentdemeteri) 3, 20, 22, 26, 35, 53, 64, 65, 117, 118, 119, 120
Balásházy László (Balásházi) 121
Balázsházi posta 135, 137
Balogh Ferenc 114, 115
Balogh Ferenc szolga 118
Balogh István 136
Balogh István posta 136, 137
Balogh László 114
Balogh László (Kölpényi) 123
Balogh Máthé (Alpestesi) 101, 127, 128
Baló Imre (Nagybacsoni) 130
Baló László (Nagybacsoni) 59, 62, 92, 129, 130, 132
Baló Mátyás (Nagybacsoni) 137
Banchy Zsigmond 124
Barakony 124
Barcsay Ákos (Kisbarcsai) 48, 55, 60, 74, 78, 121, 122, 123, 127, 128
Basa Tamás (Zabolai) 125

Baszaráb Máté 1
Bálintit Tódor (Tövisi) 114
Bánffy György (Losonczi) 127
Bánffy Zsigmond (Losonczi) 126, 128, 129
Bányay Márton 116
Báthory Gábor 7, 64
Báthory István 3
Báthory Kristóf 72
Báthory Zsigmond 3, 7, 65
Becsky Márton (Tasnádszántói) 113
Beigner (Benkner) János 118
Belényesy Ferenc 130
Belléni 122
Beniczky Mihály 126 *
Bernhárdi Mátyás 129
Bessenyei Mihály 134
Beszterczei János diák 128
Bethlen Gábor (Iktári) 1, 2, 3, 7, 23, 25, 28, 46, 51, 52, 53, 58, 59, 61, 65, 66, 67, 68, 72, 81, 88, 89, 90, 96, 97, 107, 117
Bethlen Farkas (Bethleni) 77, 134
Bethlen István (Iktári) 9, 69, 70, 118
Békés Gáspár (Kornyi) 113, 114
Béldi Pál (Uzoni) 23, 54, 75, 77, 78
Bocskay István 3, 60, 61, 66
Boér János 127
Boér Péter 118
Boér Zsigmond (Kopacseli) 134
Boér Zsigmond (Récsei) 132, 135, 136
Boldizsár diák 119
Boldvay Márton (Várad) 127
Bonyhai András 119, 120
Boros István 129, 131, 132, 133, 134
Boros János (Magyarvégyantai) 126, 127, 129
Bornemisza Anna 88
Bornemissza Gergely (Kolozsvár) 118

- Bornemisza Ferenc (Kolozsvári) 121
 Bornemisza László (Kolozsvári) 118
 Borsos Tamás (Marosvásárhelyi) 3, 12, 17, 22, 33, 35, 64, 65, 66, 67, 81, 83, 105, 106, 118, 119, 120, 121
 Bódog János 115, 116
 Brandenburgi Katalin 51, 72, 97
 Brankovics György (Jenei) 100, 101, 129, 132, 133, 134
 Buda János (Galaczi) 92, 134
 Budai Ferenc 113, 116
 Budai Ferenc 132
 Buza István 132
 Cromwell 74
 Csegődy Mihály 115, 116
 Csepregi Mihály (Turkovic) 129
 Cserényi Farkas (Balásfalvi) 121
 Cserményi Mihály 94, 130, 132, 134
 Csoma György 118
 Csuda 122
 Csukás István 118, 122
 Daczó György (Sepsiszentgy-i) 133, 137
 Daczó János (Sepsiszentgyörgyi) 114
 Daczó János (Sepsiszentgyörgyi) 34, 129, 132, 133
 Daczó László (Sepsiszentgyörgyi) 122
 Daniel Ferenc (Vargyasi) 125, 128
 Daniel János (Vargyasi) 127, 131
 Daniel Mihály (Vargyasi) 25, 122, 124
 Dávid Izsák 128, 129
 Dávid János 131
 Deák Mehemet pasa 65, 67, 68
 Demjén Ferenc 119, 120, 121, 122
 Dobai 117
 Donát János (Nagyajtai) 121, 122
 Donát Mihály 128
 Draudt Márk 137
 Duka vajda 23
 Duna posta 105, 119
 Enyedi Gál (Mollerus Gallus, Mollez Gál) diák 134
 Erdélyi István (Somkerek) 118
 Erdélyi Sebestyén (Somkerek) 113
 Ébény 120
 Ébény István (Magyargyerőmon-i) 126
 Farkas Péter 59, 120
 Fehérvári György 130
 Fekete János 113
 Feltóti (Feltolti) György 123
 Ferdinánd 67
 Ferenc diák 123
 Ferenc (Makai?) posta 125
 Fiáth Zsigmond (Örményesi) 123
 Fodor szolga 120
 Fodor István 125, 126, 128
 Fodor Miklós 133
 Fogarasi János 126, 127, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136
 Fogarasi Sándor 135, 136
 Forró János (Angyalosi) 115
 Földvári Ferenc (Tancsi) 126, 127
 Fráter György 68
 Gausz Mihály 128, 129
 Gávai Miklós (Gávai) 115, 116
 Gávai Péter (Gávai) 122
 Gáspár János (Szövérdi) 119, 121
 Géczy András (Kisgéczi) 118
 Géczy Péter (Kisgéczi) 118
 Glésán János (Mikefalvi) 113
 Gonda Sándor 129, 130, 131
 Görcsi pasa 65, 68
 Görög Marin 118
 Grujó Péter 114, 115
 Gyárfás Ferenc (Léczfalvi) 74, 126
 Gyárfás Pál (Léczfalvi) 119
 Gyárfás Pál (Léczfalvi) 137
 Gyerőffy István 119
 Gyerőffy (Kiskapusi) György (Gyerővásárhelyi) 43, 135, 136
 Gyulay István (Marosnémeti) 132
 Gyulay Mihály 113, 114
 Gyulay (Sarkantyús) Tamás (Nagyváradi), másként
 Gyulay Tamás (Vádi), másként
 Gyulay (Nagyváradi Sarkantyús) Tamás (Vádi) 130, 132, 134
 Hadnagy Mátyás (Pálfalvi?) 123
 Haller Péter (Hallerkői) 122, 123
 Hajdú György (Vizaknai) 125
 Harasztosi Balázs diák 100, 120, 121
 Harinay Farkas (Harinai) 113
 Harsányi Jakab 74, 100, 101, 127, 128
 Hatvani Lajos 123

- Havasely Péter (Papfalvi) 118
 Hátszegi László 133
 Házi János (Váradai) 119, 122
 Hedri posta 131
 Heléna 22
 Herczeg Zsigmond 122
 Horváth Gábor 130
 Horváth István 125, 126
 Horváth Márton 117, 120
 Huszár Péter (Brenhidai) 123, 127
 Huszti 122
 Huszti Menyhért 123, 124
 Illey János 120
 Imecs Pál (Nyujtói) 131
 Incze János 119, 120
 Inczédy Mihály (Nagyváradai) 136, 137
 Inczédy Péter (Nagyváradai) 62, 131
 Izabella királyné 8
 Izdenczy András (Izdenczi) 44, 47
- Jakab posta 120
 Jankó Péter (Zágoni) 129
 János Zsigmond 7, 8, 10, 60
 Járay Tamás 114
 Jászi Miklós 126
 Jósika Gábor (Branyicskai) 127
 Jósika Farkas (Karánsebesi) 85, 126
 Jósika Ferenc 119
 József szolga 109, 110
 Juda tolmács 96, 132
 Juszuf pasa 73
 Juszuf tolmács 96
- Kabos Gábor (Gyerőmonostori) 132
 133, 135
 Kamuthy Farkas (Tordaszentlászlói)
 23, 33, 65, 83, 96, 117, 119
 Kamuthy István (Tordaszentlászlói) 124
 Kapi György (Aranyvári) 134
 Karcsmár (Karcsmer) Tamás 123
 Kassaj András 130, 131, 135
 Katona Tamás 120
 Kádas Mihály 121, 124, 125
 Kálnoky István (Sepsikőrőspataki) 126
 Kálnoky Mihály (Sepsikőrőspataki)
 128, 129
 Károlyi 120
 Keczely András (Farnosi) 135
 Kemény Boldizsár (Magyargyerőmonos-
 tori) 117
 Kemény László (Magyargyerőmonostori)
 113
 Kemény István (Magyargyerőmonostori)
 114
 Kemény János (Magyargyerőmonostori)
 113
 Kemény János (Magyargyerőmonostori)
 121
 Kendeffy Pál (Malomvizi) 132
 Kenderessy Ferenc (Felsőszálláspataki)
 124
 Kendy Ferenc (Szarvaskendi) 116
 Kendy Sándor (Szarvaskendi) 114, 115
 Kerekes Mihály 133, 136
 Keresztesy András 118
 Keresztesy Ferenc 127
 Keresztesy István 128
 Keresztesy Pál 121, 122, 123
 Kékedi Zsigmond 120
 Kéthelyi János 128
 Kis János 125
 Kocsis György (Brassai) 135
 Kollya Mihály 127
 Koncz András 126
 Koncz Pál 123
 Kopasz István 128
 Kopasz János 131
 Korláth István 120
 Kornis Gáspár (Ruszkai) 116
 Kornis Pál (Ruszkai) 124
 Kovács János 129, 130, 131
 Kovács Péter (Marosvásárhelyi) 104,
 122, 123
 Kovács Zsigmond (Kereszturi) 135, 136
 Kórodi 137
 Kömöz István 120
 Köprili Achmed 61
 Kőrösy István (Nagyváradai) 117, 118
 Kőrösy István (Nagyváradai) 3, 15, 72,
 122, 124, 125
 Krajnik László 59, 120
 Kuthy János 120, 122
- Lengyel László 103, 137
 Literáti Ferenc 113
 Literáti Márton 118
 Lorántffy Zsuzsánna 88

- Lovas Péter 120
 Lugossy Gáspár 122
 Lugossy János (Magyarpeterdi?) 116
 Lutsch (Lutz) János 128, 129
- Madarász Mátyás 133
 Majláth István 54
 Majtini András 100, 125
 Makai Ferenc 124
 Makai Mihály 125
 Margay István 115
 Markó (Rácz?) posta 123, 124, 129
 Masari (Matócsi) István 130
 Matskásy Boldizsár (Tinkovai) 135, 137
 Matskásy (Tinkovai) 124
 Maurer Mihály (Ürmösi) 46, 51, 102, 107, 120, 123, 124, 125
 Maurocordatus Sándor 98, 99
 Márton (Literáti?) diák 116, 118
 Márton kocsis 119
 Menelaus 22
 Mikés Kelemen (Zabolai) 62, 121, 132
 Mikés Kelemen (Zágoni) 43, 50
 Miklósi Péter 130
 Mikó Ferenc (Hidvégi) 3, 67, 68, 118, 120, 121, 122
 Mikó István (Bodoki) 135, 136
 Miksa 60
 Mohai Mihály 126
 Moyzes János 133, 137
 Mózsai Mihály 118
 Musza pasa 73
- Nagy Dániel (Sövényfalvi) 119, 120, 121
 Nagy Ferenc 130
 Nagy István (Csonka) 131
 Nagy István (Kőrösi) 129, 131
 Nagy István (Vizaknai) 134, 135, 136, 137
 Nagy Máté 115
 Nagy Mihály 120
 Nagy Pál 56, 121, 123
 Nagy Tamás (Borsai) 46, 67, 63, 132
 Nagysinkai János diák 135
 Naláczy István (Naláczi) 60, 130, 133, 135, 136
 Nemes Balázs (Hidvégi) 118
 Nemes Gáspár 130
 Nemes János (Hidvégi) 76, 132, 133
- Olasz Bernárd 35, 118
 Orbai Miklós 114
 Osztróti István 119, 120
 Óvári István 116, 117
 Ötvös Mihály 119
- Palatics György 116
 Paládi György 130, 133, 133
 Panajot 62, 98
 Pap Márton 122, 123
 Pathó Menyhért 118
 Pálfi Ferenc 118
 Pálfi Mihály 137
 Páris 22
 Páskó Kristóf (Székelyhidi) 18, 29, 33, 40, 43, 49, 75, 89, 103, 130, 133
 Petky János (Derzsi) 118
 Péter diák 119
 Péter posta 123
 Pünkösdy György (Uzoni) 128, 129
- Raiz (Reics) Ferenc 123
 Ravazdy György 115, 116
 Raw (Reussner) Mihály 123
 Rácz György 103, 137
 Rácz István (Gálospetri) 86, 94, 125
 Rácz Iván (Rácz Jován, Rád Dobra, Rádi Dobrin) 115, 130, 131, 132
 Rácz János 125, 137
 Rácz Markó 122
 Rácz Péter 115
 Rákóczi Ferenc II. 44, 45, 50, 62
 Rákóczy György I. 1, 2, 3, 7, 9, 25, 48, 53, 61, 69, 72, 74, 88, 89, 91, 93, 100, 102, 107, 112
 Rákóczy György II. 3, 11, 34, 47, 48, 54, 55, 69, 74, 78, 88, 100, 101, 104, 105
 Réthi István (Altörjai) 3, 5, 34, 42, 72, 73, 74, 88, 98, 123, 124, 125, 126
 Rhédey Ferenc (Kisrédei) 1, 9, 11, 80, 132
 Rhédey Pál (Kisrédei) 119
 Romosz János 100, 127
 Rosnyai Dávid (Marosjára) 22, 43, 46, 62, 63, 81, 100, 101, 102, 103, 111, 129, 132, 133
 Roussel Jakab 122

- Sajgó István 119
 Salsa 88
 Sáfár Mihály 133
 Sándor Pál (Nagygalambfalvi) 22, 31, 44, 54, 92, 94, 137
 Sámsondi 124
 Sárosi János (Kissárosi) 92, 134, 136, 137
 Sárosi János (Szentlászlai) 137
 Sárpataki Márton 129
 Sebesi Boldizsár (Bolgárfalvi), másként
 Sebesi Boldizsár (Sárdi) 3, 46, 55, 93, 94, 99
 Sebesi Ferenc (Bolgárfalvi) 62, 127, 128
 Sebesi Miklós (Bolgárfalvi) másként
 Sebesi Miklós (Sárdi) 123, 126
 Sebesi Péter 125, 126
 Sennyei Pongrácz (Sennyei) 115, 116
 Serédy István (Görcsöni) 3, 26, 47, 50, 71, 72, 73, 122, 124, 125, 126, 127
 Serényi Mihály (Kisserényi) 128, 129
 Sigér János (Nyárádszentlászlói) 115
 Simoni 88
 Sipos posta 130
 Skerlet 99
 Suky Benedek (Felsőmagyarzsuki) 118
 Sulyok István (Lekcesei) 10, 125, 126
 Szabó Ferenc (Nagy) 59, 120
 Szabó János 120
 Szabó Péter 124
 Szalay Mihály 122
 Szalánczy László (Szenttamási) 115
 Szalánczy István (Szenttamási) 3, 12, 35, 39, 42, 50, 53, 54, 56, 73, 74, 88, 94, 118, 122, 123, 124, 126
 Szalánczy János (Szenttamási) 113
 Száva Mihály 125, 126, 127, 128, 129
 Szeghalmi András (Thordai) 134, 135
 Szelepcsényi György 86
 Szengyel Ferenc (Szengyeli) 118
 Szentpáli István 123
 Szeredai Péter 137
 Szerdahelyi István 118
 Székely László (Borosjenői) 76, 78, 133, 134, 135
 Székely István 130
 Székely János 123, 124
 Székely Márton 131, 132, 133
 Székely Mózes 60
 Székely Mózes (Rétyi) 136
 Székely Sebestyén 113
 Széki István 131
 Szénás Péter (Bályoki) 123
 Széplaki Péter 117
 Sziládi (Szilágyi) János 124, 125, 126, 127, 128
 Szilvássy Bálint (Chezeliczky), másként
 Szilvássy (Cseszeliczki) Bálint (Felsőszilvási) 94, 98, 99, 105, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 135
 Szilvássy Boldizsár (Cseszeliczki) 117
 Szombatfalvi Márton 129
 Szombathelyi Márton 121
 Szöllösi János 131
 Szkender pasa 65
 Sztoyka Simon 128, 129
 Szulejmán II. 8, 60
 Talleyrand Károly 122
 Tamás diák 120
 Tarsoly Péter (Komádi) 130
 Tatár János 104, 129
 Teleki Mihály 12, 76
 Theke György (Köblösi) 115
 Tholdy István (Nagyszalontai) 117
 Thordai Ferenc (Somogyomi) 74, 127, 128
 Thököly Imre 76, 77, 78
 Thuri János 124
 Tisza István (Borosjenői) 74, 101, 128
 Toldalagi Mihály (Nagyercsei) 3, 9, 15, 20, 26, 35, 40, 45, 48, 53, 58, 69, 70, 72, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124
 Toldalagi Mihály (Nagyercsei) II. 129
 Tompa István 114, 124
 Tordai István 133
 Tordai János 131
 Torma György (Csicsókereszturi) 122
 Torma Kristóf (Csicsókereszturi) 115, 116
 Tóth Mihály (Marosszentgyörgyi) 119
 Tódor 125
 Török Demeter 130
 Török György 113
 Török Pál 129
 Török Zsigmond 120

- Tötöri István 92, 133
Trainek (Trajner) Péter 132
Turzai György 132, 133, 134, 135, 137
Túri László (Sarkadi) 132
- Vajda László 114
Vajda László 76, 134, 135
Vajda Péter 134
Vargyasi András 126
Váradí István 127, 128, 129
Várfalvi (Varsaly) György 114
Verancsics Antal 6
Veres Dávid 117
Vér Mihály (Kőröstarcsai) 135
Vitéz László (Magyarbikali) 120
- Wallendorfer Joáchim 135
Wass György (Czegei) 115
Vass Mihály (Czegel) 113
Weisz Mihály 117
Wég János 113
- Ugcsovít (Uktyovith) Farkas 115
Ujfalusi 132
Ugron Pál (Ábrámfalvi) 123
- Zámbó 135
Zólyomi Miklós 63, 75, 76, 110
Zülfikár 25, 28, 51, 54, 55, 72, 73, 96,
97, 98

Képek:

— Kodrián Kornél rajzai —

1. Portai posta. Marosvásárhelyi Kovács Péter 1630. április 25-én kelt nemesi leveléből. Az eredeti színezés szerint készült linoleummetszet. Eredetije az Erdélyi Nemzeti Múzeumban.
2. Şólymár. Kopacseli Boér András 1602. február 10-én kelt nemesi leveléből. Eredetije az Erdélyi Nemzeti Múzeumban.
3. Követek útja. Kiepert, Gräf, Bruhns Handatlas-a nyomán. Weimár.
4. Konstantinápoly. Herman Babt. János Atlas Novus-a után. Nürnberg.
5. Szeráj. Herman Babt. János Atlas Novus-a után. Nürnberg.
6. A Héttorony egyik tornya. Fénykép nyomán.
7. Kréta. Ram János műhelyében készült térkép nyomán. Amszterdám.
8. Nagycersei Toldalagi Mihály. Eredetije gr. Toldalagi László birtokában Koronkán.
9. Cseszeliczki Szilvász Bálint ezüst selyem szállal font leveles tarsolya 1660-ból. A tarsoly az Erdélyi Nemzeti Múzeumban.
- 10–11. Török ház homlokzata és udvara. Mikes Kelemen Leveleinek díszkiadása nyomán.

Tartalom :

Követküldés — — — — — — — — — —	1
Az út — — — — — — — — — —	14
A portán — — — — — — — — — —	27
A táborban — — — — — — — — — —	58
Portai tárgyalások — — — — — — — — — —	64
A kapitálya — — — — — — — — — —	79
Tolmács, török diák, posta — — — — — — — — — —	95
Az erdélyi ház — — — — — — — — — —	106
A követek — — — — — — — — — —	113
Jegyzetek — — — — — — — — — —	138
Névmutató — — — — — — — — — —	144

